

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXIV

ЈУНИ 1903

БРОЈ 6

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ПРОТОКОЛ

ПРВЕ СЕДНИЦЕ

НАРОДНОГ ПРЕДСТАВНИШТВА

Држане 2. Јуна 1903. године у 12 часова пре подне

У КРАЉЕВОМ ДВОРУ

ПРЕСЕДАВАО

ПРЕДСЕДНИК СЕНАТА

Г. ПЕТАР ВЕЛИМИРОВИЋ

СЕКРЕТАР

Г. ДОБРОСЛАВ М. РУЖИЋ

Присутни су сви г.г. Министри.

Председник Сената г. Петар Велимировић отвори седницу Народног Представништва са изјавом, да су и Народна Скупштина и Сенат у својим данашњим седницама донели одлуку о промени Устава, која гласи: „Народно Представништво једногласно одлучује да се враћа на снагу Устав од 22. децембра 1888 год. и сви политички закони који су по њему донесени са изменам и допунама које су потребне према данашњим политичким приликама и које ће се донети још у току овога сазива Народног Представништва и пре него се изабрани Владалац на њ закуне“. А сад је на реду избор Владаоца. Гласање ће бити поименично и јавно, прво посланици Народне Скупштине, после чланови Сената. После тог говора Народно је Представништво

стојећи бурно и одушевљено узвикнуло: Живео Петар Карађорђевић, Краљ Србије!

Председник позива да се поименично гласа.

Секретар г. Љуба Давидовић прозива г.г. посланике. Гласало је свега 119 посланика, и сви су гласали за Кнеза Петра Карађорђевића.

Секретар г. Д-р Станојло Вукчевић прозива г.г. сенаторе. Гласало је свега 39 сенатора. Сви су гласали за Кнеза Петра Карађорђевића.

Председник Сената г. Петар Велимировић констатује да је на окупу 158 чланова Народног Представништва, и да су сви гласали за Кнеза Петра А. Карађорђевића. Народно Представништво узвикује: Живео Кнез Петар А. Карађорђевић, Краљ Србије! — и проглашује да је **за Краља Србије са правом наслеђа престола у Његовој династији изабран**

КНЕЗ

ПЕТАР А. КАРАЂОРЂЕВИЋ

А после овако свечаног чина и историјског тренутка, кад смо за Краља Србије изабрали унука Великог и Славног Карађорђа, а на домаку стогодишњице Устанка Српског Народа, мисли да је право, да у овој свечаној и историјској прилици узвикнемо: **Слава Карађорђу!**

Народно Представништво одазва се са: **Слава Му!**

Потпредседник Сената г. Глиша Гершић у име Председништва изјављује најтоплију захвалност Народног Представништву, честита на једнодушности, којом је извршен овај свечан историјски чин, који ће у народу наћи једнодушно признање, а у иностранству импоновати. А нека би та једнодушност била знамење лепших дана и боље будућности, а залога љубави и слоге између Владоца и Народа (Народно Представништво узвикује: Живео!), која је основа за правилно развиће наше земље. У то име и он узвикује: Живео Краљ Србије Петар Карађорђевић! Живео Народ српски! Живела јуначка српска војска! (Народно Представништво узвикује бурно: Живео! Живели!)

Председник Министарског Савета г. Јован Авакумовић изјављује у име своје и својих другова најтоплију захвалност на избору Кнеза Петра А. Карађорђевића. Уверен је да ће овај избор у име Бога донети среће и напретка, и у то име кличе: Живео Краљ Србије Петар Карађорђевић! (Народно Представништво одазива се бурним: Живео!).

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Председник Сената г. Петар Велимировић објављује Народном Представништву да ће Председништво саопштити овај избор депешом изабраном Краљу, и у име Народног Представништва честитаће Му. Мисли да би требало за ношење изборног акта избрати депутацију Народног Представништва, и тога ради заказује другу седницу у 5 часова после подне.

Седница је закључена у 12^{3/4} часова.

Председник
Народне Скупштине

А. М. Станојевић с. р.

Потпредседници
Народне Скупштине

Стојан Рибарац с. р.
Љуба Станојевић с. р.

Секретари
Народне Скупштине

Љубомир Давидовић с. р.
Иван Павићевић с. р.
Настас Петровић с. р.
Коста Стојановић с. р.
Свет. Карамарковић с. р.

Председник

Народног Представништва
Председник Сената,

Петар Велимировић с. р.

Потпредседник Сената,

Глиша Гершић с. р.

Домаћин Сената,

Светозар Милосављевић с. р.

Секретари Сената

Доброслав М. Ружић с. р.
Д-р Станојло Вукчевић с. р.
Светозар К. Поповић с. р.

Чланови Народног Представништва (144 потписа),

У К А З И

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Прокламацијом од 29. маја о. г., којим је објављен састав Владе Краљевине Србије, постављен је за Министра просвете и црквених послова

Господин Љубомир Стојановић, академик.

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА ПЕТРА I.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља од 12. јуна о. г. постављен је за Министра просвете и црквених послова

Господин Љубомир Стојановић, министар на расположењу.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

ОСТАВКА

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 17. маја о. г., ПБр. 5514, уважена је оставка на вршење дужности драматурга Нар. Позоришта *Ристи Одавићу*, професору Гимназије Краља Александра I.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 20. маја о. г., ПБр. 5558, уважена је оставка на чланство у Књижевно-уметничком одбору Народ. Позоришта *д-ру Јовану Скерлићу*, доценту В. Школе.

ВИША ЖЕНСКА ШКОЛА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 1. маја о. г., ПБр. 4932, постављена је:

у Вишој Женској Школи у Београду: за класну учитељицу *Даринка Николићева*, класна учитељица Више Женске Школе Кнегиње Љубице.

ОТПУШТАЊЕ

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 21. јуна о. г., ПБр. 6622, отпуштена је из државне службе

Василија Шурдиловићка, класна учитељица Више Женске Школе у Београду.

РАСПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Свима директорима потпуних средњих школа

На питање директора једне Гимназије хоће ли ученици најстаријег разреда полагаати испит зрелости и из руског језика, извештавате се да руски језик треба рачунати међу оне предмете о којима је реч у чл. 21. правила о испиту зрелости, из којих се дакле испит зрелости не полаже, већ се општа оцена тога предмета из најстаријег разреда уноси у сведочанство о испиту зрелости.

ПБр. 5917.

30. маја 1903. год.

Београд.

Министар
просвете и црквених послова

Љуб. Стојановић, с. р.

Свима просветним и црквеним властима у Краљевини Србији

На упражњени престо Краљевине Србије, Народно Представништво изабрало је на свом састанку 2. ов. месеца за Краља Србије **Петра Карађорђевића**.

Извештавате се о овоме ради знања.

ПБр. 6024.
2. јуна 1903. год.
Београд.

Министар
просвете и црквених послова
Љуб. Стојановић, с. р.

Управитељима Виших Женских Школа

Како се дешава често да деца из овдашњих приватних женских завода желе да пређу у државну Вишу Женску Школу, и како се приликом тога примања поступало до сада неједнако, јер су ове ученице неки пут примане без испита а неки пут с испитом, — пошто ове школе немају одобрење да издају сведочанства која би имала важност сведочанстава државних средњих школа, — то сам одлучио: да у будуће овакве ученице, при прелазу у државну Вишу Женску Школу, морају полагасти као *приватне ученице* испит за онај разред у који желе ступити.

Извештавате се о овоме ради знања и даљег управљања.

ПБр. 6185.
7. јуна 1903. године
Београд.

Министар
просвете и црквених послова
Љуб. Стојановић, с. р.

Свима Школеским Надзорницима

Саопштите свима учитељима и учитељицама у повереном Вам школском округу, који желе премештај, да ми преко Вас одмах поднесу молбе за то. У молби сваки од њих може означити неколико места у која би желео да се премести.

Све те молбе Ви ћете ми послати најдаље до *цетог јула*, заједно са Вашим мишљењем, да ли дотични учитељи или учитељице заслужују својим радом, да им се по молби учини, ако буде законске могућности за то.

Молбе за премештај, које буду долазиле непосредно министарству, као и оне, које Ви будете слали после напред означенога рока, остављаће се у архиву, јер се по њима неће ништа радити.

ПБр. 6395.
17. јуна 1903. год.
Београд.

Министар
просвете и црквених послова
Љуб. Стојановић, с. р.

Свима Школеским Надзорницима

Да би се учитељски распоред за нову школску годину могао свршити на време, потребно је да се сад одмах, и то у најкраћем времену, спреме у министарству сви подаци на основу којих ће се овај посао извршити. Зато Вам препоручујем да ми годишњи извештај о школама у повереном Вам школском округу, као и потребне обрасце „статистике народних школа“ и обрасце потребних података о сваком учитељу, пошљете што пре.

„Статистика народних школа“ и потребни обрасци за поједине учитеље, морају *veћ 1. јула* бити у министарству, а годишњи извештај *најдаље 10. јула*.

У исто време наређујем Вам да ми до 1. јула пошљете и предлог: а) које школе треба затворити и из којих узрока, б) која садашња одељења у појединим школама треба затворити као непотребна, в) у којим школама треба отворити нова одељења и који ће разреди сачињавати та нова одељења.

ПБр. 6396

17. јуна 1903 год.
Београд.

Министар
просвете и црквених послова
Љуб. Стојановић с. р.

1. Директору I београдске гимназије. 2. Управитељу Више Женске Школе у Београду

На предлог Председника Министарског Савета, Влада Краљевине Србије, указом од 6. јуна о. г., решила је да све државне установе и заводи, који носе називе Краља Александра I и Краљице Драге престану носити те називе.

Саопштава Вам се овај указ с тим да поверена Вам школа носи од сада свој стари назив:

- 1.) I београдска гимназија
- 2.) Виша Женска Школа.

ПБр. 6495.

19. јуна 1903 год.
Београд.

Министар
просвете и црквених послова
Љуб. Стојановић с. р.

Свима директорима средњих и стручних школа

Више наставника средњих школа обратили су се Министарству молбама да им се допусти да ових школских ферија спремају ученике за пријемне или разредне испите.

Саопштите свима наставницима поверене Вам школе да сам одлучио да се одржи у пуној снази распис министра просвете и црквених послова од 15. септембра 1902. године, ПБр. 12825., и да с тога не одобравам ни једноме наставнику да о великом школском одмору спрема ученике ма за коју врсту испита у средњим или стручним школама.

ПБр. 6524.
19. јуна 1903. год.
Београд.

Министар
просвете и црквених послова
Љуб. Стојановић с. р.

Свима Школским Надзорницима

Од неколико година ушло је у обичај да варошки учитељи народних школа за време великога школскога одмора отварају нарочите течаје ради спремања ученика и ученица основних школа за пријемни испит у средњим школама.

Ја сам се одлучио да ово забраним из ових разлога. Пре свега, свршеним ученицима основних школа није потребна никаква нарочита спрема за пријем у средњу школу. На пријемном се испиту не пита ништа што деца не би могла знати већ по самом томе што су основну школу свршила. Отварањем ових течајева и нехотично се омаловажава сам учитељски рад у основној школи и указује се на то, да или рад у основној школи није довољан или да се на пријемном испиту у средњим школама тражи више него што треба, а то не сме ни једно ни друго бити.

Осем тога, после напорнога школскога рада, потребан је одмор и учитељима и ученицима; та је потреба нашла свога израза и у самом закону где је велики школски одмор зајемчен чл. 13., те с тога нека се и та законска одредба и врши.

Најзад, ако се баш и нађе ученика којима је ради пријема у средњу школа потребна каква накнадна спрема, данас има велики број ученика и ученица Велике Школе, средњих и учитељских школа, који тај посао могу сасвим добро извршити.

С тога Вам препоручујем да ову моју одлуку саопштите свима учитељима и учитељицима повереног Вам округа — Београда — и да напите да се ова одлука и врши.

ПБр. 6677.
23. јуна 1903. год.
Београд.

Министар
просвете и црквених послова
Љуб. Стојановић с. р.

Свима просветним и црквеним властима

Влада Краљевине Србије указом својим од 9. јуна о. г. одлучила је да се у напред прославља дан рођења Његовога Величанства Краља Петра I двадесет деветога дана месеца јуна као државни и народни празник Краљевине Србије.

Извештавате се о овоме ради знања и управљања.

ПБр. 6690.

25. јуна 1903. год.

Београд.

Министар
просвете и црквених послова

Љуб. Стојановић с. р.

Свима Школским Надзорницима

Друштво за чување народнога здравља обратило се овоме министарству, 25. о. м., Бр. 92., молбом: да се препоручи наставницима народних школа да, према могућности, раде на образовању оваквих дружина у својим местима.

Водећи рачуна о корисности ових установа, ја се радо одазивам молби Друштва за чување народнога здравља, и препоручујем Вам да саопштите свима учитељима повереног Вам округа да по могућству раде на образовању оваквих дружина, и да се одазивају молбама и упутима Главнога Одбора овога Друштва.

ПБр. 6785.

27. јуна 1903. год.

Београд.

Министар
просвете и црквених послова

Љуб. Стојановић с. р.

ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА О КЊИГАМА

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 31. маја о. г., ПБр. 5907, одобрено је

да се књиге: *Десет година из историје српскога народа и цркве под Турцима* и *Пећки патријарх Јован и покрет Хришћана на Балканском Полуострву 1592—1614*, од Јована Н. Томића, могу набављати за књижнице средњих и стручних школа, и да се могу употребљавати за поклањање ученицима средњих и стручних школа.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 31. маја о. г., ПБр. 5906, одобрено је

да се књига: *Бачко позориште*, од Велимира Петровића, може употребљавати за поклањање ученицима народних школа о испитима и да се може набављати за ђачке књижнице.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 31. маја о. г. ПВр. 5908, одобрено је:

да се књига: *Приповетке за девојчице и дечаке*, у преводу Косаре Цветковићеве, може употребљавати за поклањање ученицима и ученицама средњих, грађанских и народних школа, као и за књижнице народних школа.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова од 21. јуна о. г., ПВр. 6475, одобрено је

да се књига: *Прерада воћа*, од Благоја Тодоровића, може употребљавати за поклањање ученицима грађанских, девојачких и виших женских школа о годишњим испитима, и да се може набављати за књижнице народних школа.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

846. РЕДОВНИ САСТАНАК

30. априла 1903. год.

На овоме је састанку био присутан Министар просвете и црквених послова, господин **Живан Живановић**.

Били су: председник **д-р В. Бакић**; потпредседник **Ст. Ловчевић**; редовни чланови: **д-р Марко Т. Леко**, **Жив. М. Перић**, **Ср. Ј. Стојковић**, **Љуб. М. Протић**, **Стев. М. Веселиновић**, **Ђока Анђелковић** и **Момчило Ивањић**.

Пословне: **Миладин И. Шеварлић**.

I

Прочитан је и примљен записник 845. састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 22. овога месеца, ПБр. 4514, којим се извештава Савет, да је Његово Величанство Краљ превисоким указом Својим од 20. овога месеца благоволео уважити оставку досадашњем Министру просвету и црквених послова г. Луки Лазаревићу и поставити за Министра просвете и црквених послова г. Живана Живановића, државног саветника.

Савет је ово примио к знању.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 26. овога месеца, ПБр. 4695, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Миленка Марковића, управника државне штампарије, који је молио за одобрење да се његова књига „Забавник“ може употребљавати за поклањање ученицима народних школа о годишњем испиту.

Пошто је ова књига позната неколицини чланова саветских, то је Савет одлучио: да се она може употребљавати за поклањање ученицима народних школа о годишњем испиту.

IV

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 24. овога месеца, ПБр. 4567, којим је спроведена Савету на оцену молба

Младена Красојевића и Милоша Красојевића, који су молили да се питомцима задужбине владике ужичког Вићентија Красојевића издаје прописано издржање по потврђеним Правилима о давању издржања и благодејања из ове задужбине и да се г. Драгољубу М. Маринковићу, правнику, одузме благодејање које прима из ове задужбине.

Савет је одлучио: да Надзорни Одбор ове задужбине ову молбу проучи и да о њој Савету што пре реферuje.

V

Саслушан је усмени реферат г. Стевана М. Веселиновића, редовног члана Савета, о квалификацији г. Симе Савића, кандидата богословља, који је молио за место предавача у Богословији.

Пошто се из поднесене дипломе овога кандидата не види да је потпуно свршио духовну академију, то је Савет, према реферату г. Веселиновића, одлучио: да г. Сима Савић нема прописне квалификације за предавача богословских предмета у Богословији нити за суплента веронауке у средњим школама.

VI

Прочитан је реферат г.г. Светислава М. Максимовића и д-ра Петра Л. Вукићевића, професора, о *Рачуници* за II, III и IV разред основних школа, коју је у рукопису Савету поднео професор г. Илија Н. Ђукановић с молбом, да се о државном трошку штампа и употребљава као уџбеник у основним школама.

Реферат г.г. Свет. М. Максимовића и д-ра Петра Л. Вукићевића гласи:

Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет, писмом Својим од 14. маја 1902. год. СБр. 4., поверио је потписанима, да прегледају у рукопису „*Рачунице и Геометријске облике*“ за II, III и IV разред основних школа од проф. г. Илије Н. Ђукановића и да, по прегледу, реферују Савету: могу ли се примити као уџбеници у нашим основним школама. Потписани су брижљиво прегледали и Рачунице и Геом. Облике г. Ђукановића и имају част поднети Савету овај реферат.

У сва три дела Рачунице и Геом. Облика унето је довољно материјала, управо онолико колико је данашњим позитивним програмом за основне школе прописано. Једино би се још двоје могло додати у Рачуници за IV разред: црквени бројеви и интересни рачун. Није од штете, да ученици основних школа, поред арапских и римских, науче још и црквене бројеве; то неће задати велике тешкоће, кад се у IV разреду већ учи црквено-словенски језик. Што се пак тиче интересног рачуна, потписати су мишљења, да га треба, због његове велике практичне важности, засебно обрадити, и ако је он, у истини, само један део процентног рачуна, који је иначе код г. Ђукановића врло лепо обрађен.

Све градиво у овим Рачуницама и Геометријским Облицима изложено је методски. Са задовољством се може констатовати, да су основни методски принципи: очигледност, поступност, природност, концепрација и саморађа са највећом тачношћу и скрупулозношћу изведени до краја, тако да у том погледу г. Ђукановићев рад може послужити као углед. Стварање појма о бро-

јевима, мерама, разломцима и геометријским елементима — очигледно је и свестрано. Поједине рачунске радње изводе се природно и поступно на примерима. Сваки сложенији рад природна је последица ранијег, простијег и познатог, те на тај начин сва три дела рачунице и геометријских облика чине управо једну непрекидну целину, у којој нигде ни најмање празнине нема. Усмено рачунање увек претходи писменом и у тесној су вези једно с другим. Вежбања и задаци су разноврсни и многобројни, а уз то природни, истинити, из живота; у њима је, може се рећи, ухваћено све што у обичном животу може бити предмет рачуна, те референти потпуно усвајају мишљење пишчево (в. напомене у почетку рачунице за II разред) да „Удбеник за IV раз. може ученику својим појединим подацима из живота и доцније корисно послужити као ручна књига“.

Потписанима остаје да учине само неколике омање замерке. Тако, г. Ђукановић је врло често стављао правила пре извођења; боље је обрнуто, јер свако правило треба да буде природна последица рада, извођења. У осталом, и он сам у уводу вели, да ће у том погледу урадити онако како референти нађу за потребно. Осем тога, у удбенику рачунице за III раз. бројење, сабирање, одузимање, множење и дељење није израђено у оној опширности, у којој су ти исти одељци израђени у удбенику за II разред. Тако н. пр. у удбенику за II раз. прво се обрађују бројеви између 10 и 20, затим између 20 и 30, па између 30 и 40, 40 и 50 итд. до 100. У рачуници за III раз. тога нема. Код сабирања у II раз. писац разликује шест случајева: 1) један број има само десетине, а други је мањи од 10, н. пр. $20 + 3 = 23$; 2) један број има две цифре, а други је мањи од 10, н. пр. $22 + 4 = 26$; 3) оба броја имају само десетине ($20 + 30 = 50$) итд. Ни овога нема у удбенику за III разред. Тако је исто и с осталим рачунским радњама. Не увиђа се, зашто би та опширност била излишна и за III разред. Референти, на против, налазе да би била врло корисна, а и преко потребна, у случају да удбеник за II разред не буде примљен, на основу једне раније одлуке Просветног Савета да се удбеници у II раз. у опште не смеју употребљавати.

Ово су једини недостаци, које потписати налазе у извршеном раду г. Ђукановића, а који се врло лако могу при штампању отклонити.

Потписати референти, дакле, најтоплије препоручују Главном Просветном Савету за удбенике у основним школама сва три дела Рачунице и Геометријских Облика од г. Ђукановића, и сматрају да ће ови удбеници знатно унапредити рачунску и геометријску наставу у нашим основним школама.

27. фебруара 1903. год.

У Београду.

Главном Просветном Савету
захвални на поверењу

Д-р Пет. А. Вукићевић, проф.
Светислав М. Максимовић, проф.

Према овоме реферату г.г. референата Савет је одлучио: да се *Рачуница* за III и IV разред основних школа од проф. Илије Н. Ђукановића може употребљавати као привремени удбеник у III и IV разреду основних школа, пошто се поправи према напоменама г.г. референата.

Пошто је Савет раније донео начелну одлуку: да у прва два разреда основних школа не треба употребљавати никаквих других удбеника, сем буквара и читанчице, то је мишљења: да се ова *Рачуница* не може употребљавати као удбеник у II разреду основних школа.

www.unilib.rs Г.г. Светиславу М. Максимовићу и д-ру Петру Л. Вукићевићу, у име хонорара за реферовање о овој рачуници, одређено је свега *шездесет (60) динара*.

VII

Прочитан је реферат г. Владимира Д. Стојановића, надзорника народних школа за град Београд, о „Земљопису Краљевине Србије, за IV разред основне школе“ од Раше Митровића и Мих. М. Станојевића, учитеља, који су молили за одобрење да се може употребљавати као уџбеник у IV разреду основних школа.

Реферат г. Владимира Д. Стојановића гласи:

Главном Просветном Савету

Г.г. Раша Митровић и Мих. М. Станојевић, учитељи, написали су били сваки за се „Земљопис Краљевине Србије за IV. разред основних школа“ и молили за одобрење, да се њихове књиге могу употребљавати као привремени уџбеници у основним школама.

По рефератима г.г. П. Деспотовића и Ј. Ердѣљановића и моме Савет је био одлучно да се те књиге не могу употребљавати као уџбеници у основним школама.

Доцније су оба горња писца поднела један заједнички „Земљопис Краљевине Србије за IV. разред основних школа“, — који су они заједнички „исправили према напоменама референата“ — с молбом да се може употребити као уџбеник у основним школама.

По реферату г. Љуб. М. Протића, који је био одређен да ово дело прегледа, оно би се могло употребити као привремени уџбеник, пошто би се претходно поправило по напоменама, које је он нашао.

Пошто су писци ово дело „исправили према напоменама г. референта“ као што они веле, и моле да се може употребљавати као привремени уџбеник у основним школама, Савет ми је ставио у дужност да прегледам „је ли оно поправљено према примедбама г. референта и да о том Савету реферујем.

Ја сам прочитао и реферат господина Протића и дело горњих писаца, па сам нашао:

I. Да је и г. Протић противу уџбеника за овај предмет у основној школи, јер би, по његову схватању, најбоље било да га ученици немају. Али кад Главни Просветни Савет одобрава уџбенике, онда и он пристаје да се пуштају као привремени.

II. Што се тиче посебно ове књиге, по његову схватању, „она би требала да буде више *подсетник*. Међутим он је у њој нашао ствари, које су *врло опширно изложене*, па ипак зато *врло неодређено*, те би боље било да се о њима *краће* говорило или да се није ни спомињало, већ оставило да то уради сваки наставник *живом речи*“. За ово је г. Протић навео два примера (стр. 18.—19. и 23.), и она су само исправљена.

Али саме овим исправкама ова књига још није добила право бити подсетником и тако ући у школу. Кад једна књига хоће да је подсетник, онда она мора, прво, бити што краћа у свима својим деловима, и, друго, све што

се у њу уноси мора да је битно и неказано тако да изазивље репродукцију свега што је наставник о том дао „живом речи“ ученицима. Овде није тај случај.

III. Г. Протић је нашао да су понеке ствари не само *нејасно* исказане, већ и *погрешно* наведене, па наводи неколике примере за то. Од тога што је он навео, остало је непоправљено: 1.) на стр. 21. (у овом издању 18) ово: „Од говеди најбољи су *волони* у Колубари...; *овце* у Кривом Виру, а *кови* у Великом Извору, Мачви и Јасеници; *свиње* у Шумадији... *Пчела* се негује највише у Тимочкој Крајини. — *Свилене бубе* има највише у Ресави“. 2.) „Никако гаће не посе у Тимочком, Нишком, Пиротском и Врањском округу“ (стр. 23. у овом издању 19.).

IV. Од *сумњивих* ствари, које је г. Протић нашао и на које је скрепнуо пажњу г.г. писаца, остало је у овом издању оно о *нарави* на стр. 28. (сад 21.): „По својој *нарави* Србин је у опште *озбиљан*; њега не може ни велика жалост да упропасти ни велика радост да занесе“.

V. Остало је и од оног што је г. референт истакао као *нејасно* за децу: оно што се вели о манастиру Рачи „да га је за време Турака оправно Хаџи Мелентије, калуђер“. — „Од мушког одела јако пада у очи *долама* од белог сукна. Све одело се шије и кроји у кући“ (сад стр. 68.) — „Народ много поштује *јелене*, а то с тога, што верује да *јелени* чувају род у пољу“. (стр. 68.) — „Одева се *лепо* и *богато* и *веома* је *досетљив*: пун је *лепих* причаца, *поскочица* и *загонетака*... *Говор* је *источни*, *западни* и *јужни* и *правилан*“. (сад стр. 40.).

По свему додвезанетом и у овом се издању потврђују речи г. Протића да су г.г. писци ову књигу „брзо радили, а још брже поправили; да је у њој много грађе, силна су набрајања свега и свачега и да је доста од тога исказано и површно и нејасно“.

27. фебруара 1903. г.
Београд.

Главном Просветном Савету
понижан

Влад. Д. Стојановић
школски надзорник за град Београд.

Према овоме реферату г. референта Савет је одлучио: да се овај Земљопис може употребљавати као привремени уџбеник у основним школама.

Г. Владимиру Д. Стојановићу, у име хонорара за реферовање о овој књизи, одређено је *тридесет (30) динари*.

Овим је завршен овај саветски састанак.

847. РЕДОВНИ САСТАНАК

7. маја 1903. год.

Били су: ПРЕДСЕДНИК д-р В. Бакић; ПОТПРЕДСЕДНИК Ст. Ловчевић; РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: Жив. М. Перић, Ср. Ј. Стојковић, Љуб. М. Протић, Ђока Анђелковић и Момчило Иванић.

Послоров: М. И. Шеварић.

I

Прочитан је и примљен записник 846. редовног састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 1. овога месеца, ПБр. 4905, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Велимира А. Петровића, учитеља из Неготина, који је молио за одобрење да се његова књига: „Бачко Позориште“ може поклањати ученицима народних школа о испиту и да се може набављати за ђачке књижнице.

Савет је одлучио: да г. Момчило Иванић, редовни члан Савета, ову књигу прегледа и о њој Савету реферује према молби г. Петровића.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 2. овога месеца, ПБр. 4863, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Стевана Никшића, вишег учитеља гимназије Краља Милана I, који је молио за одобрење да све средње и народне школе могу набављати за канцеларије и учионице његову слику „Синђелић са својим Ресавцима на Чергу“ и да се изврстан број ових слика откупи за поклањање ученицима о испиту.

Савет је одлучио: да се умоли г. Мих. Валтровић, професор Велике Школе у пензији, да ову слику прегледа и Савету о њој реферује према молби г. Никшића.

IV

Прочитан је реферат г. Стевана Предића, професора о „Земљописној Читанки“ проф. Тодора Радивојевића, који ју је поднео у рукопису и молио за одобрење, да се може употребљавати као помоћна књига при изучавању земљописа у свима средњим, грађанским и девојачким школама и да се препоручи за књижнице свију народних школа.

Реферат г. Предића гласи:

Главном Просветном Савету.

Писмом својим од 20. фебр. о. г., СБр. 8, изволео ми је Главни Просветни Савет упутити на преглед рукопис „Земљописна Читанка за средње, грађанске и девојачке школе“ од г. Тодора Радивојевића, професора, који га је поднео Министарству просвете и црквених послова с молбом за одобрење да се ово дело може употребљавати као помоћна књига за ученике поменутих завода, и да се препоручи за књижнице народних школа.

Ja сам ту читанку прегледао, и имам част овде саопштити Главном Просветном Савету своје мишљење о њој.

Довољно је загледати у наслове чланака и уз њих стављена имена писаца у „Прегледу садржине“ ове читанке па да се унапред изрече повољан суд о њеној ваљаности; јер за то јамче имена писаца, међу којима су: Вук Ст. Караџић, Д-р Ј. Панчић, Љ. П. Ненадовић, Д-р Мил. Јовановић, М. Ђ. Милићевић, Ј. Жујовић, Д-р Ј. Цвијић, Д-р Св. Радовановић, Ср. Ј. Стојковић и др. Кад се пак прочитају и поједини чланци у томе рукопису, мора се са задовољством признати г. Радивојевићу да је и у *избору* чланака био срећне руке. Нарочиту похвалу заслужује његова патриотска пажња коју је поконио земљи и народу у Србији, Црној Гори и осталим српским крајевима, давши им угледно место у низу од 13 чланака (од 38, колико их свега има), у којима се описује српска сељачка кућа и све што иде уз њу, породични живот и обичаји у Срба, природне лепоте неких српских предела итд.

Остали чланци, који су махом написани лаким, примањивим стилем, какав је нарочито у одељцима узетим из лепих путописа нашега Љубе П. Ненадовића и д-ра Мил. Јовановића — пружају читаоцу ванредно занимљиво штиво из области Географије и њених многобројних помоћних наука, као што су Геологија (историска и динамична), Етнографија, културна Историја итд. Ту се читалац упознаје са земљом и народом у Немачкој и Италији — из писама Љуб. П. Ненадовића; са Индијом и Индијама и са Китајцима — из путописа д-ра Мил. Јовановића; са гејзирима, том величанственом појавом на Исланду, Новом Селанду и у Сев. Америци — из описа проф. д-ра Св. Радовановића; са начином живота у првих људи на нашој Земљи — из списа проф. Ј. Жујовића; са открићем Америке, проналаском морскога пута за Индију, првом пловидбом око Земље — из Ракићева превода Дреперове „Историје умнога развића Европе“ итд.

Према тако одабраној садржини својој, ова Читанка има све особине за то да оживи и ученицима омили земљописну наставу, служећи им као пријатна лектира и корисна допуна оном што се у школи прелази из Географије. Али и сваки други читалац нашао би у овој читанци лепе забаве и поуке. Стога сам мишљења:

да се „Земљописна Читанка“ коју је саставио проф. Годор Радивојевић може употребити као *помоћна књига* при изучавању Земљописа у свима средњим, грађанским и девојачким школама, па и за *поклањање* добрим ученицима о иситима, и да би је, сем тога, требало препоручити за *књижевнице* свих средњих и народних школа. —

О самом тексту налазим за потребно учинити ове напомене:

1. Г. Радивојевић је добро урадио што је у тексту Ненадовићевих путописа застареле статистичке податке заменио новим; али су се и међу овима поткрале понеке нетачности, које сам ја исправно према новијим издањима стручних дела која су ми била при руци.

2. У чланку „Рајна код Шафхаузена“ обележена је висина Рајнина водопада са 28 мет. (у Љ. Ненадовића стоји: 70 стопа), а треба да стоји 24 м. (в. Seydlitz, Lehrb. d. Geogr., Ausg. C, стр. 306, изд. од г. 1897.).

3. У чланку „Штразбург“ стоји да та варош има „преко 120.000“ становника, а треба да стоји: „око 135.000“ или бар „преко 130.000“ (по попису од 1895/6 год.; в. Seydlitz, стр. 415.). — Даље стоји у истом чланку: „Горњ Св. Стевана у Бечу нижи је више од 20 м. од овога у Штразбургу“, а треба да стоји: „...нижи је око 25 м.“ — Пошто у Ненадовићеву тексту

Универзитетска Библиотека
 www.sindus.rs је обележена висина штразбуршког тороња те да његово упоређење са оним бечким буде разумљивије, то сам при дну ставио напомену о висини. То сам исто урадио и код места у овом чланку где се говори о висини мисирских пирамида.

4. У чланку „Напуљска и алиска зора“, где Љ. Ненадовић описује лепоте напуљскога залива, стоји: „Кад је Омир у својим песмама спомињао милне које овуда путнике очаравају итд.“ У *Омира* држим да нема нигде помена о Напуљу и његовој околини. Да се није можда помишљало на *Овида*, *Виргила*, или *Плинија*, који су, како сам дознао од једног свог колеге стручњака, у својим списима помињали Напуљ и лепоту његове околине? Пошто ову погрешку није учинио писац Читанке при преписивању из штампаних „Целокупних дела Љуб. П. Ненадовића“, јер и тамо — бар у 2. „поправљеном и умноженом“ издању Љуб. Јоксимовића — стоји „Омир“, то је тешко решити, коме се та омашка омакла: да ли писцу путописа, или штампару.

5. У чланку „Први људи — поречани“ мислим да би требало изоставити 2. и 3. алинеју, као мање интересантне детаље, тим пре што је овај чланак и онако доста дугачак.

6. У интерпункцији — нарочито у употреби запете — учинио сам потребне измене, те да она буде у свима чланцима једнака.

Рукопис враћам у прилогу под $\frac{1}{2}$.

Завршујући овај реферат с молбом да ми Главни Просветни Савет не замери што ми није било могућно раније свршити овај посао, част ми је назвати се

На Цвети 1903. год.

у Београду.

Главном Просветном Савету
 на поверењу захвалам,

Стев. Предић
 професор.

Према овоме реферату г. референта Савет је одлучио: да се „Земљописна Читанка“ проф. Тодора Радивојевића може употребљавати као помоћна књига при изучавању земљописа у средњим, грађанским и девојачким школама и да се може набављати за књижице народних и средњих школа.

Г. Стевану Предићу, у име хонорара за реферовање о овој Читанки, одређено је *тридесет (30) динара*.

V

Прочитан је реферат г. д-р Милана Јовановића-Батута, професора Велике Школе, о преводу Јанкеова дела: „Grundriss der Schulhygiene für Lehrer, Schulbeamte und Schulärzte, II Auflage“, које је превео г. д-р Слободан Рибникар, лекар, и молио да се о државном трошку штампа за потребу наших школа.

Реферат г. д-ра Милана Јовановића-Батута гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам превод *Јанкеова дела*: „Grundriss der Schulhygiene für Lehrer, Schulbeamte und Schulärzte (II. Aufl.) од д-ра *Сл. Рибникара* и част ми је о њему поднети овај извештај.

Ото Јанке није лекар није игијеничар по струци, па је ипак за то не само овим делом, него и читавим низом стручних чланака из Школске Игијене стекао у Немачкој веома звучан глас. Он и Лео Бургенштајн заузимају данас међу школским људима и наставницима прво место у питањима из Школске Игијене — било као покретачи нових питања, било као радници на оном материјалу, који је већ претресан. Обојица уживају леп глас и међу стручним игијеничарима и раде с њима у заједници. Тако је Јанке у друштву с проф. Пагинским написао знаменито дело: „Handbuch der Schulhygiene“ (von Dr. Ad. Baginsky mit Unterstützung von Otto Janke, Lehrer an der Gemeindeschule in Berlin) а Бургенштајн онет с д-ром Нетолицким у стручном великом: „Handbuch-у der Hygiene von Th. Weil одељак о школској Игијени („Handbuch der Schulhygiene von Dr. Leo Burgenstein und Dr. Aug. Netolitzky“).

Што се тиче специјално овог дела Јанкеова, стручна критика га је већ при првом издању пропратила с особитом похвалом. Истакла је нарочито неоцењиво велику вредност те књиге у оним питањима, којих се писац дотичао као *искусан, опробан дугогодишњи практичан радник у школи* — било начелно, било већ у примени.

И донета, може се с правом рећи, да је Јанкеова „Школска Игијена“ једна од најређењих применѝ строго научних начела на свако, ма и најситије питање из школског живота и рада. Сем тога одликује се и тиме, што је написано таком лакоћом и јасноћом у излагању, таком прецизношћу у изразу, таком верношћу и истинитошћу у третирању научних истина, таком живахношћу и постепеношћу у изношењу материјала, таком размером и заокруженошћу у обиму, да потпунице — *и по садржини и по облику* — одговара својој намени. Шта више, ја могу рећи, да нисам скоро читао књиге, која би и садржином, и начином, и обимом и прецизношћу тако погодила свој циљ као ова Јанкеова. С тога мислим да ће бити велика добит за нашу сиромашну школску Литературу, ако то дело и у српском издању угледа света. Њиме ће се веома корисно моћи послужити школске управе, лекари и наставници — нарочито средњих и основних школа — у опште: сви, који се школом баве. Избор г. д-ра Рибникара је, дакле, веома смишљен.

О самом преводу имам мало да речем. Господин д-р Рибникар је савестан и вешт преводилац, а познавалац оба језика. Његов превод има готово све врлине оригинала. Потпунице одговара краткоћи и јасноћи, чистоћи и лакоћи немачког текста и свугде показује стручно разумевање саме ствари. Језик је чист и правилан, а склоп леп и течан. Неке омање омашке, које су се поткрале, таке су природе, да ће се ласно дати исправити при самој коректури. За нас специјално добија то дело у вредности још и тиме, што се г. д-р Рибникар свугде освртао на наше школске прилике, и што је свугде износио и наше законске одредбе, које се на поједина школска питања односе.

На основу свега тога част ми је препоручити тај превод особитој пажњи Главног Просветног Савета и предложити му, да учини потребне кораке, како би се што пре могао издати.

Захваљујући на поверењу, којим ме је Главни Просветни Савет одликовао, молим да Главни Просветни Савет и овом приликом прими уверење о мом одличном поштовању.

27. Априла 1903. г.

Београд.

Др. М. Јовановић-Батут
проф. Вел. Школе.

Уз извештај шаљем натраг: рукопис и дело.

Према овоме реферату г. референта Савет је одлучио: да се овај превод поменутог дела може штампати за потребу наших школа.

Г. Д-ру Милану Јовановићу-Батуту, у име хонорара за реферовање, одређено је *тридесет (30) динара*.

VI

Саслушан је усмени реферат г. Ђоке Анђелковића, редовног члана Савета, о књизи: „Година графички приказана“ од Давида Вишњића, учитеља из Сарајева, који је молио за одобрење да се ова његова књига може употребљавати као помоћно наставно средство при изучавању земљописа у основним, грађанским и вишим девојачким школама и у нижим разредима средњих школа.

Према усмену реферату г. Анђелковића Савет је одлучио: да се ова књига може употребљавати за књижице средњих, грађанских и девојачких школа, али издање да буде написано ћирилицом.

VII

Продужен је претрес у појединостима „Правила о уџбеницима народне и средње школе“.

На овоме је састанку Савет усвојио чл. 21—31. ових Правила.

Овим је завршен овај саветски састанак.

848. РЕДОВНИ САСТАНАК

14. маја 1903. год.

Били су: ПРЕДСЕДНИК **д-р Војислав Бакић**; ПОТПРЕДСЕДНИК **Ст. Ловчевић**; РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: **д-р Марко Т. Леко**, **д-р Драг. М. Павловић**, **Жив. М. Перић**, **Ср. Ј. Стојковић**, **Љуб. М. Протић** и **Ђока Анђелковић**.

Пословог: **Миладин И. Шеварлић**.

I

Прочитан је и примљен записник 847. састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 7. овога месеца, ШБр. 5182, којим се тражи да Главни Просветни Савет изради Пројекат закона о изменама и допунама у Закону о Уређењу Главног Просветног Савета.

Савет је одлучио: да г.г. **д-р В. Бакић**, председник, **Ст. Ловчевић**, потпредседник, и **Жив. М. Перић**, редовни члан Савета, израде и Савету поднесу Пројекат поменутог закона.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 12. овога месеца, ПБр. 5334, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Душана М. Живојиновића, фотографа из Пожаревца, који је молио да се његова репродукција историске слике Србије „Пожаревачки мир 1718. године“ препоручи за школске књижнице.

По прегледу ове слике Савет је одлучио: да се она не може препоручити за потребу наших школа.

IV

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 13. овога месеца, ПБр. 5342, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Ивана Вујића-Светозарева, дијурнисте министарства иностраних дела, који је молио за одобрење да се његова књига „Битка Косовска“, коју је у рукопису поднео, може употребљавати за поклањање ученицима и да се може набављати за школске књижнице.

Савет је одлучио: да се умоли г. Миленко Вукићевић, професор, да ову књигу прегледа и Савету реферује према молби молночевој.

V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 9. овога месеца, ПБр. 5222, којим је спроведена Савету на оцену молба г-ђице Косаре Цветковићеве, класне учитељице Више Женске Школе Краљице Драге, која је молила да се извршен број примерака књиге „Приповетке за девојчице и дечаке“, коју је превела с руског, откупи за награђивање ученика и ученица средњих и грађанских школа и да се може употребљавати за ђачке и школске књижнице средњих и основних школа.

Савет је одлучио: да г. Момчило Иванић, редовни члан Савета, ову књигу прегледа и о њој Савету реферује према молби г-ђице К. Цветковићеве.

VI

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 7. овога месеца, ПБр. 5102, којим је спроведена Савету на оцену молба г. М. Валожића, олд. књижара, који је молио за одобрење да се његово издање књиге: „Песме Петра Прерадовића“, коју је уредио г. д-р Милан Шевић, професор, може употребљавати за поклањање ученицима основних и средњих школа о годишњим испитима и да се може набављати за књижнице основних и средњих школа.

Пошто је ова књига позната неколицини чланова саветских, то је Савет по њихову мишљењу одлучио: да се ова књига може употребљавати за поклањање ученицима средњих школа и да се може набављати за књижнице народних и средњих школа.

VII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 7. овога месеца, ПБр. 5104, којим је спроведена Савету на оцену молба

www.tfdz.com
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Доктор Ј. Путниковића, привременог вишег учитеља Грађанске Школе, који је молио за одобрење да се могу у основним школама употребљавати његове књиге: „Писмени састави“ за ученике III и IV разреда.

Савет је одлучио: да се умоле г.г. Момчило Иванић, редовни члан Савета, и Владимир Д. Стојановић, надзорник народних школа за град Београд, да ове књиге прегледају и о њима Савету ретерују према молби г. Д. Ј. Путниковића.

VIII

Продужен је прегрес у појединостима „Правила о уџбеницима за народне и средње школе“.

На овоме је састанку Савет усвојио чл. 31—46 ових Правила.

Овим је завршен овај саветски састанак.

ИЗВЕШТАЈ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ У БЕОГРАДУ

За 1902. годину

Господину Министру Просвете и Црквених Послова.

Пошто је Народна Библиотека двадесет година живела по одредбама свога старог закона, увидело се најзад да, поред свега што су за то време били као библиотекарски на челу ове установе угледни представници просвете и науке српске, ни закон ни стање које је он створио у Библиотеци не одговарају више данашњим научним и просветним потребама српске престонице, и зато је узаконен нов закон, који је ступио у живот 1. јануара 1902. године.

Нови је закон неким својим одредбама, као што ћу на свом месту показати, учинио да се понешто променило на боље у Народној Библиотеци; али наде да ће се с њим осетити други живот у овој установи, нису се обистиниле. Узрок је томе врло прост: закон у свари не само није по многим својим одредбама донета ступио у живот 1. јануара 1902. године, него није ни до данас. По тим одредбама требало је да се од стране државе много штошта уради Библиотеци; али није урађено готово ништа. Зато ће и овај извештај бити онако исто испуњен жалбама, као и досадашњи. Не само то, него су се, услед настојавања да се неке одредбе законске испуне колико се год може, показале, поред неких нових, још и неке старе незгоде од којих Библиотека трпи а које раније можда нису биле ни уочене.

Господин Министар Просвете оцениће све то према чињеницама, које ће се разложити у овом извештају.

I.

Библиотечка Имовина.

У лањском је извештају казано, да је Народна Библиотека имала на дан 1. јануара 1902. године:

34.130 дела (нумера)

74.573 свеске

11.720 дупликата

631 рукопис

157 првина (заједно са 16 дупликата)

2.360 географских карата и слика (заједно са 16 дупликата) и

1.349 политичких листова и часописа (рачунајући ту и 235 дупликата).

Али потписани се за ову годину дана и сувише уверио да ти подаци не одговарају истинском стању Библиотеке. Пре свега потписани је стекао уверење, које деле и други библиотечки чиновници, да у смислу преколањског библиотекарског извештаја Народна Библиотека има у ствари много више од 74.573 свеске, и смело би се несумњиво тврдити да има преко 100.000 свезака, ако не и много више. На жалост, тачан се број сада не зна, нити се може знати, јер је инвентарење књига од почетка па све до лане вођено тако, како се не може видети шта библиотека има. Споменућу само неке примере тога. Од повремених или других издања која поступно излазе у више свезака обично је у инвентар заведено само онолико свезака, колико их је то дело имало кад је записано у инвентар. Даље свеске обично нису бележене у инвентар, а чешће су завођене као сасвим нов предмет, под новим бројем. Врло често су дупликати или триплекати завођени као нова дела, под новим бројем, а исто тако су под једним истим бројем, као једно дело (и његови дупликати) два и три разна дела.

Још је горе што се стварно стање Библиотеке не слаже с инвентаром. Неких предмета, које по инвентару треба Библиотека да има, нема у ствари, нити им се по реверсима или иначе до сад могло ући у траг, а с друге стране има у истини много предмета, којима у инвентару нема трага. На великом броју библиотечких предмета нема никаква знака да су библиотечка својина (ни печата, ни броја), а на великом има само број писаљком овлаш написан. Била је цела једна соба у Библиотеци готово пуна неуређених дупликата, нумерисаних триплеката и великога броја никако неуведених униката. Још и сад има један подрум, прилично влажан, са гомилама никако непописаних библиотечких предмета.

На послетку као књиге уведени су у инвентар и многи други библиотечки предмети, који би требало да су уведени међу рукописе, или међу штампарске првине или међу часописе и новине. Не само књижевни и научни листови него и многе политичке новине заведене су међу књиге, а не у засебни инвентар, нарочито за њих одређен.

Сав је тај неред знатно повећао нешто што сад задаје много непријатнога посла, а то је до крајности непажљиво корицење књига. Тим је до почетка 1902. године руковао један од послужитеља и као неписмен човек и у том послу невешт начинио је велики неред, дајући да се укоричавају заједно ситније књиге и брошуре разних језика, разних предмета и сасвим раздалеких инвентарних бројева. Често су тако измешани и испречетани поједини табаци из разних свезака па и из сасвим разних дела, да ће Библиотека задуго имати посла и трошка, док тај неред уреди.

Према свему томе природно је да се ни о броју библиотечких књига и дупликата на дан 1. јануара 1902. године не може говорити ни с каквом поузданошћу. Зато је прека потреба била да се овако стање поправи. На жалост, према средствима која су Библиотеци стављена на расположење, то се није могло много променити. Али се ипак нешто покушало и почело.

Пре свега, кад се год опазила кака неисправност, одмах се она исправљала, и тако је нарочито за српске књиге исправљено у току године много грешака. Сем тога, при штампању каталога словенских књижевности прегледане су, једна по једна, све словенске књиге и упо-

ређене с инвентаром, и том је приликом исправљено све што је требало, те се може рећи да је сад тај део књига библиотечких понајбоље сређен. Али нови закон тражи много више од тога. Он наређује да се изради нов лисни каталог и инвентар свих библиотечких предмета, па и књига. То се са садашњим особљем не може урадити и ако се само тако може библиотека уредити као што треба.

Ово је стање потписани изложио Господину Министру Просвете Г. Д. Стаменковићу, и овај је изволео оценити преку потребу новог инвентара, те је одредио деветорицу млађих наставника гимназиских, и они су за време летошњег школског одмора на смену радили на том послу. То је, разуме се, само почетак, јер ће требати дуже времена многим радницима да цео нов инвентар сврше, али ће свакојако лакше бити наставити кад се већ има нешто урађено.

Затеченом стању инвентара библиотечких књига одговора и стање неких делова инвентара библиотечких рукописа. Пре свега у овај је инвентар без разлога уведен неки број штампаних књига, па и једна сасвим нова књига (фотографски снимци супрасалског рукописа). С друге стране неки рукописи заведени су били као штампане књиге. *На пошлетку једнога рукописа (И бр. 288) никако и нема у Библиотеци* још од пре 1880, као што тврди једна маргинална белешка пређашњег библиотекара, пок. Н. Дучића. Али велику забуну у овом одељку чини цела једна врта рукописа, а то су: *писма, уверења, спискови, и друга слична писмена*, која су сва од почетка инвентарена заједно с рукописним књигама. Док су тако предмети завођени по један или по неколико њих под једним бројем, није било никакве забуне, али кад су се као један предмет, под једним инвентарским бројем, почели заводити свежњевци од неколико стотина ближе необележених писмена, настало је друкчије. Таквих свежњева има повише, са две три хиљаде писама, па су се у току година писма из једног свежња измешала с писмима из другог, тако да су то у ствари постале велике гомиле никако неуређених и необележених писама, и сва је прилика да је тако понешто и нестало из Библиотеке. Томе треба додати да се у Библиотеци нашло, као год неинвентарених књига, тако и знатан број неинвентарених рукописа (на пр. писма Вука Караџића и Ђ. Даничића Јов. Гавриловићу, писма Л. Мушицкога и т. д.). Према свему томе прека је потреба била да се ова писмена, која нису књиге, уведу у инвентар, а како се то није могло учинити у старом инвентару, начињен је нарочити инвентар за писма и друга писмена и у њ су се почели уводити ти предмети, а разводити из старог, који ће сад остати само за остале рукописе. Сем тога три рукописа (И. бр. 534, 536 и 537) нису засебни рукописи, него су наставци других библиотечких рукописа, с којима их је потребно саставити. На тај начин од 631 броја рукописа споменутог у лањском извештају, треба одузети петнаест бројева од којих су пет (И. бр. 490, 498, 501, 503, 504.) преведени у инвентар старих штампаних књига (И. бр. 143, 147, 146, 145 и 144), пет су (И. бр. 118, 134, 250, 255 и 260) преведени у нови инвентар писама и других писмена (И. бр. 2, 25—53, 54—60, 22—24 и 1.), један (И. бр. 614) међу књиге (И. бр. 34608), један је нестало (И. бр. 288), а три су састављена с другим рукописима исте збирке (И. бр. 534 са И. бр. 448, И. бр. 536, са бр. 446 и И. бр. 537 са И. бр. 447). Тако дакле место 631 предмет треба рачунати 616; али како под бр. 373 имају два предмета инвентарена (373 а. и 373 б.) то

се мора казати да је 1. јануара 1902 године било и да је од тада остало 617 рукописа и сличних предмета. Али треба напоменути да је из три броја овога инвентара узет по један део, и да су два заведена (Из II. бр. 462 и 492) као штампарске првине (II. бр. 152 и 149) и један (из II. бр. 143) у инвентар писама (II. бр. 3—21). Сем тога из бројева 274—279 узета су многа писмена и унесена у нов инвентар, али тај посао још није готов него се продужава у нову годину, па се и о њему не може сад још говорити.

Такво ће се превођење из старог инвентара рукописа у нов инвентар писама морати и даље наставити, те ће се стварни број предмета у досадашњој збирци рукописа знатно смањити.

Ново основану збирку писама и других писмена уређује и инвентари г. проф. Добр. Ружић, и уредио је и завео до краја године 796 бројева. Свако је писмо одвојено у засебан куверат и сваком на картону исписан опширнији извод а у инвентару укратко предмет садржине. Надати се да ће српски научници у овој збирци, кад се сва уреди и њима учини приступном, наћи нове прилике и грађе за своја проучавања народне прошлости.

Што се тиче штампарских првина, оне су још најуређеније. Неке су само биле уведене међу рукописе, али су сад враћене у свој одељак. Али би потписани имао једну напомену на главну мисао, по којој су штампане књиге одређиване у овај одељак библиотечке имовине. Наиме ту су само оне књиге ћирилице које су православни штампали ћирилицом. Све друге старије књиге уведене су међу обичне штампане књиге. То је било не само са српским књигама латинске буквице, него и са књигама глаголичким (католичким и протестанским) па и са самим ћириличким књигама које су католички Срби писали и штампали. Ово се, међу тим, не може правдати ни разлозима научним ни обзирима на већу или мању реткост једних и других издања, и потписани је мишљења да ће најподесније бити и те књиге увести у нов, засебан инвентар или у досадашњи инвентар старих штампаних књига. До сад је међу ове првине био уведен само један одломак Микаљина речника (II. бр. 111), док је сам Микаљин речник (потпун) био уведен међу обичне књиге (II. бр. 4701). Због тога је и тај одломак разведен из овога инвентара и премештен међу књиге као дупликат. Према томе место 157 штампарских првина, колико је у лањском инвентару казано, било је на месту у ствари 156 предмета инвентарисаних.

Како у овом погледу стоји с географским картама и сликама, не могу сада ништа казати, јер још нисам доспео да се ближе познам с тим делом библиотечке имовине. Напротив за политичке листове и часописе смем казати и да су рђаво инвентарени и да се према њихову инвентару не може знати право њихово стање у Библиотеци. Већ сам споменуо да су многи политички листови и ваљда сви часописи инвентарени међу књиге, а казао сам и како су неправилно завођени. Али није боље ни с онима који нису заведени у инвентар књига. И од њих је обично завођено само онолико година (књига) колико их је било у време завођења, а њихове године (књиге) нису из нова белажене. Сем, тога, новине су рђаво нарочито корићене, посебице оне које су кратко време излазиле (а таквих је новина у Србији било много). Њих је повезивано по неколико уједно, и док се не узму у руке и лист по лист не прегледају не може се знати има ли их или нема у Библиотеци.

Стога мора бити један од првих послова, да се све новине прегледају и да се у инвентару учине најпотребније исправке. Напоследку треба споменути да су многе новине и часописи веома непотпуни (нема многих бројева, нарочито забрањених) за што ће највише бити криве полициске власти преко којих је Библиотека увек примала службене примерке књига и новина.

У току ове године потписани је наилазио истина на велику предусретљивост полициских власти у свему што се тиче уреднога достављања Народној Библиотеци службених примерака; али је ипак било доста незгода при томе послу услед тога, што се у Управи града Београда о томе не стера једно лице него је то остављено дежурним чиновницима који се, по природи своје дужности, свакога дана мењају.

Службеним путем добила је Библиотека ове године, не бројећи дупликате, 535 (26 више него прошле године) књига а тако исто, не бројећи дупликате, 1505 књига (1214 више него прошле године) на дар од разних писаца, особа, надлештава и друштава. Нека су на овом месту с хвалом споменути већи дарови Краљев. Италијанскога Посланства у Београду (741 књ.), Српске Краљев. Академије Наука (214 књ.), г. С. Гарме хотелијера (48 књ.), Г-це З. Модунове (168), г. Н. Сакаларидеса, трговца (44) и добротом г. Љ. Миљковића, професора, посмртнина пок. Живка Ј. Вучковића, трговца (41) и пок. Косте Радосављевића, студента (57). Остатак, 2965 књига, купљен је већином антикварно, и то или од приватних особа (од наследника пок. М. Богићевића, пок. А. Хитрова, пок. Љубе Недића и др.) или од књижара (Геролда и комп., Браће Поповића у Новоме Саду и других). Сем тога добављено је разним путем 1313 дупликата (98 више него прошле године). Према томе Народна је Библиотека у току 1902 године приновила нових 2470 дела (1042 више него прошле године) у 3555 књига (међу којима 816 дупликата), сем тога приновила је 2763 књиге наставака или дупликата раније набављених дела, свега 6318 књига (1236 више него прошле године).

У принављању рукописа била је Библиотека ове године, може се рећи, срећна како никад до сад. Господин Министар Просвете, Љубомир Ковачевић откупио је за 4200 динара из фонда Димитрија Николића Веље чувени „Зборник попа Драгоља“ од г. П. Срећковића, а том је приликом г. П. Срећковић поклониле шест других такође знатних рукописа. Браћа Поповићи књижари у Новом Саду, поклонили су Библиотеци један рукопис XVIII века. Трудом и настојавањем једнога родољубивога просветнога радника добила је Библиотека деведесет и девет различитих старих рукописа. Још је Библиотека купила два рукописа (један из XIX и један из XVIII века). Свега је дакле приновљено 109 рукописа. Сем тога нађен је у Библиотеци, раније незаведен, један рукопис, а два рукописа, која су раније била међу писменима под бр. 274 Инвентара рукописа, добила су нове бројеве (И. бр. 641. и 642.), а то с прима чина 112 рукописа.

И штампарских првина приновљен је у току 1902 године леп број. Онај исти добротвор Народне Библиотеке који јој је оноликим бројем рукописа умножио прву збирку, умножио је и ову збирку са 26 комада (И. бр. 155—161 и 165—183). Како је раније Библиотека имала један лист исте књиге која је сад приновљена под бр. 159, то је сад тај лист додан тој књизи. Томе треба додати да је у ову збирку преведено 5 књига (И. бр. 143—147) из збирке рукописа (И. бр. 490, 504, 503, 501

www.498) да су 3 књиге (И. бр. 149, 152 и 164) извађене из три рукописа, с којима су биле укоричене уједно (И. бр. 492, 462 и 470 збирке рукописа), да је једна књига (И. бр. 163) нађена, незаведена, међу другим књигама ове збирке, да је друга (И. бр. 142) састављена од неких листова узетих између таквих листова, заведених под бр. 63 и 141 ове збирке, да је шест књига (И. бр. 148, 150, 151, 153, 154 и 162) растављено од других старих штампаних књига исте збирке, с којима су биле укоричене (И. бр. 45, 57, 63 и 141, 70, 137 и 109). Тако збирка броји сад 42 броја више него лане.

Географских карата и слика приновљено је поклоном 5 комада (међу њима један дупликат), службеним путем 3 комада (међу њима 2 дупликата) и 35 куповином.

Новина је приновљено 34 нумере са 93 књиге (међу којима 42 дупликата) и наставака ранијих нумера 96 (међу њима 60 дупликата) свега 189 комада. Од тих је поклоњено 20 комада, купљено 7, а службеним је путем добављено 162.

Кад се све ове принове додаду ранијој имовини библиотечкој, о којој је већ говорено, види се да је Народна Библиотека имала на крају 1902 године:

36.600 дела (нумера) у:
73.578 књига, и сувише:
13.033 књига дупликата
729 рукописа
786 писама и других писмена
198 штампарских првина (заједно са 16 дупликата),
2403 географске карте и слике (заједно са 65 дупликата),
1538 новина и листова (заједно с 337 дупликата).

II

Читаоци.

Из приложених бројних прегледа, израђених према статистичким подацима које сређује г. проф. Д. Ружић, види се да се 1902 године умножио и број читалаца и број књига узиманих у читаоницама библиотечким или ван ње. Било је 14.896 ревераса (4973 више него лане), а по њима је узето књига и других библиотечких предмета 24.852 (8.355 више него лане). Од тога броја пада на научне књиге 9.029 (2.531 више него лане), на леку књижевност 9453 (3681 више него лане), на рукописе 60 (34 више него лане), на штампарске првине 7 (1 више него лане), на географске карте 109 (100 више него лане), на новине (политичке) 779 (119 више него лане), на српске листове (часописе) 4664, на туђе листове 641 (свега 1779 листова више него лане), на разне извештаје, програме, правила 66 (лане нису засебно бележени) и на музикалје 44 (лане нису узимане). У библиотечким читаоницама узимано је свега 17.886 књига (6.171 више него лане) а ван Библиотеке ношено 555 (41 више него лане), а остали библиотечки предмети узимани су готово сви само у читаоницама.

Српских књига и других предмета узето је 18.614 (6.639 више него лане) а туђих 6238 (1716 више него лане). Према прошлој години узимање српских предмета умножило се са 55,5⁰/₀ а узимање туђих са 38⁰/₀.

Кодико се који писци и поједине новине и листови читају, види се из приложених посебних прегледа.

Кад се овогодишњи библиотечки читаоци у погледу на своје занимање упореде с ланским, види се да се умножио број читалаца готово свих занимања, а нарочито је значајно што се види да се, поред професора и ђака, почињу обилатије служити библиотеком и људи других занимања. Пада у очи да је ове године опао према лањском броју књига које су професори узимали у Библиотеци (2184 према 2549 књига). Потписани је мишљења, да је то највише отуда што професори ове године, откад су заведене кауције, много више носе књиге кући на читање, а мање читају у библиотеци, па се због тога, а услед неједнаког рачунања једних и других ревераса чини да су мање читали библиотечке књиге.

Општи прираштај у служењу Библиотеком по мишљењу потписаног може се тумачити пре свега природним развијањем потреба читалачких и растењем библиотечке имовине. Сем тога ове године Библиотека није била затворена у време школског распуста, него је јула и августа имала 3226 читалаца, којих иначе не би било. Умножен је и број читалачких места у читаоницама па је и то увећало број читалаца, као што га је увећала и већа предусретљивост према читаоцима и неке олакшице које су им чињене, да одмах сазнају за књиге које је Библиотека приновила и да брже дођу до њих и до свих других.

Служење словенским књигама олакшано је ове године много читаоцима, јер је трудом библиотекарског помоћника г. М. Ђ. Глишића наштампан каталог тих књига, а уједно је тим и свакоме другоме пружена могућност да сазна шта има Народна Библиотека из руске и осталих словенских књижевности.

Још је ове године остварена ранија намера: да се изради каталог и опис рукописа Народне Библиотеке. Тај је посао на предлог Српске Краљевске Академије израдио академик г. Љубомир Стојановић, чија је такође главна заслуга што су учињене оне исправке у инвентару збирке рукописа и збирке штампарских првина, које су већ споменуте. По одлуци Господина Министра Просвете, г. Миленка Марковића, рад се г. Стојановића већ штампа. Кад тај опис изиђе на свет у току ове године, биће у томе знатна научна и народна добит, а и служење библиотечким рукописима биће олакшано, а уједно ће моћи постати и правилније.

Исто ће тако требати да се штампа и каталог нове збирке писаних докумената и других писама. Извод из каталога писама сређених у току 1902. године част ми је саопштити у прилогу да се види чега има у том делу библиотечке имовине.

Читаоцима би у Библиотеци од највеће користи морао бити лисни каталог свих библиотечких предмета, израђен по свима струкама научним и књижевним. То је најглавније средство за читалачку послугу Библиотеком. На жалост тај је стручни каталог рађен до сад тако алкаво и немарно а и основа, по којој је рађен, толико не подноси за садашње библиотечке потребе, да се по готову може рећи да Народна Библиотека и нема стручног каталога. Та је оскудица у толико осетнија, што су штампани каталози српских и туђих књига веома непотпуни, а често и нетачни, тако да се по њима не може наћи ваљда половина библиотечких

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

књига. Неке ситне исправке, чињене у стручном каталогу у току 1903. године, нису могле много помоћи садашњем стању.

Ш О с о б љ е.

Према свему што је досад речено, види се да библиотечки послови захтевају много радних снага. И самим ступањем новог закона у живот знатно су ти послови умножени и за то је било потребно и библиотечки персонал повећати, а то је и сам закон предвидео (чл. 9 закона). Читаоци у Библиотеци познајући закон и правила која је господин Министар Просвете прописао на основу његову, постављају све веће и веће захтеве персоналу, па је потребно да овај, бројем својим, буде у могућности одазивати им се.

1902. године имала је Библиотека сем потписаног још само два своја чиновника: једнога помоћника, г. М. Ђ. Глишића, и једнога руковоаца, г. А. Мајзнера, а сувише су упућени на рад у Библиотеци г. Д. Ружић, професор, и г. Ва. Јовановић, супленат, а за неколико месеца и г. К. Марић супленат, али је овај после враћен у школу. То су свега три стална библиотечка чиновника и три привремена. А међутим, ради свршавања самих нових послова закон предвиђа осам сталних чиновника, четири указна а четири неуказна, и још потребан број практиканата. Због те оскудице у особљу нису се досад могле извршити ни оне веома значајне одредбе члана 10. и 11. закона о Библиотеци, које одређују одговорност лица која рукују појединим деловима библиотечке имовине, јер их је апсолутно немогућно извршити.¹ Да се пак уреди Библиотека из основа, као што је збиљска потреба и као што и сам закон у неколико предвиђа, потребно је и ванредне радне снаге.

Ове је године господин Министар Просвете одредио г. Д. Стојићевића, професора, да среди старе реверсе о којима је чешће било говора у ранијим извештајима. Г. Стојићевић је тај посао свршио и његовим је настојавањем враћено доста књига узетих по тим реверсима; али је тај рад пресечен повратком г. Стојићевића у школу, јер особље, које је остало по одласку г. г. Стојићевића и Марића из Библиотеке, не може радити и тај ванредни посао.

Због свега би тога било преко потребно повисити број садашњега персонала. С обзиром на садашње финансиско стање у нашој држави, требало би поставити још једнога помоћника (III класе), једнога писара, још два руковоаца и једнога практиканта. У том смислу пред крај године поднесен је предлог буџета господину Министру просвете и црквених послова. Међу другима предложен је још један момак у Библиотеци, јер су из гардеробе која није имала чувара, нестајале ствари које су читаоци остављали, па је због тога било много непријатности, те је, по одобрењу господина Министра просвете, узет један момак који се плаћа

¹ Члан 10. закона гласи:

„За поједине мање одељке Народне Библиотеке одговорни су руковоаци. И они примају и предају своје одељке по инвентару“.

Члан 11. гласи:

„За одељак рукописа, старина, карата и штампаних слика одговара помоћник, шеф тога одељка.

„Он прима и предаје рукописе, старине и т. д. по инвентару“.

из прихода од таксе која је на име гардеробе разрезана на читаоце, на је то многе одбило од Библиотеке.

Према оноликим пословима преко је потребан горе поменути помоћник, који би одсад руковао одељком рукописа, старина, карата и штампаних слика, те би тако садашњи помоћник водио бригу о одељку штампаних књига у ком има и сувише посла. Г. Глишић сад рукује благајницом библиотечком (чл. 31. закона), води књиге о томе, прима и чува читалачке кауције, инвентари све нове књиге, листове, карте, слике, и исписује им натписе на картонима, исправља припадом раније погрешке у инвентарењу и корицењу књига, чува кључеве од каса с рукописима и учествује у управљању и у надзору над другим пословима.

С умноженим пословима умножава се и преписка Народне Библиотеке, те већ није могућно да је води који од чиновника поред осталог свог посла. За то је у реченом предлогу буџета предвиђен један писар најмање класе. Његова би дужност била: да рукује библиотечком архивом, да води деловодник, да води рачун и протокол о кауцијама које читаоци дају на књиге, да води статистичке белешке о броју читалаца, да помаже при изради спискова књига, чува кључеве од каса с коричарима предају на корицење и т. д. Већину тог посла ради за сад садашњи руковалац што га веома спречава те не стиже да ради онај посао за који је намењен.

Осем овога руковаоца предвиђена су у овом предрачуну још двојица. По закону би требало да Народна Библиотека има најмање четири руковаоца, али с обзиром на наше материјалне прилике предвиђена су свега тројица, рачунећи и овог садашњег. Ти су службеници веома потребни Библиотеци. Они би имали највише додира с читаоцима који похађају Народну Библиотеку, руковали би појединим одељцима штампаних књига, водили рачун о реверсима, давали потребна објашњења читаоцима, водили надзор по читаоцима (да је ред и тишина, да се књиге не кваре и т. д.). Тај посао врше у страном свету људи с великом школском спремом, а овде су то све радили до скоро двојица од библиотечких једва мало писмених служитеља, и може се мислити, како су то они могли радити!

У предрачуну предвиђени практикант потребан је за преписивање, јер тог посла има и сад доста у Народној Библиотеци а имаће га и сувише, чим се повећа број осталог особља. Довољно је споменути да ће се морати водити стална преписка са свима школским надзорницима по унутрашњости. Овако како је сад, Библиотека нема могућности да их подсећа на уредније вршење дужности, а већина их много заборавља да сама уради Библиотеци што треба.

Кад би се овде хтели побројити сви послови који очекују умножено особље библиотечко, много би требало. Споменућу само да, сем онога о чем је на другом месту реч у овом извештају, треба што пре наставити летос започето па прекинуто инвентарење свих књига које је Библиотека стекла од свога поставка до данас, да треба отпочети израђивање стручнога каталога, да треба израдити каталог библиотечких реткости и драгоцености, да треба констатовати које су, у Библиотеци, забрањене књиге, саставити њихов списак, па их одвојено чувати (види чл. 27 закона) и да треба наставити пописивање и сређивање свих рукописа. Да би се пак од сад знало које српске и хрватске књиге излазе и које су раније изашле и да се не би пропуштале прилике да се на-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unibez.rs

www.babe. treba izrađivati i daље, kao што се ове године почело, годишњу библиографију српску и хрватску, а у што краћем року израдити потпуну библиографију свих досадашњих књига и једне и друге буквице. По томе се види колико и какво особље треба Народној Библиотеци.

IV

З г р а д а.

Слободан сам напоменути да би при оцени ових предлога требало имати и то на уму да је у садашњој, за Библиотеку сасвим неподесној, згради многи рад веома отежан библиотечком особљу, и да се с тога мора улагати више радне снаге него што би било потребно у повољнијим приликама. Какве су пак садашња зграда и њене просторије и колико оне не одговарају данашњим потребама ове установе, говорило се редовно у досадашњим библиотечарским извештајима. Ове се године у неколико маха радило да се појединим размештајем неких старих и намештањем нових полица добије што више простора за смештај књига, тако да су сад сви кутићи попуњени, и само се на тај начин Библиотека сачувала од невоље да нове књиге опет држи по сандуцима, као што се пре неколико година морало радити. Исто је тако подеснијим распоредом столова у већој читаоници добивено нешто места за један нов сто и нешто више нових седишта. Па ипак се, и поред свега тога, читаоци морају одбијати разним ограничењима из читаоница, а простора ће за књиге опет нестати, а то ће бити чим коричари врате све књиге и новине које су им дате на коричење и чим се изнесу и уреде оне књиге које су сад у оном влажном подруму. Какво је, услед свега реченога, стање у Библиотеци, видеће се из ово неколико напомена. Многе и многе књиге нису намештене онако како треба, т. ј. да се могу наћи брзо и лако. Тако су на пример неке партије књига постављене, против сваког правила, у два реда на полица, а неким се књигама још не зна правог места него се преносе из једне собе у другу. Приновљене књиге и књиге које су за коричење одређене остављају се у гардероби, а нови листови и часописи трпају се на гомилу и не могу се давати публици само зато, што се не могу распоредити како треба. Да би могла поставити своје принове, Библиотека је издвојила неке старије књиге које се мање траже, неке листове и географске карте и слике, и сместила све то у један магацин који је двораштем едвојен од осталих одељења библиотечких. Тиме је Библиотека добила мало места за један део књига, али су читаоци много изгубили, јер оне у магацину смештене књиге не могу да добију онако брзо, како би их иначе добили.

Сем овога, ни библиотечар Народној Библиотеке, ни помоћник библиотечара ни остало особље Народне Библиотеке па ни чиновници који су упуњени на рад у Народној Библиотеци немају своје канцеларије. Соба у којој библиотечар ради више личи на какво слагалиште књига него на канцеларију библиотечара Народне Библиотеке. Ту су смештене полице с књигама, каса благајничка, касе и ормани с рукописима, орман са штампарским првинама и, по поду и по угловима, множина књига, које се спремају за коричење. Око стотину приновљених рукописа стоје на орманима и изнад полица, јер нема места где да се наместе ормани који би се за њих набавили. Помоћник библиотечарев ради у једној соби у којој су смештене књиге. Његов сто и цео апарат налази се

између две високе полице препуњене књигама. Инвентари су у једном прозору. У истој соби, такође између две друге полице, ради за својим столом један од чиновника упуњених на рад у Библиотеци. Остало особље ради по читаоницама. Колико ово смета читаоцима и колико у раду чиновницима, није потребно излагати. У читаоницама је често много више читалаца него што има читалачких места, нарочито после подне, и није реткост видети читаоце да седе на прозорима (о томе су већ и новине писале) или читају стојећи или наслоњени на полице ручне библиотеке, која је ту смештена. Кроз ову читаоницу пролази се у мађу, која је такође препуњена књигама. Обе ове читаонице, ни по величини ни по распореду, не одговарају потреби. Вентилације у њима нема никакве, те је ваздух свакад загушљив, а мала је читаоница сасвим мрачна (има само један прозор!).

Да би се у овакој неприлици помогло библиотечким и читалачким потребама, потписани је смислио да би се могли издвојити дупликати и неке књиге које се никако не траже, па их сместити где год близу изван садашњих библиотечких просторија, и тражио је тога ради место по разним државним и општинским зградама у Београду, обраћао се и писменом молбом општинском одбору, али без икаква успеха. Зато се може рећи да је Библиотеци сад прва и најпреча потреба да што пре, ма којим путем и ма каквим начином, дође до свог локала. У интересу оних задатака ради којих Народна Библиотека постоји, у интересу угледа Краљевине Србије (јер сваки образованији путник, који доспе у Београд, дође да види и Библиотеку) требало би радити да се ово што пре поправи, а другога лека нема, него зидати нову зграду за ову установу.

V

Д о т а ц и ј а.

За набавку и корицење књига а уједно и за канцелариске трошкове имала је Библиотека 1902. године 13.066'66 динара па је толико остало и за 1903. пошто је стари државни буџет продужен и за нову годину. Али та је сума према библиотечким потребама сасвим недовољна. Пре свега, услед одредаба новог закона да Библиотека мора бити отворена и пре и после подне, увећани су трошкови и за грејање и за осветљење читаоница и „канцеларија“, а услед раширених послова знатно су увећани и други канцелариски трошкови, тако да је на сам овај први део издатака утрошено 2.346'40 динара од целога кредита. По чл. 12. закона морају све библиотечке књиге бити укорићене. Зато су корићене све књиге које је Библиотека приновила, сем трипликата, а сем тога корићене су све оне од старих књига које су читаоци у току године тражили за читање а које нису биле дотле укорићене, или су биле рђаво укорићене а тако исто и један део осталих многобројних неукорићених униката. И ако су за сва ова дела бирани само скромне корице, опет је зато у 1902. години утрошено 4.704'85 динара, тако да је за куповину књига остало свега 6.015'41 динара. А како је 1. јануара 1902. године Библиотека била дужна близу 6.000 динара, види се колико је незнатна готовина с којом је библиотечкој управи остало да врши законске одредбе о куповини књига.

Чл. 6 закона о Народној Библиотеци наређује тачком *a* да се мора набавити првенствено „свака српска и хрватска књига, часописи и новине“, а само зато треба према садашњем књижевном стању годишње око 2000 динара. Исти члан наређује тачком *b* да се мора набавити „свака књига о српском народу и српским земљама на ком било језику,“ а то би опет изнело најмање 1000 динара годишње. Ту нису бројене разне светске новине у којима се много пише о предметима који се посредно или непосредно тичу српскога народа, и међу којима су особито значајне оне које су обично тумачи погледа појединих јевропских кабинета те су зато драгоцене грађа за доцнијега историка наших дана. Тачке *v* и *z* наређују даље да се набављају „по могућству свака књига која се тиче књижевности, историје, језика, права, географије, етнографије, јестаственице ит.д. југословенских народа“ и „свака знатнија књига која се тиче суседа српскога народа“. С погледом на стање књижевности Словенаца, Бугара, Маџара и других наших суседа и на ово би се морало трошити најмање 1000 динара годишње. Тачка *d*. наређује набавку „најврснијих књига из свакога раздела светске књижевности, на ком било културном језику, с нарочитим обзиром на словенске књижевности.“ Колико би средстава требало па да се само ова тачка изврши, излишно је говорити. Споменућу само да се и сада од стране Библиотеке троше неколике хиљаде динара само за наставке разних повремених издања, збирка или великих речника што излазе у свескама, који су сви раније почети да се набављају.

Али то је само куповање књига које истом излазе. Али Библиотека има да се стара да попуни своје старе празнине у књигама. Она по свој прилици нема данас ни половину свих српских и хрватских штампаних књига, она нема ни све књиге које су у Београду излазиле. Зато се морају што пре констатовати па затим поступно попунити све главније празнине српских штампаних књига, новина, листова, карата и слика у Библиотеци, јер је можда крајње време да се мисли о томе. Ако се то сада не попуни, доцније ће бити све теже, а за понешто и сасвим немогућно, као што је на жалост већ сад немогућно набавити или покупити нека, у разном погледу, значајна издања српска.

Како је наша Народна Библиотека једина установа у свету којој је дужност бринути се о овакој набавци српских и хрватских књига, биће велика одговорност пред науком будућности за сваки недостатак ове врсте који се некад буде констатовао.

Зато је прека потреба ставити Библиотеци на расположење обилата средства како за куповину ових, тако и за куповину старијих књига на другим језицима у којима су говори о српској земљи и народу. Тих је књига много, и поступно могу се доста лако набављати по јевропским антикварницама. Ове је године Библиотека тако набавила повећи број таквих списа штампаних у XVI, XVII, XVIII, и XIX веку на најразличнијим језицима, међу њима и врло ретких, а тако исто наставило се оно што је 1900 године започето и набављене су многе српске и хрватске књиге XVII, XVIII и XIX века којих пре Библиотека није имала, а и неке које је имала, па су јој упропаћене.

При сређивању и штампању каталога словенских књижевности опазило се да Библиотека нема ни нека најславнија дела на разним језицима словенским, и зато је одмах антикварски купљена велика количина

руских књига и тиме за сад знатно попуњен тај одељак библиотечки. Када је међутим каталог наштампан, јавили су се и у нашој и у другој словенској штампи оправдани прекори за празнине у збиркама других књижевности словенских, па би било веома потребно да се што пре набаве и понајглавнији списи књижевности словеначке, бугарске, пољске, чешке и др. Нарочито се морају што пре попунити оне празнине које су настале услед тога што је крајем 1892 године, због немања простора у Библиотеци, прекинуто примање многих повремених издања и других збирака, колико словенских толико несловенских. Ове се године, колико се могло, наставило попуњавање страних одељака, које се 1900 године почело. Разних збирака и повремених издања на немачком и другим јевропским језицима прима на тај начин и данас, сразмерно, подоста Библиотека. Та издања имају своју научну вредност и своје читаоце у Библиотеци, и зато не би требало да их престане примати, али с друге стране треба пружити Библиотеци средства која ће јој дати могућности да одговара својим главним научним и просветним задацима.

Исто тако треба да Библиотека има довољно средстава да може откупити коју старину, кад се јави прилика, и да обрати већу пажњу на новије рукописе, који већином пропадају, јер их мало ко цени, а нико не прикупља.

Ту је на послетку и велика количина досадашњих библиотечких књига које треба укоричити, као што с разлогом закон тражи (чл. 12 друга алинеја).

Све то захтева да се библиотеци повиси годишња државна дотација за њене редовне потребе, а уз то да јој се за неколико година одређује повећа ванредна помоћ, да с помоћу ње попуни оне празнине и недостатке који су се из раније затекли.

Потписани је уверен да ће се то и урадити, ако позвани чиниоци појме колики је научни и просветни значај Народне Библиотеке. Потписани се за ову годину дана уверио да је и садашњи њен значај за научни, књижевни и културни напредак српски много већи него се по правилу у нас мисли, а тај ће значај и корисни утицај још много више порасти, кад се само уради једном оно што закон наређује.

Можемо се надати да није никаква смелост веровати да су закони за то, да би се они вршили, и да ће према томе и Народна Библиотека, на основи закона о њој, ускоро постати угледна и моћна установа на словенском југу.

Моли господина министра да изволи примити уверење да га особито поштује:

Бр. 80.

12. марта 1903 г.
у Београду

Библиотекар
Народне Библиотеке
Љ. Јовановић

ИЗВЕШТАЈ О ЈАВНОЈ БИБЛИОТЕЦИ У КРАГУЈЕВЦУ

за 1902. год.

И 1902 године ова је Библиотека имала знатан број читалаца као и издатих књига, и ако је последњи нешто мањи од броја у ранијој години (3330 према 3346).

Из таблице I и II може се видети, какав је био интензиван рад, ма да је према акту Министарства Просвете ПБр. 2978, од 27 априла 1902 год., ограничено издавање књига. Услед тога је отпао замашан број ученика Војно-техничких завода (1901 г. 219 а ове 88)...

Читалачка је публика ове године била разноврснија но у прошлој као што се види из III таблице. По занимању највише је било занатлија (104). Сасвим су, тако рећи, нови војници и подофицири. Библиотека је ове године стекла много шири круг пријатеља из најразноврснијих редова овдашњег грађанства, налазећи у појединим све јачег одзива.

Општи преглед мушких и женских читалаца налази се у IV. табlici.

У колико и како је повећан број дела ове библиотеке изложено је у V табlici.

Како нема довољно података из ранијих година, да би се могао озбиљније проучити живот ове библиотеке, а нарочито читалачки одзив и интензивност издавања, не може се по подацима за ове две три године најпоузданије извести закључак о томе каква јој будућност предстоји. Али ипак, колико толико, може се с извесним поуздањем рећи, ако пође овако и даље, и ако јој се преке потребе задовоље у што краћем року, она ће дочекати резултате, какви се само пожелети могу.

Питање о подеснијем локалу за библиотеку, а нарочито за читаоницу, још није решено, ма да је о томе више година било говора. *Читаоница је овој Библиотеци од преке потребе.* Само ове године ова је Библиотека примала преко двадесет листова, који су с горњег узрока потпуно неприступни читаоцима. Садашњи локал не може задовољити и најскромније захтеве за правилан рад и природни развој овако важне установе. Поред незгода у локалу још нема ни писмена момка ни подесна намештаја. У оваквим приликама, покрај свега богатства (преко 8000 бројева), ова Библиотека понајпре личи на законано благо јер се свуда тражи према уложеном капиталу и интерес. А библиотекама, још кад су јавне, главни и једини је смер, да стече што више читалаца, да јој се књиге што више читају, и да их има што мање нетакнутих. Међутим у овој је Библиотеци сасвим супротно: И ако се у последњим годинама опажа јачи интерес за исту у грађанству, ипак не у оној мери у којој би требало према величини и насељености града Крагујевца.

I. Преглед издавања, по месецима.

РЕДНИ БРОЈ	Месећ	Читалаца			РАДНИХ ДАНА				Српских дела оригин. превед.				Немачких		Француских		Руских			ГРЕЧКИХ	ЛАТИНСКИХ	УСТАНАС.	СВЕГА
		м.	ж.	СВЕГА	зав.	нез.	зав.	нез.	СВЕГА	зав.	нез.	СВЕГА	зав.	нез.	зав.	нез.	СВЕГА	зав.	нез.				
1	Јануар . . .	283	45	328	8	218	23	265	3	509	37	17	54	5	11	16	2	2	4	—	9	1	593
2	Фебруар . . .	288	38	276	8	176	23	288	3	490	22	7	29	3	8	11	5	—	5	—	5	—	540
3	Март	249	62	311	9	207	24	299	15	545	7	2	9	2	1	3	10	1	11	—	—	—	568
4	Април	68	29	97	3	71	8	76	1	156	14	3	17	2	1	3	6	7	13	—	—	1	190
5	Мај	92	36	128	8	83	4	112	8	207	1	4	5	9	3	12	9	2	11	—	2	—	237
6	Јуни	52	21	73	4	39	10	41	7	97	5	5	10	3	—	3	11	—	11	2	—	1	124
7	Август	50	8	58	4	33	3	49	3	88	2	2	4	1	—	1	3	1	4	—	3	—	100
8	Септембар . . .	106	30	136	7	81	14	100	6	201	12	4	16	5	—	5	11	—	11	—	2	—	235
9	Октобар	119	16	135	9	92	12	103	3	210	7	11	18	1	1	2	1	—	1	—	1	—	235
10	Новембар . . .	119	11	130	7	85	11	88	2	186	2	6	8	7	1	8	6	—	6	—	2	—	210
11	Децембар . . .	129	20	149	5	106	16	143	5	270	9	1	10	7	1	8	10	1	11	—	1	1	301
12	Свега	1505	316	1821	72	1191	148	1564	26	2959	118	62	180	45	27	72	74	14	88	2	25	4	3330

II. Преглед дана, којих је издавање било највеће и најмање.

редни број	Месец	дан	Читалаца			ДЕЛА
			МУШ.	ЖЕН.	СВЕГА	
1	Јануар . . .	27.	59	9	68	129
2	Фебруар . . .	3.	61	9	70	128
3	Март . . .	17.	49	7	56	111
4	Април . . .	28.	39	15	54	97
5	Мај . . .	19.	20	3	23	41
6	Јуни . . .	9.	18	7	25	46
7	Август . . .	18.	22	5	27	44
8	Септембар . . .	29.	33	4	37	57
9	Октобар . . .	13.	25	3	28	51
10	Новембар . . .	24.	25	3	28	62
11	Децембар . . .	15.	31	3	34	75
12	Свега . . .		382	68	450	841

редни број	Месец	дан	Читалаца			ДЕЛА
			МУШ.	ЖЕН.	СВЕГА	
10.			11	3	14	34
28.			12	4	16	31
28.			15	4	19	26
25.			15	5	20	35
9.			7	3	10	18
6.			9	3	12	21
22.			4	—	4	11
5.			4	1	5	8
31.			4	—	4	8
7.			10	—	10	18
29.			11	—	11	21
—			102	23	125	241

редни број	Читалаца			ДЕЛА
	МУШ.	ЖЕН.	СВЕГА	
70	12	82	163	
73	13	86	159	
64	11	75	137	
54	20	74	132	
27	6	33	59	
27	10	37	67	
26	5	31	55	
37	5	42	65	
29	3	32	59	
35	3	38	80	
42	3	45	96	
484	91	575	1082	

III. Читаоци по занимању, с таблицом максимума и минимума на једно лице.

РЕДНИ БРОЈ	Читалаца		Српских оригин. превод.				Немачк.		Франц.		Руских		ГРЕЧКИХ	ЛАТИНСКИХ	ТАЈАНСКИХ	СВЕТА		Једно лице	
	ЗАНИМАЊЕ	ЖЕН.	МУШ.	ЗАБ.	НЕЗ.	ЗАБ.	НЕЗ.	ЗАБ.	НЕЗ.	ЗАБ.	НЕЗ.	ЗАБ.				НЕЗ.	ЗАБ.	НЕЗ.	НАЈВИШЕ
													1	2					
1	Велике Шк.	—	16	25	29	30	8	5	2	4	3	4	1	6	—	124	41	1	
2	В. Ж. Шк.	23	44	48	5	48	8	—	—	—	18	—	—	—	—	120	15	1	
3	Вој. Тех. Заб.	—	210	297	2	297	4	—	—	—	—	—	—	—	—	524	38	1	
4	Гимназије	—	25	30	21	28	4	17	3	3	22	—	1	—	—	133	60	1	
5	Струч. Шк.	—	7	1	1	6	—	5	—	—	—	—	—	—	—	15	8	1	
6	Народних и Грађанских	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	8	1	
7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20	18	2	
8	В. Ж. Шк.	8	—	15	1	11	6	—	10	20	4	—	2	18	—	41	10	1	
9	Гимназије	—	22	31	36	18	—	3	17	8	14	—	—	—	173	42	1		
10	Народних	6	—	27	3	32	—	4	1	3	—	—	—	—	70	13	1		
11	Школа	—	3	3	5	1	—	—	—	—	—	—	—	—	9	3	3		
12	Државних	—	19	50	7	49	6	2	10	—	5	—	—	—	152	25	1		
13	Државних	—	19	76	4	90	—	3	1	—	2	—	—	—	176	30	1		
14	Осталих	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	7	—		
15	Светеника	1	—	1	7	20	3	1	—	—	—	—	—	—	56	11	1		
16	Овчара	—	16	17	7	20	3	3	1	—	4	—	—	—	17	17	2		
17	Подочара	—	11	38	40	40	3	—	—	—	2	—	—	—	85	34	1		
18	Пензионера	—	4	24	2	21	3	—	—	—	—	—	—	—	50	42	1		
19	Заведника	—	104	312	20	502	7	20	6	1	—	—	—	—	868	68	1		
20	Трг. и Тр. Пом.	—	22	76	2	106	4	3	—	—	—	—	—	—	191	63	1		
21	Прив. лица	38	3	121	2	160	1	48	5	—	—	—	—	—	15	12	1		
22	Глумача	—	15	56	1	60	—	2	—	—	—	—	—	—	124	21	1		
23	Војника	—	1	17	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	21	21	—		
24	Служитеља	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Света	81	378	1191	148	1564	56	118	62	45	27	74	4	25	2	3330	602	25	

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

IV. Општи преглед

1. Мушки читаоци:

РЕДНИ БРОЈ	Читалаца	ЖЕН.		МУШ.		Српских оригин. превед.				Немач- ких		Фран- цуских		Руских		ТАЛАНСКИХ	ЛАТИНСКИХ	ГРЕЧКИХ	С В Е Г А	
		ЗАНИМАЊЕ	ЖЕН.	МУШ.	ЗАБ.	ПЕЗ.	ЗАБ.	ПЕЗ.	ЗАБ.	ПЕЗ.	ЗАБ.	ПЕЗ.	ЗАБ.	ПЕЗ.						
1	ученика		138		275	56	379	12	8	27	10	7	25	7			1	7	2	816
2	наставника . . .		25		34	41	19	6	3	17	8	20	14	—			2	8	—	182
3	чиновника . . .		38		126	11	139	6	26	3	10	—	7	—			—	—	328	
4	свештеника . . .		1		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	7	
5	офиц. и подоф. пензионара . . .		27		55	7	60	5	4	3	1	—	6	—			—	—	50	
6	занатлија . . .		4		24	2	21	3	—	—	—	—	—	—			—	—	868	
7	трг. и трг. пом. глумаца		104		312	20	502	7	20	6	1	—	—	—			—	—	161	
8	војника		22		76	2	106	4	3	—	—	—	—	—			—	—	15	
9	служитеља . . .		3		3	—	10	—	2	—	—	—	—	—			—	—	124	
10			15		56	1	60	4	—	—	—	—	—	—			1	—	21	
11			1		17	—	4	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	
12	Свега		378		978	140	1300	47	66	56	32	27	52	14			4	25	2	2743

2. Женски читаоци:

1	ученица	29	—	50	2	61	8	—	—	—	—	18	—	—	—	—	—	—	139
2	наставница . . .	14	—	42	4	43	—	4	1	13	—	4	—	—	—	—	—	—	111
3	приват. лица . .	38	—	121	2	160	1	48	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	337
4	Свега	81	—	213	8	264	9	52	6	13	—	22	—	—	—	—	—	—	587

3. Кратак преглед мушких и женских читалаца

1	мушких	—	378	978	140	1300	47	66	56	32	27	52	14	4	25	2	2743
2	женских	81	—	213	8	264	9	52	6	13	—	22	—	—	—	—	587
3	Свега	81	378	1191	148	1564	56	128	62	45	27	74	14	4	25	2	3330

V. Приновљена дела.

РЕД. БРОЈ	ДЕЛА	СРПСКА	НЕМАЧКА	ФРАНУС.	ЕНГЛЕСКА	РУСКА	ЛАТИНС.	СВЕГА	НАБАВЉ.
1	Продужења	2	—	—	—	—	—	2	куп.
2		33	—	—	—	—	—	33	служб.
3	Нова	114	41	17	1	—	—	173	куп.
4		21	4	4	—	—	2	31	повл.
5		97	1	1	—	1	—	100	служб.
6	Свега	267	46	22	1	1	2	339	Свега

У раду на поновном попису није се ништа одмакло, јер праве помоћи није ни било, и ако је библиотекару стављено на расположење нарочито лице, пошто исто није никако одговарало одређеном му послу. Једино се могло радити на прибирању свих података о многим дужницима ове Библиотеке, те ће се тако ускоро моћи повратити библиотеци ако не све узете и невраћене књиге, а оно бар њихова вредност.

Библиотекар
Јавне Библиотеке,

М. Ј. Мајзнер

проф.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
Л
И
О
Т
Е
К
А

НАУКА И НАСТАВА

РАДОВИ РУЂЕРА ЈОСИФА БОШКОВИЋА

на пољу песничком, филозофском и егзактним наукама.

(НАСТАВАК)

III

Бошковић који је узимао да материја није континуирна већ да је састављена из атома недељивих, који се држе на извесним одстојањима због репулсивних сила које се рађају услед приближавања њиховог, као што ћемо све то доцније видети, није могао а да ништа не проговори о простору и времену, које је, како он вели, једини и искључиви услов, да би наши појмови о апсолутним особинама код ствари били познати. О простору и времену налази се у споменутом већ филозофском делу, и то под насловом *de spatio et tempore*. Филозофија његова о овим питањима, којима се готово сви метафизичари бавили, онако исто као и питања из моралне философије са којима се је он бавио, врло су налик на питања филозофска из прошлих векова. Подударност се опажа између старих атомистичара, између Зенона и модерних философа Декарта, Њутна, Лајбница, Локеа и др.

У питању о простору Бошковић чини прелаз од оних философа који узимљу да простор постоји преко појава које се у њему догађају, дакле да он сам за се ван ствари не може постојати, ка онима који мисле да је појам наш о простору и времену сасвим субјективне природе. Заступник овог последњег гледишта је Кант, који је наравно после Бошковића прецизирао ово гледиште које је заступано, почев од Аристотела, преко патетика, до Лајбница. Дакле Бошковић очито устаје против оних, који би хтели доказати да простор може постојати и без ствари, какво се гледиште одржаваше од Демокрита до Њутна. Бошковић узимље да наш појам о заузимању места извесним стварима физичким не може никако бити, у самој ствари то је субјективне природе. Бошковић овде

нарочито устаје поред тих тврђења о нашем појму о egzистенцији апсолутног празног простора. О овоме, нарочито против Зеноновог доказа о закону континуирности, устаје у спису de lege continuitatis. Бошковић пристаје уз гледиште сколастичко да је простор најочигледније представљен најближом граничном површином каквога тела, које постоји у простору, према томе да је наш појам о egzистенцији простора у тесној вези са бићем ствари. Општи простор света огледа се у узајамном ограничењу појединих ствари. Простор је коначан, јер је везан са стварима које су ограничене по својој простирању. Време је пак бесконачно, као и кретање, јер је време онако исто као и кретање континуирно, што не важи за ствари материјалне па према томе ни за простор који је у тесној вези са самим стварима. Време је количина, то је израз за величину кретања. Према овоме би изгледало да је време нешто реално, пошто је и кретање реално, но то не стоји јер овде ми долазимо до појма преко броја и мере, што даје времену субјективан карактер. Ово је гледиште Аристотелово и уз њега пристаје Бошковић. О овоме се налази код Бошковића у побијању Зеноновог доказа о непостојању реалних кретања.¹

Да би боље разумели откудa ових теорија о простору и времену код Бошковића, треба се сетити, како су се развијала ова гледишта у философији. Гледишта ова била су у вези са питањима о природи материје. Модерни обновилац епикурове атомистике (материјализам епикуров) Гасенди, по угледу на Епикура, по коме време као и празан простор беху реалне ствари, узимаше да је време вечно, и да је њега било и пре постања света. Ово је гледиште и Њутново.² Као што се из овог последњег гледишта види, а као што и историја философије показује, философи су материјалистичке школе већим делом узимали као нужне последице хипотезе о атомима и egzистенцију празног простора. Но наравно има од овога и изузетака. Хобес узимље да нема празног простора, и ако је један од најпоследњих материјалиста из 17-ог века. Бошковић пак вели да његови ограничени атоми на математичке центре нису у празном простору, као што ћемо доцније видети. Према томе не стоји Лапласово тврђење, да одбојне и привлачне силе између елемената материјалних по Бошковићу бивају у празном простору.

Бошковић пристаје уз Њутна да простор ваља узети са математичког гледишта, т. ј. као нешто што је независно од нашег осећајног опажања, јер оно што ми опажамо под простором по Њутну био обичан простор. Ствари су везане по месту за математички простор и то је оно са чиме се не слаже Бошковић са Њутном. По Њутну нису време и простор зависни ни од чега, они су атрибути Бога, па како

¹ 597 (Rad, Marčević).

² Rad, Marčev. (598).

је Бог вечан, свуда и на сваком месту, то и простор мора бити бескрајан, а време бесконачно. Но Бошковић устаје против овога. Тако је исто овде Бошковић противан Локеу, који је присталица Њутнове теорије о времену и простору и који као и Њутн долазе до егзистенције и апсолутног простора, што се је донекле слагало и са Бошковићевом тврдњом о природи простора. Локе говори за егзистенцију простора и позивље се на то што су особине простора различне од особина ствари, које улазе у простор, каква је на пр. непробојност, која нема места за простор. Оваког су гледишта сви они филозофи, који нису присталице закона континујитета код материје.

По највише се Бошковић слаже са Лајбницом и Суарецом (Suarezom). По Лајбницу је простор биће јер се све науке људске баве бићима, па како геометрија има посла са просторним количинама, то је и простор биће. Но само што се у погледу континуитета ствари не слаже Бошковић са Лајбницом, јер по Лајбницу нема и не може бити празнине. У погледима Лајбницовим на природу простора и времена нема оне конзеквентности, каква се очекује од правог филозофа, с тога се овде нећу ни задржавати. Полазећи са своје монадологије, по којој су и атоми извесна бића, а ствари комплекси тих бића, он долази час да је појам о простору, у коме се налазе ствари, реалан, час пак изводи да је он субјективне природе. На Суареца, за кога вели Марковић да је имао јаког упуца на филозофе Декарта и Лајбница, угледао се и наш Бошковић. Суарец (1548—1617), схоластик, био је присталица Аристотела у питању о простору и времену који не пристаје уз празан простор и атоме какве су узимали Демокрит, Леуциј и Епикур. О простору мисли да добија значај тек преко ствари.

Пошто смо изнели одношај Бошковићевог гледишта на природу простора и времена у одношају других хипотеза метафизичких о овоме предмету, остаје нам да видимо из ближе, како Бошковић доводи у склад појам о простору и времену са својом једноставном атомистиком.

Бошковић признаје у *Theo. phil.* на једном месту да има празна простора, а ево где.¹ „Први почеци ствари, вели Бошковић, то су центри сила, тачке које се не дају делити и које немају особину да се могу ширити у простору. Оне су расејане у празном простору, и међу њима се налазе извесна одстојања, нужна да се репулсивна сила јави“. Ово се слаже са гледиштима свију атомистичара пре Бошковића. На другом месту вели Бошковић да ствари нису у празном простору, али ипак не остаје уз прво гледиште о егзистенцији празног простора. Бошковић пребацује у споменутом делу Стају, што се држао Њутна и Локеа у погледу простора и времена. Стај онако као и Локе, доказујући да

¹ 606 Rad Mar.

простор има честица другојачијих од честица материјалних ствари, изводи да је он непомичан, непрекидан и бесконачан, и да он егзистира као и свако друго биће. То исто важи и за време. Бошковић вели: ако се узме овако тумачење простора, онда излази, да он није никада створен, т. ј. да вечито постоји, а то је тешко замислити, кад знамо да само Бог има осбину да је вечит и бесконачан. С тога и устаје Бошковић против Њутнове теорије да су простор и време атрибути некога вишег и највишег бића, које ми називљемо Богом. Овде прелазим на гледиште Лајбницево о простору, које се не слаже са Бошковићевим

Ствар је по Лајбницу састављена од недељивих бића, која су налик на душу. Права су бића формални атоми, непротежни и нестварни, обдарени силом и дејством. Права су бића метафизичке тачке а не Деокритови стварни, чврсти атоми. Све што има моћ простирања није биће, већ скуп оваквих бића.

Простор сам по себи јесте прост појав, и до њега се дошло апстракцијом протежних ствари; да се до простора дође потребни су просторни субјекти. Општи простор и време ред је међусобних ствари, које постоје, или би могле постојати; реалност њихова је основана у Богу. Бог је онај ред по коме су partes, extra partes, честице раздвојене, дакле простор је модификација ствари. Овака су мишљења о простору била и схоластичара. Простор и време начини су потреба.

Лајбниц је исповедао да су ствари феномени реално основани, а само су сила и тело нешто реално. Бића су монаде, а стварне појаве тих бића, агрегат монада, јесу феномени, јер сем монада нема ничега, што не би услед нашег осећања било субјективне природе. Једина су стварна бића монаде. Простор је ред коегзистентних појава, а време ред сукцесивних појава, за то и не може бити код монада речи о томе, да су оне ближе или даље једна од друге. Непрекидност не постоји. Сила је посве стварна у створених бића, простор, време и кретање су фикције нашега ума, оне постоје као Божји атрибути (*intia rationis, vinculum substantiale*).

Бошковић сматра атоме непрекидне за права бића и не признаје егзистенцију непрекидних ствари, у чему је доследнији од Лајбница.

Бошковић се не слаже са Декартом и Лајбницом који су доказивали да је наш појам о простору у тесној вези са егзистенцијом ствари по сукцесији у простору. Бошковић вели, кад би простор био у вези са самим стварима, онда не би имали појма о мењању места у простору, јер би за ствар био увек у вези изван места у простору. О овоме говори Бошковић онде где излази на супрот теорији Лајбницевој о довољном разлогу, и пита га зашто није Бог створио овај свет негде на другом месту у простору, кад је то стајало до његове воље, јер се не би ништа променило у склопу васионе, да је то баш учињено на другом месту и у другом времену.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

www.un... Овим хоће Бошковић да докаже како нема смисла Лајбницово до-казивање, да је простор и време нешто, што стоји у тесној вези са ства-рима, са законима у физичком свету, и да би морале наступити мене, кад не би то извршено било у овим приликама и под овим условима, под каквим је данас створен свет. Бошковић вели: ја не знам за што не би остао исти ред у васиони, кад би се сва тела покретала и заузела дру-гојачија места. Према томе Бошковић је мишљења, да се са променом простора и времена не могу производити промене у склопу физичког света, па да према томе простор и време не могу бити бесконачни, као што се то држи. А што је све ово створено овако а не другојачије, што је овај простор изабрат за место на коме ће се развијати акције при-родних појава и егзистовање ствари, вели Бошковић, да је то стајало до Божје воље, а никако се не да протумачити Лајбницовим ставом о довољном разлогу. Марковић вели да је Бошковић ово узео из Clarke-а, који је 1715-16 водио полемику с Лајбницом о овој ствари. Но има се приметити да се Бошковић не слаже са Кларкеом у свима оним тачкама, где се није слагао са Њутном, чији је бранилац био Кларке. Бошко-вић није остао доследан овоме. Он је, онако исто као и Лајбниц, своје назоре о простору мењао, и ми га виђамо да доцније пристаје уз Лај-бницово тврђење о природи простора.

Бошковић налази да атом или центар силе има свој начин (*modus*) на који постоји, по коме он заузима место по времену и простору. Ове реалне начине егзистовања материјалних атома називље Бошко-вић реалним простором и временом. Могућност пак да постоје ови начини, што је од нас неодређно познато, доводи нас до појма о праз-ном простору и времену, или до имагинерног појма о њима. Онако исто као што су атоми непротежни, исто су тако и реални њихови мо-дуси недељиве и непротежне тачке. Они су у вези са атомом дотле док атом негде постоји у простору, са променом његова места и сам се на-чин на који он заузима место мења, хоће рећи атом заузима друго место у простору. Кад два атома заузму извесна одстојања међусобна то бива по томе што они имају те начине (модусе) Континуираност не важи за простор, а то је тако ако Бошковић остане уз оно да може и празан простор егзистовати, али непрекиданост постоји у времену.

Кад је атом онако исто као и простор по Бошковићу непротежна (*extensio*) тачка, питање је на који се начин може протумачити питање материје? Како се и на који начин проносе силе одбојне и привлачне између атома? И то питање Бошковић овако решава. Празни простор — *purum nihil* — као такав не може створити континуираност, али то долази отуда што међу атомима, као центрима сила који су непробојни, владају закони репулсије и атракције. Према томе зна се, колико ова-них атома могу бити на извесним одстојањима и у извесној тачки у

простору. Ми смо казали већ да по Бошковићу празан простор није ништа друго до *possibilitas*, потенцијалност реалних начина егзистенције простора и времена, према томе дејством се атома ствара реални простор и одржава континуирност, дакле међу атомима и нема празна простора. Овде ваља имати на уму да то није непрекидност математичка, већ се има узети у физичком смислу. Т. ј. ми имамо једну целину, тело, које међу појединим честицама својима има у простору до неке прекида, али због природе сила, које се јављају из њиховог међусобног дејства, може се лако замислити та континуирност. О непостојању континуирности у математичком смислу уверавамо се тек дубоком спекулацијом, а о физичкој континуирности не треба нам никаква доказа, јер о томе нам наше осећање, које се оснива на опажању света, даје најјачег доказа. Према томе, осећања нас варају, јер праве континуирности и нема. Овде Бошковић устаје против атомиста, какви су Зенон и Лајбниц, по којима не постоји простор међу атомима. Бошковић вели: ово нема смисла по томе што би онда атоми били пробојци, и што би се сви могли скупити у једну тачку, јер су те честице близу једна до друге сасвим недељиве. Но о овоме више у атомистици Бошковићевој. Бошковић лепо овде брани геометрију, која оперира са просторним количинама, јер вели и ако простор у математичком смислу не постоји ипак ми можемо узети да та континуирност постоји у површинама, линијама и телима, јер имамо да изведемо законе међусобног дејства појединих математичких јединица, линије, површине и тела, које у самој ствари нису непрекидне, али ми то путем опажања не знамо, па за то можемо у овоме поћи сасвим од онога до чега нас доводи осећање т. ј. од потпуне континуирности. Па баш у томе, што је геометрија наука апстрактна, довољан је доказ да она може постојати као наука и ма да не постоје оне полазне тачке њене, јер ми до њихове егзистенције праве долазимо тек дубоким размишљањем о природи простора и просторних количина.

У самој ствари ми можемо замислити атоме поређане у свима правцима у простору, према томе би изгледало да је простор као и број ових атома бесконачан. Но ово по Бошковићу важи само за потенцијалне тачке, док је у самој ствари реалних тачака сасвим одређен број, па према томе и простор у коме се оне налазе ограничен, јер ми добијамо појма о бесконачном само умом нашим, док се то не налази остварено у свету, па према томе није могуће замислити да мора и постојати. Према томе идеја о вечности простора, онако исто као и о бескрајности, субјективне је природе. Једно као и друго можемо само замислити умом али никако нисмо у стању прецизирати сам појам, како о једном тако и о другом. У свету нема ничега бесконачног. Празан је простор ништа, а како је прави простор у вези са стварима, то је и почетак правог простора у вези са постанком ствари, дакле и он није бесконачан по времену, као што смо видели да је коначан у границама свога

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB

простирања. Тако по Бошковићу простор је могућност свих месних начина бића, и где могу постојати ствари, ту је са везом њиховом за извесне позиције у простору и сам простор одређен.

За време важи ово исто. Између појединих тренутака постоји размак, онако као што има одстојања међу атомима. Овде као и тамо није могућа замисао о бесконачности и непрекидности у времену, она није реална већ само нашим умом дозвољена.

ПЕТА ГЛАВА

Бошковићева филозофија о природи

Мисли о овоме Бошковић је изнео у делу *Theoria philosophiae naturalis*, којим смо се списом већ упознали, а тако исто и у примедбама на X књигу Стајевих дела, које је на 20 година после првога дела издао.

Бошковић је дошао на мисао о својој атомистици проучавањем Њутнове теорије о природи материје. Но између њихових гледишта има велике и то битне разлике. Док Њутон узимље да су атоми у материји прибијени један уз другог, и да је на месту њиховог контакта најјача привлачна сила, дотле код Бошковића имамо атоме у материји одвојене један од другог, и међу њима на малим одстојањима рађају се репулсивне, а не атрактивне силе. Према томе по Њутну континуираност у свету материјалном није субјективне природе, већ фактички и постоји, док по Бошковићу, као што смо то већ видели, у самој ствари не постоји. До основа своје теорије дошао је Бошковић при проучавању Њутна, где он изводи постанак одбојних и привлачних сила. Бошковић вели: што метал растопљен у киселини¹ узимље мален део киселине, то бива отуда што се атрактивна моћ метала простире на мали круг околу њега; онде где престају атрактивне силе наступају репулсивне, онако исто као што у алгебри преко позитивних количина долазе негативне. Вели да је на мисао о установи одбојних сила дошао из Њутнових доказивања о природи одбијања светлосних зракова са огледала. Њутн, као творац емисионе теорије светлости, узимаше да између честица светлосних и честица огледала при њиховом додиру наступају репулсивне силе, па према томе и одбијање светлости. Ово се одбијање врши не на самој светлој површини већ испред ње, јер се по Њутну јавља репулсивна сила на извесним одстојањима између честица светлосног флуида и честица самог огледала. Он је био подстакнут Њутновом овом знаменитом реченицом. Њутн, у своме делу *Optica*, устаје против свију оних философских спекулација, да извесне ствари имају какве моћи, и да се тим да штогод протумачити. Њутн вели да ваља испитивати закон из појаве, па тражити основе тим законима, па ће се тим начином најбоље моћи протумачити узроци при-

¹ 88.—90 631 Rad Marco.

роде самих ствари. Он вели да је поставио три закона: закон гравитације, кохезије и ферментације, јер је нашао да имају смисла, и да се ствари у природи по њима управљају а оставља потомству да и њима пронађе општије законе. Бошковић после предузимље истраживање ових узрока. Како је и на који начин он то извео видећемо, спомињем само да је он поставио закон из кога се све силе могу лако протумачити. Тим је законом дошао на своју хипотезу о једноставним атомима, и мислио је да је решио постављен проблем Њутном.

Ево шта сам Бошковић вели о својој теорији:¹ „Мој састав филозофије природе веома се разликује од свију досадањих; по неке подударности, које се налазе у њему са неким философским хипотезама о овој ствари, сасвим су случајне. Оне се подударају са Њутновом и Лајбнишовом науком, и то код првога са одбојном силом атома, код другога са атомима непротежним. Ја нисам узео из једнога једно из другога друго, да склопим нову теорију. Ја сам до закона сила дошао, из познатих закона физичких, а не од каквих хипотеза, и простом сам дедукцијом из тога закона дошао да се то тако мора узети.“ Но да видимо, како је Бошковић, тим својим извођењем, што он зове аналитичком дедукцијом, дошао до теорије о природи атома.

Ево како је дошао Бошковић на мисао о непротежним атомима и како је засновао своју једноставну атомистику. Ми казасмо да се и сам Бошковић позивље на појаве природне, као на нешто што је дало повода његовом извођењу, које у исто време може служити као доказ истинитости његовог тврђења. Та појава из које се то може најлакше видети по Бошковићу је судар, који се јавља при кретању двају или више тела.

Узмимо, као и Бошковић, да имамо посла само са два тела. Имамо две кугле, које крећу са неједнаким брзинама, оне ће се извесно после неког времена сударити, и брзине ће се њихове променити. Питање је да ли су се кугле при судару фактички додирнуле или је то привидна ствар, као што је привидна нама идеја о континујитету простора. Ево како одговара Бошковић. Њему је познато да има мишљења у философији и за једну и за другу хипотезу и зато овако вели. Ако пристанемо да је додир реалан, онда изједначење брзина, што је резултат судара, може се само на ова два начина извршити: а) да се изврши у оном моменту кад се те две кугле сударе, или б) да постепено од извесног размака бива изједначавање. Ако пристанемо уз прво то је онда доказ да не водимо рачуна о закону поступности (континуитета), који у природи постоји, јер како се може извршити размена у брзинама двају тела у оном моменту кад се сударе. Ако ли усвојимо онај други начин измене брзина, онда је повређен закон непробојности, јер ако се врши размена поступно, онда би једно тело могао ући у друго све дотле док је брзина

¹ Rad Marco 631.

www.једнакост.кугле (последње) већа од прве. Но како се ниједан од ових емпиричких и основних закона физичких не сме повредити, онда значи да нема реалних додира но да је само привидан додир. Ако пођемо од хипотезе о привидном додиру онда ево на шта ћемо изаћи, вели Бошковић.

Дакле ми полазимо од тога, да се фактички кугле при судару не додирују, размена у њиховим брзинама по Бошковићум ора се на тај начин догодити на извесном одстојању њиховом. Шта је узрок тој промени брзина на одстојању тих кугала? Има доиста извесног узрока, и ми га за сада по Бошковићу називљемо силом. Хајдемо мало даље па ћемо се и са природом саме силе упознати. Прво и прво дејство те силе, која се јавља при приближавању тела мора бити како на једну тако и на другу куглу. До овога долази Бошковић по емпиричкој истини међусобних дејстава тела у природи и по закону еквиције између акције и реакције. Сила која врши измену у брзинама почиње дејствовати, као што рекох, са извесног одстојања. Ако усвојимо да прва кугла има већу брзину од друге, онда ће ова сила учинити да се једној, првој, брзина смањи другој да се повећа. Овим би кугле биле одбијене обадве, кад не би имале своје сопствене брзине, овако пак умањује се величина њиховог примицања, све докле док се не постигне једнакост у брзини и онда бива одбијање. Но ово се врши, као што се лако из овога види, на извесном одстојању њиховом, наравно на бесконачно малом, јер сила репулсивна која производи одбијање при судару може то извршити само онда, ако достигне максимум свој, што постиже, по Бошковићу, на минималном одстојању. По смислу дејства ове силе Бошковић јој је дао име репулсивна или одбојна сила. Бошковић вели да природа ове силе мора дакле бити таква, да је у стању извршити изједначавање у брзини на извесном одстојању између кугала па ма колико мало то одстојање било; јер се само на овај начин да замислити неповредљивост закона непробојности и постепености у природи.

Кад је све ово овако онда је питање: постоји ли протежан атом, т.ј. материјалан атом? То не стоји. Кад не може бити фактичких додира међу материјалним телима, онда немамо додира ни међу најситнијим деловима материјалним. Дакле и носиоци последњи природних појава не могу се другојачије узети но као неке тачке у којима је сасређена репулсивна сила, која регулише међусобне одношаје физичких атома. Атом је центар сила. Довољно је да знамо да је Бошковић извео своју мисао о непротежности атома дедукцијом из постојења закона репулсивних сила. Овде се је он поглавито ослањао на истинитост оних двају физичких закона, и на побијање гледишта философска о привидности самих тих закона. Противници Бошковићеви наводе како би се могао закон о непрекидности измирити и онда, кад би додир фактички био, и да би се ово дало најлакше извршити угибањем кугала на оним местима где се додирну. Но они који узимљу ово морају пристати на непротежност атома,

www.ujep.org.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

јер главни његови противници у овом питању узимљу да се размена врши на самој површини; према томе по Бошковићу се онда мора нарушавати закон континујитета. Бошковић је одговарао и једном браниоцу Лајбницевог при овом истом нападу, јер овај хоће да докаже да се закон о континуирности не ремети при фактичком додиру. Он узимље Лајбницево монаде, које су природе спиритуалне, и узимље да две монаде које се крећу могу изједначити брзине и после судара без помицања у простору, јер по њему помицање је привидна ствар, и ма да успорава кретање те на тај начин паралише постепено енергију дејства ових монада. Но како између овога гледишта и Бошковића у самој ствари и не може бити говора, јер су дијаметрално противни основи њихови, атом и простор, то се нећу ни заустављати овде.

Бошковић мисли¹ да се није нико пре њега нашао који би спорио егзистенцију судара. Но то није тако. Лајбниц је пророк, до некле, јер вели непрекидност је сасвим идеална ствар, а шта је друго судар по доказ најјачи у рукама присталица закона непрекидности. Но Лајбниц је на више места одступао од овога. Мас Laurin и Maupertuis дошли су на мисао да се доиста закон непрекидности руши ако се и усвоји реални додир, и један и други мњења су да ваља одустати од тога закона и огласити га као неистинитог, или као обману. На ближе доказивање егзистенције закона непрекидности и непробојности, као и на извођење осталих особина његове дивне замисли, доћи ћемо мало после. Прегледајмо сад оне, који су дошли на Бошковићеву мисао.

Лоце (Lotze) се највише приближује Бошковићу. Он онако исто као и Бошковић узимљући а и b два тела долази до тога да мора бити извесног одстојања r, на коме се врши размена у брзини, па према томе и он је присталица привидног додира. Лоце напомиње да би се у противном случају нарушио закон непрекидности, и то га утврђује у његовој замисли. Он лепо изводи, како бивају поступна одбијања и сударања двају тела. Лоце узимље кад се једанпут достигне одстојање r, које је нужно да се постигне код обадва тела једнака брзина, онда се репулсијом тела одбијају, ремети се њихово одстојање, и опет постепено долази до оног размака, који је нужан да репулсија постигне максималну јачину. Лоце је присталица непротежности атома, само начин и мисао његова о овој ствари разликује се од оне дубоке замисли Бошковићеве². Он вели: ко замишља атоме као нешто одређеног облика, и сматра да честице атома чине једно цело, тај мора узети, да су честице тога атома нешто сасвим другојачије од просторних (математичких тачака). Ово се не сме узети по томе што би се реметило закон непрекидности, јер један атом не би био јединица материјалног света, већ то би био агрегат, скуп нарочитих бића, која су оличена у оним тачкама атомским. Непре-

¹ Rad, Marcov. 637.

² Rad, Marcov. (640).

видност не би могла бити по томе, што се не би могло замислити пре-нашање једновремено каквих год акција, које се саопште извесном делу атомеком, на остале његове делове, који су у међусобној каузалној вези. Фехнер згодно примећује Бошковићу да му се при доказивању непротежности атома само не може одобрити хипотеза о рашћењу репулсивне силе при бесконачно малом одстојању. Но ово је и Бошковић знао. Бошковић сам на више места мисли да се ово може објаснити тиме, што он сабе сконачним рашћењем репулсивне силе везује потенцијалност њене количине, као што смо при његовом резонувању о бескрајном простору видели. Дакле по Бошковићу може се узети да је егзистенција свега онога што је бесконачно у тесној вези са могућношћу (*potentia*) а коначне количине ма чега само су реалне.

Овде ћемо прво прећи на Бошковићево доказивање да постоји закон непробојности и (непрекидности) поступности.

а). Само код променљивих количина може бити речи о непрекидности. То ће рећи, кад извесна величина променљива прелази са извесне вредности на другу, то она може учинити само тако ако је прешла све оне вредности, које се налазе међу њеним одређеним тачкама између којих се врши мењање. Тако исто кад извесна количина пролази какве максимуме или минимуме, ту промену у својим особинама не може никако извршити скоком, већ постепено у простору и времену. Бошковић налази да закон непрекидности има смисла само по сукцесивним менама, а не и по коегзистенцији,¹ т.ј. има смисла за кретање и оно што је са тим кретањем у вези, а то су брзина, сила и промена међусобног одстојања. Ово нема смисла за непротежне атоме, а има за замишљени математички простор и време. Он вели да у природи нема готово ниједног примера, који не би могао уверити о егзистенцији овога закона, а што по неки изнимак може на први мах изгледати као да постоји, то више долази од непознавања правог стања ствари, но од саме егзистенције каквог изнимка. Па и сам смисао сукцесивности сматран са философске стране био би поремећен, кад би се замислило да може бити скока у природи. Ово би се противило и здравом разуму јер како би се дало замислити да у једној линији, којима се је Бошковић служио за тумачење ове своје полазне тачке, може у истом времену бити две величине. Бошковић узимље да се у свему, што се у природи догађа, опажа извесна поступност, и то ваља узети као низ извесних чланова, који нису одвојени, већ половином улазе у предњи, а половином у задњи низ, и на тај се начин одржава целина и непрекидност, у томе се огледа она веза међу природним стварима. Питање је сад, како се да протумачити прелаз из стварања у уништење (*creatio, anihilatio*). Мора по овоме да има какве везе између једне и друге појаве. Бошковић вели да уништење, не-

¹ Rad Marco. 641.

биће фактички, није ништа, према томе се и не може поредити са бићем, нити истраживати оне везе међу сукцесивним члановима једне и друге појаве. Јер, ако и два стања реална спојимо, ако су они по природи својој различни, неће чинити целину, а немо ли тако два контраста, какав је биће и небиће.

Често се узимље да су крајњи чланови у извесном сукцесивном низу ништа. Но то не стоји вели Бошковић. За две узастопне тачке велимо да су на остојању нула, но то је само онако узето по обичају (навици); одречне количине, мировање све су то реална стања у телу и нису то безначајне појаве, или ништа, као што ми то често узимљемо.

Бошковић вели: можда би ко хтео из мог доказивања да постоји закон поступности извести да нема непротежних атома, већ да су ствари протежне, али би ова дедукција била лажна. Ево по чему. Ми смо до закона о егзистенцији непротежних атома дошли посматрањем закона поступности у природи, према томе међусобног додира неће бити ако овај закон постоји. Дакле противници никако не могу наводити ово као нешто чиме би могли усколебати моју теорију. Бошковић овде онако исто као и пређе где је било говора о простору побија нашу идеју о протежности ствари тиме, да је то резултат само нашег осећања а никако не самог фактичког стања ствари.

Sechi, у својем делу „Јединство природних сила“, вели за Бошковића односно његовог гледишта о природи материје, са којим се доведе упознадомо, ово. Бошковић је први најочигледније теоријски разложио познату истину *Natura non facit saltus*, и да се скокови опајају у промену стања код једињења, а никако код елемената. Овај закон о непрекидности повлачи се од Аристотела, по коме се просторно кретање, као једино вечно биће, управља по закону непрекидности. Но правим творцем овога закона сматра се Лајбниц, који га је индукцијом извео, и нешто очитије разложио од Бошковића. Сам Бошковић признаје приоритет Лајбницу у проналаску овог закона, који игра у његовој теорији најглавнију улогу али се не слаже са Лајбницом у томе, што Лајбниц и овде полази од принципа о довољном разлогу, а Бошковић од воље Божје, као силе која је имала пресудног улива на стварање овог закона о непрекидности у природи (поступности).

Као други важни закон физички, који је Бошковићу служио као полазна тачка у његовом извођењу, био је закон непробојности. О истинитости овога емпиричког закона не треба сумњати, па и нема противника са чијим би се хипотезама имали борити. Противници Бошковићеве теорије побијали су Бошковићеву хипотезу о непробојности атома, што Бошковић обара оним истим путем којим је побијао мишљења својих противника односно првог закона. Ово побијање оснива се на његовој теорији о простору и времену. Ово побија овако. Он вели да у простору бесконачном могућем и број бесконачних тачака је могућ, док реалне

www.nis.gov.rs простору, као што је то показано, коначне су. Према томе¹ невероватно је, да би која тачка дошла у исту тачку простора у којој је кадгод била друга, или каква друга тачка ствари, а још већа је вероватноћа да се не може узети да која тачка у простору у исто време заузме са којом другом исто место. Из овога излази да је бесконачна невероватност пробоја тачака то исто што и немогућност. Бошковић онако као и Лоце доказује да су одбојне силе онај узрок што чини закон непробојности. У ствари се тела не одбијају за то што су непробојна, већ из њихове одбојне силе рађа се особина непробојности. Бошковић примећује да се привидан изузетак непробојности да увек лако протумачити и доказати да није никакав изнимак од овог општег закона. Тако исто светлосни зраци могу проћи кроз извесно тело а то не долази услед тога што за тај случај не важи закон непробојности већ за то што има шупљика у коме телу, које ми не видимо, а кроз које по Бошковићу светлосне честице пролазе.

О значају Бошковићевих гледишта на природу материја нека нам послужи и гледиште Блакеово.²

Бошковићу се има приметити да су му погледи на материју оригинални, тврдећи да су раније теорије несмишљене и нетачне. За атоме, из којих се материја састоји, вели да су непротежни (unextended atoms), или боље математичке тачке, у којима су сасређене силе одбојне и привлачне. Закони по којима се ове силе управљају сличне су силама спољнога света. У природи нема стварнога, истинитога додира (actial contact). Све појаве, које човек приписује додиру, произилазе из репулсивних сила, које се налазе у непротежним атомима, што испуњавају оне делове простора, које наша чула схватају као објекат.

Материја, која је по овој теорији прост облик перцепције, само је сила отпора (power of resistence) која се противи ономе делу силе коју је наша физичка јачина способна да изјави другим материјалним стварима.

Ова је теорија имала својих бранилаца, али ни они сами нису је могли у ствари разумети. Опште усвојено мњење материјалних атома као чврстих и недељивих бића даје лажан упечаток (erroneous impresion).

Нема ни факата, који би ову теорију поткрепили, док има много факата који поткрепљују теорију Бошковићеву, која полази само од недељивих атома а не и чврстих. Те су појаве згушљивост и еластичност тела, извесне оптичке и електричне појаве, које показују да се разни ефекти, које нам несавршена чула саопштавају, имају приписати актуалном контакту разних тела, који је у самој ствари произведен репулсивним силама.

На први се поглед може узети да је проблематична одвојена егзистенција материјалнога света, што Бошковић, полазећи од свог принципа коме смо ми инстинктивно и нужно упућени, долази до вере о спољном

¹ Rad, Marc. 647.

² History of the philosophy of Mind vol. II By Robert Blakey. A .M. (227 стр).

свету. У својој песми Бенедиктус вели: силом рефлексије способни смо у нашем уму да разликујемо две врсте идеја. Једнима од ових нагнати смо готово инстинктивно да приписујемо спољне упечатке самоме духу, које је на то изазват спољним светом. За друге верујемо да имају свој печат у уму.

На овај се начин упознајемо са две различите врсте материје. Једна је видљива или схватљива супстанца, а друга је надахнута силама воље и мисли.

(СВРШИТЕ СЕ)

К. Стојановић.

ГУНДУЛИЋЕВА МЕТРИКА

НАПИСАО

д-р Милан Решетар.

(НАСТАВАК)

Слик.

У слику Гундулић није увео никакве стварне новине; и код њега се овај оснива на слепом угледању на талијанску метрику која не обухвата битност слика. Битност слика састоји се у томе да сликоване речи једнако гласе од вокала са акцентом на све до свршетка и да се слажу и у квантитету слогова. Том битном захтеву сваког сликовања старији српскохрватски, а специјално старији дубровачки песници нису могли лако да одговоре због велике несталности (штокавског) акцента и разног квантитета и неакцентованих слогова, и они олакшаше себи ствар тиме што су — без обзира на акценат и квантитет — слепо подражавајући талијанској метрици, која по правилу има женски слик а ређе мушки, сматрали, са свим просто, да је слик начињен, ако саставе две (по правилу с вокалним, ређе консонантским свршетком) речи, које су, почевши од претпоследњег вокала, имали једнаке гласове; тако се сликује у првој строфи *Османс* (акценат бележим са ') *захваљилъ са крилъ, ђхдлѣстй са иѣстй*. Свакако је истина да се у српскохрватском, где се стихови — у колико су домаћи — граде без обзира на акценат и квантитет, тај недостатак праве суштине слика скоро ни мало не осећа, тако да се нашим старијим песницима не може пребацивати што нису хтели да себи начине, без потребе, сувише уске окове у погледу слика: без обзира на акценат и квантитет начињеном стиху са свим добро одговара слик удешен по истом начелу!

Код Гундулића је слик, са споменути ограничењем, по правилу савршено чист; сликују се, дакле, по правилу само такве речи које

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBS.BS

писања захваљујемо, најзад, и ове сликове: *урна* (штампано „*царна!*“) + *Барна* Осм. 3, 226, *урни* + *благодарни* Осм. 10, 546, *уерну* (штампано „*усарну!*“) + *Варну* Осм. 20, 209; Гундулић је, наиме, вокално *р* писао са *ар* али није захтевао да се исто тако и *изговори!* Кад изузмемо те случајеве, у којима се заиста нечист слик може објаснити истим *начином писања*, тада се даје навести само још неколико примера, где се код Гундулића сликују два различна и различно написана гласа, и то *сунца* + *глуца* Дуб. 409, *вијенцом* + *Нијенцом* Осм. 10, 498; али биће да је Гундулић овде написао *глуцом* (као што се заиста у једном *добром* рукопису може читати) + *Нијенцом*, јер је већ пре његова времена (види Раd 136, 108) *м* на крају речи у дубровачком дијалекту могло да гласи као *н*.

Остале нечисте сликове који се налазе код Гундулића, треба пре урачунати у грех преписивача него њему. Тако, понајпре, они перетки случајеви да *ије-је* (у место *ѿ*) стоји место *и*, на пр. *име* + *вријеме* Осм. 11, 725; како у делима која су издата за живота Гундулићева (*Ар.*, *Шок.*, *Вел.*, *Су.*) нема *ниједног* примера да је слик покварен на тај начин, то нема сумње да је свуда, где се у рукописним делима која су се одржала после Гундулићеве смрти, гласови *ѿ* и *и* сликују, то постало једино тако што су преписивачи Гундулићеве (али њима незгодне) икавске облике заменили обичним јекавским облицима. Исто тако поуздано чини ми се да је тамо, где се код Гундулића сликују једноставни гласови *љ-њ* и групе *лј-њј*, он имао по правилу чист слик, тиме што је — јер су ту већином именице средњег рода на *-је* (код којих су у Гундулића могућа оба изговора!), — писао на оба места једнако *љ-њ* или *лј-њј*; на тај начин требало би на пр. изједначити слик *уфанђе-стање* Дуб. 121, слично Дуб. 119. 1003. 1525. Вел. 121. Осм. 2, 118. 506. 4, 306. 7, 290; има, наиме, само један једини пример кад се у Гундулића сликује *њ* са *нј*: *посвекен је* + *иене* Осм. 4, 330. У овим појединачним случајевима рапавост слика у делима¹ која нису издата за Гундулићева живота, дају се лако уклонити; у загради написао сам тачно читање: *каже* + *иарже* (*праже*) Проз. 3., *послаше* (*посла се*) + *напона се* 61, *слишате* + *дајте* (*дате*) 227, *прималјетјем* + *ивијећем* (*ивијетјем*) 241, *ивијећу* (*ивијетју*) + *пролјетју* 409, *биће* (*битје*) + *усилит је* 810, *узмножној* + *то* (*тој*) 1391, *послушај* (*послуша'*) + *ја* 1476, *ирге* (*праже*) + *драже* 1525, *твому* + *овему* (*овому*) Дуб. 201, *кућне* (*кућње*) + *ње* 677, *хитрости* (*хитростим*) + *гостим* 763, *паче* (*иче*) + *тече* 847, *погледај* (*погледа'*) + *меда* 1614, *госпође* (*госпоје*) + *своје* Кал. 26, *прималјетју* + *ивијећу* (*ивијетју*) Осм. 2, 39., *царском* + *угрском* (*угарском*) 10, 528, *своје-*

¹ Само у Су. 3, 295 имамо *различијем* + *вриме*, а то треба променити у *различиме* + *вриме*, као што заиста и стоји у издању које је преда мном из год. 1703; исто тако је *нидан* Вел. 18 (у слику са *један!*) зацело само штампарска грешка место *ниједан* („*ниедан*“ или „*иједан*“).

www.dobri.bizmu тому био + кога је силу силом одбио (кога је силом силу одбио) 11, 583., имена + стијења (стијења) 20, 888.

У *оцесеу слика* Гундулић се строго држи правила: вишесложне речи сликују се од претпоследњег вокала; а код једносложних речи, као и код вишесложних речи које се с овима сликују, обухвата слик код консонантнога свршетка крај речи од (последњег) вокала, а код вокалног свршетка (последњи) вокал и претходни му консонант, н. пр. *нарави + љубави, просим + носим; јад + сад, мој + некој; рве + тве, ни + љувени*. Изузеци од ових, већ код најстаријих дубровачких песника прилично утврђених правила, врло су ретки, нађу се, наиме, неки пут једносложне речи са вокалним свршетком, које се сликују само са својим последњим вокалом: *те + тве* Проз. 655, *да' + има'* 776, *то + толико* 1544, *ста + истога* Дуб. 751; исто тако вишесложне речи са вокалним свршетком које се сликују само са својим последњим вокалом и претходним консонантом: *сида + саовиједа* Првз. 479, *нашасте + лаште* Дуб. 625, *војевџ* (да ли је Гундулић написао, можда, *војевџ*?) + *ово* Осм. 4, 94; нешто чешћи су само случајеви да се вишесложне речи са консонантским свршетком и исте такве једносложне речи сликују, почевши, дакле, од последњег (а не претпоследњег) вокала: *одријешит + умрит* Ар. 557, *твојој + икој* Проз. 437, *правим + крајим* Проз. 844, *непристав + љубав* Дуб. 663, *васколик + увик* Дуб. 929 (али одговара правилу кад се напише *у вик!*), *изиде т' + слиједјет* Дуб. 1293 (овде би се могло читати и *изиде т' — слиједјет*, тако да би слик, тада потпун, био у последњем слогу нечист).

Што се тиче више или мање честе употребе појединих врста слика може се приметити да, понајпре, у осмерцу нема једносложних речи у слику, и то из разлога што су једносложне речи, по потреби, акцентоване, а осмерац не трпи на крају наглашен слог. Разуме се, као изузеци не могу важити случајеви кад на свршетку дође једносложна реч иза проклитике, јер тада су обе речи чврсто везане заједничким акцентом и, с погледом на слик, чине једну целину, на пр., *уредџ + не-дџ* Осм. 6, 146, *себи + не-би* Осм. 9, 214, *злато + на-то* Осм. 12, 369 и т. д.; још мање говоре против тога врло многобројни случајеви када на крају стоје једносложне енклитике (*је, се, би, га* и т. д.), јер те се речи, због тога што немају нагласка, нису сматрале као самосталне речи. Дакле, као истински изузеци остали би само случајеви кад на свршетку осмерца стоји самостална, наглашена једносложна реч; али таквих случајева код Гундулића скоро и нема, јер у стиху *да разговор пода и лик* Ар. 1260 треба до душе (према правом изговору) читати: „...й лик“, тако да би тај пример тада ишао међу оне код којих се сликују две вишесложне речи са консонантским свршетком почев од последњег вокала; али тада су ми позната само два случаја у Гундулића, да на крају једног осмерца стоји наглашена једносложна реч *добит + тџ бит* Осм. 17. 327; *свџ би*

(3. лице једн. аор.) + *пограби* Осм. 19, 1034. — А што се тиче вишесложних речи, у великој већини случајева узимају се за прављење слика речи са вокалним свршетком, док су речи с консонантским свршетком много ређе; у дванаестерцу (у драмама, дакле), још су прилично чести случајеви да (у дванаестерцу!) има мушки слик између једне вишесложне и једне једносложне речи, али сликови, са вишесложним речима које имају консонантски свршетак, *на оба места*, врло су ретки; тако има н. пр. у 1144 слика првих пет певања Османа само 37, који имају консонантски свршетак. Нарочито су ретки сликови ове последње врсте у дванаестерцу: у *Прозерини*, *Дијани*, и *Армиди* нема ни једног једитог примера за то, а у *Аријадни* само два: *икојом + мојом* 310, *уциљен + усилен* 949; тек у *Дубравци* налази се више примера, пор. стих 125. 171. 207. 727. 755. 759. 761. 763 (овде треба слика ради *хитрости* променити у *хитростим*). 771. 837. 841. 935. 1007. 1147 (овде треба *приобратит* поправити у *приобразит*), 1277 (2). И тако би човек био склон да мисли да је Гундулић у доцније доба (а из тога доба потиче *Дубравка!*) ту врсту слика у дванаестерцу чешће употребљавао. А у ствари то стоји у свези с тиме што *Дубравка* има 3—4 пута толико дванаестераца колико *Аријадна*, одн. *Прозерина*. Уз то је утврђено да је Гундулић у осмерачким партијама тих драма релативно ту врсту слика употребљавао прилично често, тако н. пр. у *Прозерини* 25 пута. Ту бисмо разлику разумели, кад бисмо видели да је Гундулић у случајевима који спадају овамо у осмерцу употребљавао бар четворосложне речи (као н. пр. *сиоменујем + чујем* Проз. 827), које би, дакле, биле предуге за дванаестерац, али, у ствари, он и овде има, скоро искључиво, дво- и тросложне речи, које би се врло добро могле употребити и у дванаестерцу. С тога се та појава, без сумње, може објаснити тиме да се Гундулић у дванаестерцу могао лако послужити вишесложним речима са консонантским свршетком на тај начин што их је сликовао са једносложном речи, док то није било могуће код осмерца, тако да је, тада, у овом последњем вишесложне речи са консонантским свршетком могао употребити само у двоје.

Дванаестерац.

Овај стих Гундулић је, у опште, исто тако употребљавао као и његови претходници: он се, дакле, пре свега, једном главном цезуром после шестог слога дели у два низа истог опсега, који се, опет, са по једном споредном цезуром после трећег, одн. деветог слога деле у две тросложне стопе, на пр.

Што желиш | мајко ма, || што жудиш, | божице,
све пита' | без срама || у моје деснице;

и то, главном цезуром, одељују се редовно реченице или иначе у син-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

у таквом погледу везани делови реченице, тако да се на пр. не дели атрибут од речи на коју се односи, или препозиција од свога имена или коњункција од свога глагола. Међу тим код споредних цезура не обзире се на синтактички одношај појединих речи, тако да се овде (као што се то види већ из другог овде наведеног стиха) налазе таква одвајања.

Од такве поделе дванаестерца Гундулић одступа врло ретко; али треба одмах истаћи да у *Аријадни*, јединој драми коју је Гундулић сам издао, нема ниједног примера таквог одступања. С тога је могуће, а делимично сигурно, да многе примере из других драма који спадају овамо, треба приписати погрешној традицији. Тако, зацело нису Гундулићеви стихови они који су за један слог прекратки или предуги, и имају дво-, односно четворосложне стопе; мислим на ове случајеве: *криви ће се | судити* || *по вољи твојој* Проз. 437 (вероватно *криви ће с',* упор. у загребачком издању *криве ќеш*); *изидимо | на двор сви || пастијери | опета* Проз. 637 (наравно *изидмо*, као што је у загребачком издању); *знаш, оди | ја сам бог | како Јове | на неби* Проз. 1219 (по свој прилици *као* или *и как'*; загреб. издање *кб*): *ја шуштам. | Ето и ја;* || је ли дје ко? *помози!* Дуб. 795 (зацело је *л' дје ко*); или би се | *наћ хајб,* || *што ќемо | јести и шит* Дуб. 840 (треба читати *или би* [без се], као што је у загреб. и дубров. издању, или још пре *ил' би се*, као што Будмани чита *хајати* у акад. речнику); *пастиру,* | *кажи ми тим,* || *једа ју | гди види* Дуб. 1303 (просто *каж' ми тим*, као што је у загреб. издању); *тер страха | није у нас || сриу,* | *за све да* Проз. 1072) тачно има загреб. изд.: *тер страха | није у нас || остало | за све да*); *да ми ни | цића те || придраге | ме вил* Проз. 1375 (*моје вил*, као што је у загр. изд.); *ки је суд,* | *да све,* || *што има | свијетло бит* Проз. 1386 (треба читати *да с ове* [т. ј. Прозершине], у дубр. издању погрешно је *да зове*); *вјера у њој | крепак стан || нађе | и стече* Дуб. 141 (овака подела потребна је ради стиха; треба можда читати *и нађе и стече*); *ја почех | он час,* || *ти ме опет | измијени* Дуб. 436 (треба читати *они час*, упор. Осм. 12, 136); *ну нека | хука,* || *смијатћу | ја се и заћ* Дуб. 1163 (са свим просто *он хука*, као што је у загреб. и дубров. издању). Као што се види, дакле, и у то неколико случајева лако се може добити прави (и, без сумње, првобитни) број слогова. Међу тим није више тако сигурно да ли треба извести коректуру текста и у овим ретким случајевима, у којима нема цезуре између појединих стопа низа (између оба низа не може је не бити већ због слика!). Свакако, мора се узети у обзир да у *Аријадни*, коју је песник сам издао, цезура није никад занемарена; а, с друге стране, старији песници (н. пр. Златарић у драмама) нису ретко не одржавали цезуру, па и сам Гундулић има за то неколико поузданих примера: *како најљештиму || најљештиу | од вила* Дуб. 788, *како највешему || луцешу | вјешала 788, а ја вас | живот мој || храним најмилији* 831; али овде Гундулић није знао никако

друкчије да се извуче, јер је хтео да употреби четворосложне облике; у осталом, на сва три места ради се о одвајању суперлативног суфикса *нај*, који, у ствари, са адјективом стоји врло лабаво везан. У овим случајевима је Гундулић можда сам занемарио цезуру, ма да се, на више места, може да исправи простом променом места речи: *из своје куће да узет* || *смије драг* | *шород твој* Проз. 668 (Павићев рукопис и дубров. издање немају *да*, које је свакако потребно, док загребачко издање има тачно: *из твоје* | *куће изет* || *да смије драг* | *шород твој*); *страшне ствари од нас* || *сваки чу* | *и гледа* Проз. 1073 (загреб. изд. има овде *страшне ствари од нас* || ..., што би метрички већ било тачно, али *нанас* не даје никакав смисао); *да је лешиша шоја* || *нег голуб* | *прибијели* Дуб. 400 (дубр. издање нема *је*; можда треба са свим просто *да лешиша* | *је шоја* || ...); *ушати* | *се, ушати*, || *стадо моје прије* Дуб. 507 (у дубр. издању погрешно *мѐ* место *моје*); *опрхлу* | *и модру* || *кожу усне блиде* Дуб. 621 (два рукописа и дубр. издање имају, без сумње, тачно ... || *кожу усне* | *њих блиде*); *ну ме страх*, | *да већа* || *нег је игда била* Дуб. 699. (промена места ... || *нег игда* | *је била* довољна је); *што у глас* | *највиши сад вас мољу ови* Дуб. 1653 (и овде би се могла речима просто променити места: ... || *сад мољу* | *вас ови*).

Поуздани су и они, исто тако врло ретки случајеви, када Гундулић синерезом спаја обе стоне једнога низа (слично спајање два низа искључено је, наравно, због слика), да би, на тај начин, добио један слог мање, одн. тросложну стопу, при чему, тада, цезура управо пада у средину речи, н. пр. *ако вијенци од славе* || *села им* | *не ресе* Ар. 305, *што с чикњенјем* | *од хода* || *установљено одлуку* Ар. 317; упор. још Проз. 324; 1126. Дуб. 120. 123. 221. 238. 429. 456. 622. 623. 624. 633. 662. 690. 796. 832. 844. 847. 850. 876. 925. 1012. 1298. 1348. 1352(2). 1510, 1559. Овамо, најзад, можемо убројати и случајеве у којима је енклитика таквом синерезом одвојена од своје главне речи, ма да се овде у ствари одвајају само две речи везане акцентом, на пр. *ер милос* | *родјака* || *не може-* | *се увериједит* Ар. 712, упор. још Дуб. 454. 507. 689, 739. 787(2). 789. 839. 876. 1340. 1351. 1354; слично се у стиху *ојеран друг* | *бићу твој*, || *једа и ја у-* | *мом труду* Дуб. 153, препозиција одваја од речи; међу тим, сумњив ми је пример *и већа* | *нека ти* || *је срамота и штета* Дуб. 433, јер је енклитика одвојена главном цезуром: дубр. изд. у опште нема *то је*, с тога је могуће да треба читати: *и већа* | *нека ти* || *срамота* | *је и штета*. Кад још узмемо у обзир и већи број у *Дубравци* употребљених дванаестераца, ипак излази да је Гундулић у овој драми с погледом на синерезу узео себи већу слободу него у старијим драмама.

За дванаестерац меродаван је, дакле, само број слогова и цезуре а акценат и квантитет не играју никакву улогу; само ово једно треба назити да су, наиме, једносложне речи, кад стоје на свршетку једнога низа (дакле у слику), по правилу дуге (н. пр. *да који хоћ ли ти* || *умрли*

на свијети Ар. 43), ређе кратки (н. пр. *пастирери туј су свѣ || са дру- гијем госиоџам* Проз. 413); тако имамо у *Аријадни* и *Прозерини* 54, одн. 100 дужина према 18, одн. 32 краткоће. Али ја мислим да тај одношај долази отуда што су баш најзгодније речи дуге (као *ја, ти, тој, мој, твој, свој, власт, чѣст, свијет, зѣл*, и т. д. и т. д.).

Осмерац.

Овај стих узео је Гундулић непромењен од својих претходника; он се, цезуром после четвртога слога, дели у две једнаке половине, која у осталом нема — као споредна цезура код дванаестерца — никакав утицај на синтактичку везу појединих речи. Али, док код дванаестерца акценат и наглашавање не играју никакву улогу, код осмерца акценат се узима у обзир у толико што последњи слог оба низа, по правилу, не сме имати акцената. А како у српскохрватском (у новијем наглашавању) на свршетку могу имати нагласак само једносложне речи, то из тога излази да на крају оба низа не сме стајати једносложна реч, изузимајући какву енклитику, која, по потреби, није наглашена. Ретке случајеве у којима Гундулић одступа од тих правила треба, већином, обезбедити као грешке преписивача, тако, пре свега, све случајеве у којима је стих за један слог дужи или краћи: *и дати ће се | теби љуби* Проз. 56 (разуме се да треба *и дат ће се...* као што је у дубр. и загр. изд.); *ајесни наше | слатке раставља* Проз. 212 (... | *слатко уставља* дубр. изд., *наше уставља* загр. изд., *уставља* је несумњиво тачно); *одговорите | ви јој за ме.* Проз. 695 (*одговор'те*)..., као што стоји у дубр. и загр. изд.); *ер ако љиош | ки се пази* Су. 3, 193 (у старим издањима стоји *е* [без сумње штампарска грешка место *и!*], које је Павић „поправно“ у *ер!*); *главу имају | дели-Стјепана* Осм. 11, 217 (и овде је Павић између четир варијанте *дели-дел-пан-Пац* изабрао ону која даје осмерац од *девет* *слогова!*); *хтјеј, молим те, | само ми ријети* Осм. 12, 238 (*најстарији* рукопис има.... | *само м'ријети*, и тај најстарији и једини тачан текст издавач је изоставио у критичком коментару!); *ирниу и везијеру | Дилаверу* Осм. 19, 1025 (дубр. и загр. издање имају — а то Павић и не спомиње — *ирниу и везијер* - [одн. *везир* -] | *Дилаверу*, исто тако и један рукопис из прве половине XVIII. века, који је у мене); *ер младост | с прва ужива* Проз. 283 (тачно је у дубр. и загр. издању: *ере, јере младос* | ...); *не мњах вик | да ће доћи* Проз. 1328 (дубр. издање има овде *не мног* [!] *вик* | ...; Гундулић је без сумње написао *не мњах вику* | ...); *велећ, да ти | побио* Осм. 16, 111 (побио је, нема сумње, само штампарска грешка место *погубио*, као што стоји у дубр. и загр. изд., и у мало пре споменутом рукопису); *глице: ево | згар с неба* Осм. 19, 179 (ма да овде није обична штампарска грешка, ипак би издавач с приличном сигурности погодио прави текст, да је ради слика са *уреса* променио *неба* у *небеса!*).

— Као ови случајеви тако се лако дају избацити још и са свим усам-

www.цбенаг.рф примери кад у академском издању после четвртог слога нема цезуре: *нека у мојој радости* Ар. 1798 (како је стајало у штампаном издању не знамо, јер у једином егземплару који постоји нема свршетка, али остали рукописи и новија издања имају тачно *нека у мојој | у радости!*); *ка ово сад свјетлос види се* Проз. 229 (без сумње треба променити ред речи *ка ово свјетлост | сад види се*, као што је у дубр. и загр. изд.); *ах немој, судче од тмине* Проз. 1378 (дубр. и загр. изд. имају *ах неправи | судче од тмине*, а то боље одговара и метруму и смислу!); *науци ме, како творити* Пок. 7, 53 (по свој прилици штампарска грешка место *науци ме, | као творити*, као што има дубр. и загр. издање, а и један рукопис из год. 1755/56, који је у мене).¹⁾

Много чешће него код дванаестерца, Гундулић је синерезом снајао обе половине осмерца, нпр. *славне доби|ти и храбрене* Ар. 264; упор. и Ар. 1001, 1018, 1027, 1295, 1486, 1686, Дуб. 21, 78, 229, 557, 604, 967, 1048, 1196, 1381, 1414, 1417, 1430. Пок. 2, 73, 4, 64, 74, 77, 91, 94, 5, 65. Су. 1, 317, 372, 2, 138, 158, 205, 309, 330, 3, 21, 42, 276. Љуб. 142, 151, 266. Осм. 1, 255, 2, 169, 250, 279, 290, 340, 3, 87, 149, 212, 4, 39, 43, 136, 281, 292, 293, 363. и т. д. и т. д. (још 101 пример

¹⁾ Рукопис има на првом нумерисаном листу овај натпис: *Raslika pievagnia gasparsciana po Dubrovniku skladana po Givu Frana Gundulichja, vlastelinu dubrovackomu, koj sloviасce oko litta Gospodinova 1620* [доцније кориговано у „1622“], а *skupiena, pripisana, i slosgena u ovd libro po Mihu Gjona Rastichja. Litta Gospodinova 1744 Dio drugih^o*. То је други део једне збирке Гундулићевих песама, у коме је *Аријадна* и лирске песме, док је у првом делу, по свој прилици, *Осман*, а какав евентуалан трећи део обухватао је остале драме. Рукопис који има 4 нумерисана и 116 нумерисаних листи, у малој четвртини, писан је врло читко, по свој прилици дуже времена, јер на 47 листу, где почиње песма Фердинанду II од Тоскане (после свршетка *Аријадне*), стоји примедба: „Pripisano na 15 Prosijnza Litta Gospodinova 1756“, али се јасно види да је првобитно стојало „1736 и Rimu“: преко броја 3 написано је 5, а речи „и Rimu“ избрисане су. Преписивач се много трудио да има што коректнији текст, јер, на првом нумерисаном листу, вели „Arijadna... dobro emendana is libarza setampana, ma ne svud: ondi diesu ovi segni †, nie emendana, nitie emendana at peti“; доцније додаје: „Piesni Pocerne emendane is libarza setampana, takoghier i Piesan od Velicianstva Bosgiegha — Susse Sina Rasmetnogha emendane iz libarza stampana“; он је, дакле, свој текст, у колико је било могуће, упоредно са штампаним издањима; специјално из упоређивања недостатака у овом рукопису са онима у академском издању са свим поуздано излази да се Растич, год. 1755., користи истим непотпуним примерком *Аријадне* који се чува у француској библиотеци у Дубровнику и који је, на жалост, једини што се одржао. Испод поменуте белешке, нешто ниже, стоји, али написан још Растичевом руком, број године „1624“, која не може да ми буде сасвим јасна, јер не одговара ни години постања, ни штампања које од гореспоменутих песама. Тај Михајло Растић (Michael Junius Rasti) познат је већ као марљив и коректан преписивач дубровачких песама; и издање *Цјесана разликијех* Д. Златарића по његовом је препису (пор. *Stari pisci* XXI, стр XXXIV—XXXVI). А ја имам од њега још један врло леп рукопис песама Јакете Палмотића Цоновича, које је преписао 1749 године.

www.УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Осману!) Као код дванаестерца тако је и код осмерца каткад цезуром одељена само једна енклитика или проклитика од главне речи, нпр. у *крављеству | си од Пољака* Осм. 3, 112; упор. још Ар. 1459. Проз. 160, 457, 851. Дуб. 386. Пок. 7, 12. Вел. 34. Су. 1, 12. 272. 2, 232, 234, Осм. 7. 299, 10, 17. 11, 141, 19, 695. — Прилично су чести код Гундулића и изузеци од правила да на крају низа не сме стајати акцен-тован слог (дакле, наглашена једносложна реч). Свакако, ти изузеци не односе се скоро никада на други низ, дакле на свршетак осмерца, за који имам само два раније већ споменута примера: *да свакако | има то бит* Осм. 17, 327. и *врлијех витез | помња сва би* Осм. 19, 1334; али за наглашен свршетак првога низа — нпр. *докли вас сај | свијет освојим* Осм. 1, 304 — нашао сам свега до 140 примера, упор. Ар. 313, 1190, 1286. Проз. 28. 73, 278. Дуб. 310, 341, 565. Арм. 73. Пок. 2, 37. 3, 57. 5, 13. Вел. 27, 93. Су. 1, 107, 202, 270. Кал. 50, 213. Ферд. 65, 94. Осм. 1, 20, 2, 132, 187, 313, 446 итд. Што Гундулић, на тај начин, има наглашен слог само у средини слога даје се лако објаснити, јер је спој између обе половине једног истога стиха свакако, и у метричком као и у синтактичком погледу, много тењи, него између два стиха који иду један за другим, и наглашен слог смета много мање на свршетку првога низа, него на свршетку целога стиха. Исто тако трудио се Гундулић, где је само ишло, да избегне наглашен свршетак првога низа, због чега је тада, не ретко, бирао мање обичан ред речи, да, тако, једносложну реч не би добио као четврти слог, нпр. *чим тва пуни | слава многа* Осм. 1, 59, где би обичан ред речи био: *чим пуни тва | слава многа*.

Али како је Гундулић начинио осмерац скоро искључивим метрумом у српскохрватској поезији свога и доцнијега доба, корисно је прегледати да ли је у прављењу истога увео какву новину. Али, при томе, може се узети у обзир само наглашавање последњих слогова оба низа, и цезура. Што се тиче последње, мора се рећи да бољи међу старијим дубровачким песницима, који су, дакле, могли Гундулићу послужити као узор у том погледу (мислим на Ветранића, Чубрановића, М. Држића, Наљешковића, Раћину и Златарића; Менчетић и Џ. Држић, са својим усамљеним осмерцима не могу се узети овде у обзир) имају исто тако по правилу цезуру после четвртог слога; врло су ретки примери где је нема: *да ју живо! том раздружи* М. Држић, Тирена 1448; упор. још Тирена 1484; Ветранић, Хекуба 2230; Наљешк. стр. 155. ст. 59. стр. 339, ст. 4; Златарић, Електра 567. Врло су ретки и случајеви да се цезуром енклитика или проклитика одељује од речи на коју се наслања: *и слободи— | вас од робства* Ветранић Б. I. стр. 350, ст. 738, упор. још Хекуба 1557; М. Држић. Посвет. Абрахам, 664; Наљешк. стр. 116, ст. 5, стр. 151, ст. 13. стр. 162, ст. 34. стр. 164. ст. 39. стр. 167, ст. 55. Уз то код старијих песника догађа се релативно често да су оба низа у

осмерцу везана синерезом, али у том погледу има начелна разлика између старијих песника и Гундулића; док Гундулић, као што смо видели, не веже ретко последњи слог *прекобројног* првог низа са првим слогом другог, старији песници употребљавали су синерезу у средини осмерца само у толико, што су с последњим слогом нормалног (дакле четворосложног) првог низа везали једну једносложну проклитику која синтактички припада другом низу, тако да цезура ипак не пада, као у Гундулића, у средини речи, него одваја само једну проклитику од речи на коју се ова наслања и спаја је с последњим слогом (четворосложног!) низа, нпр. *мисли рогно и | рогоборно* Чубран. 103; већином је то коњункција *и*, упор. још Чубран. 182, 194, 266, 441, 596; Ветран. Б. I. стр. 12, ст. 9. стр. 28, ст. 104. стр. 29, ст. 108. 111. стр. 36, ст. 406. стр. 208, ст. 7. стр. 233, ст. 95. стр. 235, ст. 176. стр. 246. ст. 119. стр. 253, ст. 56. 59. стр. 319, ст. 105. стр. 321, ст. 162. стр. 322, ст. 203. стр. 323, ст. 228. 244. стр. 332, ст. 31. стр. 345, ст. 536. стр. 346, ст. 574. стр. 350, ст. 720. стр. 418, ст. 33. Посветил. 811. Хекуба 293; М. Држић, Тирена 1408; Златарић, Љубмир 1122, 1940; неколико пута употребљена је тако и препозиција *у*: *нер ако му у | кратко реда* Чубран. 418, упор. још Ветранић Б. I. стр. 30, ст. 30. стр. 230, ст. 6. стр. 249, ст. 66. стр. 250, ст. 81. стр. 322, ст. 215. стр. 330, ст. 80. стр. 332, ст. 29. стр. 345, ст. 546. стр. 419, ст. 22; тако, најпосле, и предлог *од* код Чубран. 291. и Ветранића Б. I. стр. 243, ст. 224. Из споменутих примера види се да су ту врсту синерезе употребљавали понајвише Чубрановић и Ветранић, врло ретко М. Држић и Златарић, а никако Наљешковић и Рањина. А онај облик синерезе, који можемо обележити као специјално Гундулићев, код старијих песника скоро са свим не постоји: нашао сам само један пример: *тач шароже|на овди те обе* М. Држић, Тирена 1456, али то је место неразумљиво и, по свој прилици, погрешно, али обратна Гундулићева синереза налази се у овим случајевима: *тко ће мајин|очи покрити* Ветранић, Хекуба 1650, као и *врх гроба се у оружју указа* 486; у осталом, можда и та оба места — као што показују варијанте — треба поправити. С погледом на цезуру излази, дакле, да је Гундулић слабо поправио осмерац, јер врста синерезе коју је он увео, повиштава у ствари цезуру која дели стих у два једнака дела, док је — као што нам то најбоље доказује метрика народне поезије (а и модерних песника) — за осмерац апсолутно потребна цезура после четвртога слога.

Што се тиче акцента, Гундулић је ту само у толико увео новину, што није допуштао акценатован свршетак стиха, док такав има прилично често Ветранић у *Хекуби* (ст. 323, 357, 434, 435, 440, 453, 467, 476, 664, 1234, 1507, 1550, 1552, 2031, 2041, 2247, 2302.), а и Рањина (бр. 144, 10. 18. 21. 46. 54. бр. 145, 22. бр. 146, 9. 49. бр. 357, 3.), а М. Држић (Тирена 1466) и Наљешковић (стр. 158, ст. 152.) у својим не

многобројним осмерцима имају га бар по један пут. Гундулић је, тиме, свакако поступао правилно, јер и овде народна (и модерна) метрика одлучно говори за апсолутну ненаглашеност крајњег слога. Свакако из истог узрока требало је да Гундулић избегава акцентован слог на четвртом месту, али на том месту не смета наглашеност слога толико као на крају стиха; али у том погледу Гундулић није бар ишао даље од свију својих претходника, који исто тако прилично често наглашују четврти слог, нар. нпр. Ветранић, Хекуба 277. 336. 388. 406. итд., Чубраковић 51. 100. 110. 113. 125. 209 итд. Златарић, Електра 164. 554. 991. 1001 итд.

(СВРШИТЕ СЕ)

М. П.

ТРАГОВИ СРЕДЊЕВЕКОВНИХ ВЛАШКИХ НАСЕЉА НА ЈУЖНОМ КОПАНИКУ

ПРИЛОЖАК ЗА ПРОУЧАВАЊЕ КОПАНИКА У ПРОШЛОСТИ

од

Авр. Н. Поповића

СУПЛЕМЕНТА

У светостеванској хрисовуљи, поред села која је краљ Милутин даровао својој најлепшој задужбини св. Стевана, у Бањској, он је у исто доба приложио манастиру и осам влашких катуна, по имену: катун Пијанци, Шицатовци, Бугарски, Барелевски, Урсудовци, Бобојевци, Смудирози и Војисилци. Од ових катуна Љуб. Ковачевић налази трага једино за Барелевски катун у данашњем имену села Варијева, у Лабу¹. А Ст. Новаковић, у Гласу XXIV. страна 45—46, у другој напомени додаје село Бугарић(е) у Ибру, као последњи траг катуна Бугарском исте хрисовуље. Толико само, у колико су наши средњевековни споменици и народно предање очували сличност до сада познатих имена, могла су ова два научника рећи; јер других података и тачних карата нису имали, а међе катуна биле су неодређене, те се за друге катуне, управо, не зна ни где су били. С тога, ми ћемо овде покушати да на основу наших опажаја и топографских података изнесемо на јавност оно што је до сада било непознато, а што нам је до данас народно памћење сачувало, наглашујући у исто доба, да је поменута напомена у г. Новаковића нетачна из ових разлога: Што се Бугариће у повељи краља Милутина не спомиње међу осталим селима у Ибру, а има једна традиција, која каже да су Бугариће основали радници из Македоније за време Турака. Осим тога, данашње Бугариће је на самој десној обали реке Ибра, те ни онда се обзиром на оближња села, која се помињу у светостеванској хрисовуљи,

¹ Споменик IV, 13.

није имало довољно простора, нити је могло бити толико наше за један сточарски катун, колики је био Бугарски, а тих погодаба нема ни данас. Ето, са ових разлога Бугарски катун, као год и остале, треба тражити негде на другој страни, нешто даље од данашњег Бугарића, узевши нарочито у обзир земљиште подесно за нашу и гајење сточарства. И, доиста, подеснијега земљишта за неговање сточарства ретко се где може наћи боље, него што је на оном венцу планинском, што се пружа од Сувога Рудишта до последњих изданака његових у Косову Пољу. А на том пространом венцу, готово на последњем изданку његову, у данашњем селу Бариљеву, Љуб. Ковачевић налази трага Барелевском катуну. Па, без сумње, на тој линији, идући северо-западу од Бариљева, треба данас тражити остатке — ако не баш свима а оно бар већини — влашких катуна који се спомињу у светостеванској хрисовуљи.

Да је на овом планинском земљишту за краља Милутина било погодаба за сточарство и да је онда било катуна на њему, ми имамо једно драгоцену сведочанство у самој светостеванској хрисовуљи, на име „Јаћимова катуништа“, која се помињу као међа села Сочанице (Селчанце); а осим тога, данас nailазимо на читав низ топографских имена која су несумњиво везана за влашка имена из средњег века, јер да су познијега постанка било би још ма каквих живих традиција о њима, као што има предање о постанку Циганскога Гроба¹. Међу тим традиција нема; али имена — Власичка Река, Солида, Власић, Власови, Влашка Раван, Влашки Сенокоси, Катун, Катунска Чука, Летине, Летнице, Стари Наслопи, Трлине и т. д. — сва скупа тврде: да су на томе планинском ну ипак питомом земљишту, у доба краља Милутина, бугарски и други Власи товили своја стада. Нарочито наглашујем овде да реч „Катун“ и „Катунска Чука“, на оној страни Копанника, живи само као помен ргоргиум, а иначе у другом значењу изумрла је. У смислу старих катуна данас се чују речи: бачија и понајчешће бачевина, а где кад и колиба.

Југо-источно од Борчана, у долини Катуну, чији се поток слива у Бугарску-Реку која доцније, саставши се са Ржаном, чини Седраву — има и данас видних трагова старог насеља; а нарочито име „Катун“ и у њему „Селиште“, а недалеко од њих „Катунска Чука“ потврђују најочитије: е је ту било негдашње станиште Бугарских Влаха које спомиње краљ Милутин, а који су, судећи по овим остацима, били стално настањени у данашњем катунском Селишту². Зидине и законине од негдашњих кућа и данас се распознају лепо у Селишту; а име „Катун“ — само собом сведочи шта је ту негда било. Јамачно Власи Бугарског катуна звали су се тако по месту — речи која се и данас зове истим именом. Као још вероватнију и јачу потврду за ово узмимо на ум и то: што између

¹ Ово предање биће објављено доцније.

² О Власима и катунима види од Новаковића Глас XXIV. 30—51.

седиште Горњег и Доњег Борчана има такође „Селиште“ са остацима врло старе цркве, око које се познају зидине и друге законине од негдашњих кућа. Без сумње на овом другом „Селишту“ налазило је се старо село Борчане, које се помиње у светостеванској повељи као међа Сочанице, са којом се и данас граничи. За храм ове црквине у Борчану данас се не зна; али су јој зидови прилично над земљом очувани, те и сада служи Борчанцима као богомоља, око које се нарочито о кретима, у почетку маја, окупују и Богу моле. Овој црквице долазе још сељаци из Рудманца и Брзанца.

Занимљиво је што у нашим средњевековним споменицима налазимо катун Влаха — Љџичиновци које краљ Дечански даде манастиру Дечанима, и презиме Љџичинович¹, а у светостеванској хрисовуљи, у катуну Смудирога и Војсилаца, помињу се двојица по имену Љџичин. Нема сумње, име Лепчин било је омиљено и распрострањено у средње-вековних пастира, па је некада било Лепчина и међу Власима Бугарског катуна, по коме се данас једно брдо зове Лепчињак.

*

Кад смо већ овако нашли и утврдили седиште Бугарског катуна, о коме не може бити спора, онда да покушамо не би ли бар приближно — ако не сасвим тачно — обележили још које станиште влашких катуна из средњег века. Полазећи са претпоставком, да Власи Бугарског катуна, пошто их је било само 39 кућа, нису имали потребе пружати се планином од Борчана до копорићких међа и даље на северо-запад, јер су по данашњим борчанским планинама налазили у изобиљу паше за своја стада, — те од њих није могао добити своје име ни Власић ни Власови, а још мање „Власичка Река“ у Копорићу, него морало је бити другога влашког катуна, чије је станиште било негде на оном простору од Рапајловца, Дрвника и Шарамнова до Рајчева Крета, Црешњице и копорићких планина. И доиста, на том планинском простору, ми налазимо неколико имена места, поред оних што смо напред поменули, која су постала од присвојних придева изведених из особних влашких имена, која се читају у светостеванској хрисовуљи, те очито утврђују да наша претпоставка почива на здравој основи. Тако у хрисовуљи светостеванској страна 8. и 9., у катуну Војсилаци помињу се, поред осталих, и ова влашка имена: „бол'ко 3 дѣтию,... берое Стаг'ковиѣ 3 дѣтию,... радѣ 3 дѣтию,... иванѣ 3 дѣтию,... и браѣмѣ 3 дѣтию“.

Ван сваке сумње, овде неће бити само слепа случајност, што мало час на обележеном простору земљишта налазимо данас топографска имена, којима су основе изведене од именица ових лица из светостеванске хрисовуље. Нема спора да је из особног имена Болко постао данашњи Бол-

¹ Даничића Рјечник стр. 30 дио II.

ковац, између Бољедарице и Власића. На исти начин као год што је Бољковац тако су постали и Радежева Бара, Иванова Вода, Брајновац, Мартин Лаз, Дамњанов До, па и висораван Стаменково Гувно — на путу између Јелакца и Копорића — добило је несумњиво своје име по Станку који је ту некада стоку чувао. А да Станково Гувно у доба Краља Милутина није имало још свога одређенога имена, свој помен *progrium*, налазимо довољно потврде у тексту светостеванске хрисовуље, којим су обележене међе, са југо-источне стране, између села Копорића и Граничина, а о којима сам опширније говорио на другом месту.

Ако данас пођемо са равнoга Бољковца Копорићу, наићи ћемо одама, с леве стране пута, на Трлине и до њих на Старе Наслоне, одакле се виде страновите Летнице а источно од њих Пландиште — што све очито сведочи: е су ту били наслони и Бољкова трава за стоку. Трлине и Стари Наслони данас су питоме ливаде са многобројним и пространим закопинама, давно застртим густим бусеном ливадске траве, по којима расту многе јагоде, те — кад су зреле — особити чар и шаренило дају бујној трави, док је још непокошена. Западно пак до самих Трлина, у данашњим Гаринама, распознају се зидине од људских грађевина које су давно и давно зарасле и покривене шумом више лесковом него ли буковом; али су Копорићани и њих почели да крче и преравају, те имају сада наслагане грдне гомиле од оних старих зидина. У колико се сећам камење је грубо и наслагано једно врз другога без креча, зидано само блатом.

Оволика не само сличност, него оволика подударност у основама поменутих места најречитије говори: да је на овом планинском простору земљишта било влашког катуна, који је иза себе оставио овако видна и пластична трага. А да је, доиста, у данашњим Гаринама било некада људскога насеља тврде и данас остаци ових зидина, које зуб времена није поништио кроз толики низ година, те мислим да на овом месту налазимо несумњиво траг још једном влашком катуну. И према свему, што је напред речено, излази: да је у данашњим Гаринама и „у Трлинама“ био стари катун Војислци, који је бројао на 53 куће (Глас XXIV, 239).

Да су садашња имена појединих висоравна и висова у овоме крају добила своје стално име, свој помен *progrium*, од средњевековних пастира, уверавамо се такође из светостеванске хрисовуље, која је за овај крај најстарији а уз то и најопширнији историски извор, који нам у доба Краља Милутина показује „Јакимова катуништа“, а од којих данас имамо само Јахимовац. Ну недалеко од Јахимовца, идући уз планину ка Зеленој Гори и Копривници, налазе се Влашки Сенокоси и Влашка Раван коју треба разликовати од Влашке Равни више Бозољина и Равништа. И на оном планинском међупростору земљишта, између Бугарског и копорићског катуна, од Пролупљеника до Рапајловца и Јахи-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

говна као крајним тачкама, види се, било је катуњана Влаха; али који су туда по имену Власи товили своја стада, за сад а може бити и за навек остаће тајна. Могло би се само нагађати да је станиште њихово — по свој прилици — било на данашњем Кокочару, јужно од Копривнице.

Свакојако, ово је нова и још неутрвена стаза, којом пођосмо да тражимо објашњења и да стварамо у мислима бледе слике о животу из далеке прошлости старог Копачника; али ово је и једини пут, што нам даје могућности да у недостатку писаних споменича пронађемо изгубљени кључ за читање оне тајанствене азбуке, којом је исписано и остављено таме заборавља скоро свако местанце на њему. А ова наша површина онажања о старим влашким насељима на планинама и повијарцима јужнога Копачника налазе довољно потврде у научном мишљењу Ст. Новаковића, који у Гласу XXIV страна 144. вели: „..... сва готово села, којима су имена од присвојних придева, може се скоро за извесно знати, да су или основана од каква властелина или баштиника, или да су му припадала“. Ако, дакле, ово правило о постанку села применимо и пренесемо на постанак имена брда, висова, висоравни, потока и долина — онда логички је мислити да су наше претпоставке потпуно тачне. Даље, ако узмемо на ум патријархалност старих и садашњих пастира, чији би живот био скоро истоветан, а који су онда (као год и данас) имали своја одређена пасишта, плацишта и појила за стоку, ма да земља није била њихова својина него заједничка — ипак они су се туда највише бавили и кретали; они су на гдекојем земљишту били једини посетиоци; они су га оживљавали својим стадом и својом посетом, на је по њихову имену и прозвано.

Занимљиво је да ово правило можемо потврдити конкретним случајима из наших дана, од којих ћемо навести само 2—3. Године 1878., кад смо се доселили из Копорића у Г. Јошаницу (срез прокуп.), затекли смо село пусто, јер су се Арнаути раније били иселили. Тада као нови досељеници, осим села, нисмо знали ниједно име најближе околине; али су моји сељаци брзо крестили и назвали поједина места, у Г. Јошаници, или по облику самога земљишта, или по имену онога који је први на њ ступио, те ма шта радио. Тако један извор на Јастрепцу назван је „Јоцина Вода“ по Јовану — Јоци — Симићу, који је пре 3—4 године умро, а који је први тај извор пре 20 година, чувајући овце, нашао, очистио га и на њему воду захватао. Друго место прозвали су „Ликин Граб“ по Ристи — Лику — Ђорђевићу, који је на једном брежуљку под грабом, чувајући стоку, одмарао се и често под грабом спавао. Данас је тај граб исечен, али самом брежуљку остаде име „Ликин Граб“. — Без сумње, на овај начин али давно и давно постала су имена оних места у Копорићу, која смо напред поменули, а чије основе налазимо у именима Влаха светостеванске хрисовуље.

Традиције о постанку поменутих имена у Копорићу, после толико векова, потпуно су изумрле. Данас од Копорићана, Јелакчана и Борчанаца нико не зна да се је икада причало: како су по њиховим планинама били некада стални катунци влашки, а најмање знају да су многим местима остала имена од средњевековних пастира — Влаха.

ИСТОРИСКИ ПОГЛЕД НА АЛГЕВРУ

Написати историју елементарног дела математике јесте врло тешко због реткоће старих књига, које су писане о тој науци и тешкоће њихова читања, пошто погодбени знаци операција нису били увек исти. Осим тога у свима епохама пренебрегавало се скупљање правих докумената, који би у том погледу задовољили наше жеље и захтеве. Историске књиге, које су писане пре XVIII века, односиле су се само на поједине гране математичке а најчешће на Астрономију; у њима се о извесним периодима налазе само скучени наговештаји или просто хронологија писаца са листом њихових дела.

Међутим, ако је математика имала мрачан почетак и ако је тешко са тачношћу изложити њено порекло и њен напредак, њен ток даје се описати са истинитошћу и тачношћу, са којом се то не може учинити ни код једне друге науке. Ову околност чини у самој суштини математика, која је израз најјаче истине у основи и у облику. Њено кретање поуздано и стално било је увек управљено напред. „Она је виђена, истина, често да напредује споро: она је чак остајала кад и кад потпуне векове непомична, као задржана на свом путу, не чинећи никакав осетан напредак; али она није никада ишла у назад, т.ј. узимала заблуду за истину.“ (Монтукла, истор. матем. 1758 г.)

Ако се посматра веза човечјег живота са свима деловима математике, доћи ће се одмах до убеђења да су се најудаљенији трагови ове науке покланали са првим развићем ума људског. Првобитно стање народа беше од природе изазвало у духу човечјем прве идеје о *броју*, *простору* и *времени*. Пастир бројаше своја стада, земљорадник срањиваше простор свога имања са оним суседова земљишта. Периодично јављање звезда на хоризонту морало је изазвати у човеку појам о природи више или мање тачној, о организацији звезданог света. Док су код извесних народа ови појмови остали у рудиментарном стању, други их пак спојише, заодеше их одређеном формом, повезаше их и образоваше законе, који доведоше до једне системе, до науке.

Тако су народи трговачки као што су Феничани поклонили сву своју бригу *аритметички* те су и створили ову науку пре свију других.

Египћани пак, хотећи распростраити помоћу канала плодне воде њихова освећена Нила, посветили су сву своју пажњу науци о мерењу, *Геометрији*. Халдејци, одани обожавању Сунца, упућени су самом својом вером на констелације звездане, које сијају на небеском своду, те су створили *Астрономију*. Ова посматрања доводе нас до закључка да треба ове народе сматрати као осниваоце тих наука.

Слажу се у томе да се у Египту има поставити колевка математичких наука. Али, ако се суди по философима грчким који су путовали у ту земљу, математика је у њој имала само мало успеха. Славне школе старе Грчке управљале су њеним развићем. Више векова пре Христа славни мудраци, који су били већ основали ове школе, уживаху општи глас. Потомство је побожно чувало имена: *Талес*, *Питагора*, *Хипократ*, *Платон*, *Динострат*, *Аристес*, *Менехме*, *Никомед*, *Диоклес*, *Евклид*, *Архимед*, *Диолониус*, ит.д., који су нарочито дали подет Геометрији.

И ако су математичке науке везане међу собом, и ако оне једна другој, према њиховој зависности, пружају узајамну потпору, ипак оне се нису развиле истовремено. Геометрија и Астрономија беху већ вековима обрађиване када се Алгебра тек почела појављивати.

Без сумње у Евклидовим књигама налазе се први основи ове науке, које су његови следбеници назвали Аритметиком и не разумевши их, и ова изгубљена Алгебра можда би се могла обновити а да се не прибегава посредовању ичије туђе вештине. Не може се сумњати шта више да су алгебарски принципи били познати Архимеду и Аполонију; само како се дух грчки противно изналажењу скраћених знакова, грчки геометри од ових принципа имају само преводе на обичном говору: тако да почетак ове науке код њих није постао потпуна наука.

Диофант Александриски (325—400 г.) први је публиковао једно алгебарско дело. То је дело подељено на 13 књига, од којих су до нас допрле само 6 првих. У њима се налазе решења неодређених једначина првога степена са два непознатима у целим бројевима, и велики број разрешених проблема, који се односе на једначине I и II степена. Тешкоће у њима расту поступно; вероватно је, да би нам седам последњих књига, да су до нас дошле, дале још вишу идеју о писцу. Диофант употребава у свом делу само знак одузимања, а за радње сабирања, множења и дељења служи се описивањем.

Арављани и Индијанци као и Грци радили су са више или мање успеха на алгебарским рачунима; свакојако њихови методи битно су се разликовали од метода модерне Алгебре. У осталом, треба приметити, да за време целе периоде пре XVI века, научари свих земаља радили су само на бројним питањима. Они су сматрали Алгебру као партију вишу од Аритметике, која са састојала једино у поступцима решавања бројних једначина. Кад када су они напомињали, у опште у двосмисленим стиховима, пут, којим треба ићи при решавању питања те природе. Од

тога до простих образаца, које ми данас имамо, има само један корак: или не имадоше идеју да га пређу, или не успеше да савладају ту лаку препону.

У VI веку *Брамегуита* (Brahmegupta 598) код Индијанаца објави једну књигу, у којој је третирана аритметика, алгебра и геометрија: аритметика и алгебра су у њој најзнатнија партија. Релативно усавршење ове књиге довело је више писаца до закључка да је алгебра морала постојати још у ово старо време код Индијанаца, и да ове народе треба сматрати као прве проналазаче те науке. Без сумње немогуће је не водити рачуна о реткој лакоћи Индијанаца у истраживањима, која се односе на алгебарске трансформације; али ако се посматра њихова ништавност у Геометрији и ништавност питања, која они себи постављају, они се морају ставити са свим испод геометара грчких. Изгледа да је доста лако изјаснити се у питању о првенству између Грка и Индијанаца а о познавању Алгебре. Индиска наука не уздиже се изнад онога у VI веку; извесно је да су у том добу а поодавна Индијанци познавали грчке математичаре, те су могли до миле воље присти из њихових дела то своје знање. У осталом, и кад би књига Брамегуитина била изложена са више реда, јасноће и метода, мора се приметити да она не би прешла ниво знања Диофантова. „Спомен Индиске Алгебре“ од Брамегуите коментарисао је у XII веку али врло несавршено његов земљак *Баскара* (Bhascara 1114). Више енглеских научника превели су то дело у почетку XIX века.

Дуго после Брамегуите, око 820 године, *Мохамед бен-Муса* (рођен 795 год.) саставио је по наредби калифа Ал-Мамума прво дело из Алгебре, које се појавило код Арављана. Ово је дело, преведено на разне језике у XII и XIII веку, стекло велику славу. Отуда су извесни писци сматрали Мохамеда бен-Мусу као стварнога проналазача Алгебре; „али доказано је да је овај научник извадио од Индијанаца једну партију од својих математичких знања; те ми морамо мислити да је он од њих примио и Алгебру“ (Chasle, *Aperçu historique*, page 490).

Једини проналазак, који треба приписати Арављанима јесу знаци бројева (цифре), које су употребили сви јевропски народи. Право је додати да је за време од седам стотина година Математика напредовала у свима земљама, које су биле под влашћу Арављана. Маври су је донели у Шпанију и дали јој знатан покрет, који је учинио да се она ширила по Јевропи.

Дело Мохамеда бен-Мусе садржи сабирање, одузимање и множење израза, који имају једну непознату, њен квадрат или њен квадратни корен. Правила о сабирању и одузимању доказивана су ту помоћу линија, које су представљале количине. Исто тако има и неколико примера о једначинама другог степена, код којих писац долази, после врло нејасних

www.cinii.rs

објашњења, до конструисавања позитивних корена, које после тога једино и узима у посматрање.

У средњем веку, тако лако осуђеном као веку незнања и варварства, Алгебра је учинила знатне напретке а у рукама многих славних научника, међу којима довољно је поменути у Француској *Жербер-а* (Gerbert) а у Италији *Леонарда Пизанина* (Léonardo de Pise).

Жербер (930—1003 г.) је учио у манастиру Saint-Geraud-у, у Орилаку, свом родном месту, где се у брзо истакао као врло велики геније и стекао славу најодличнијег научника свога века. Пространство његових знања изгледаше у очима његових савременика да садржи чуда, због чега је и био оптуживан као мађионик. Позван од манастира Боббио, он у њему оснује школу, која је у целој Јевропи уживала велики глас. Ишао је у Коду-у ради изучавања математике код Арављана; ту је у брзо надмашио своје учитеље. По повратку у Француску трудио се ревностно, да распростре стечена знања. Поставши архиепископ у Ремсу подигао је у свом владичанском месту градску школу, набављајући за њу са свих страна математичке књиге и астрономске инструменте. Једном речју, принц науке, философ, математичар он је својим генијем скупљао у себи и развијао у практичном животу све елементе напретка, које је имао X век; он је био персонификација свога доба. 999 године имао је част полети се на престо светога Петра и управљао је црквом и светом под именом *Силвестра II*.

У његовим делима, у којима, треба приметити, нема ничега позајмљенога од Арављана и Индијанаца, налази се решење једнога знаменитог проблема тога доба, јер он зависи од једначине II степена а то је проблем, код кога се траже катете правоугла троугла, кад је позната хипотенуза и површина троуглова. Он је открио изванредан број геометријских образаца, који се тичу лукова разних полигона (уписаних и описаних) а исто тако и образац, помоћу кога се израчунава збир чланова једне аритметичке прогресије.

Леонардо Пизанини исто тако познат под именом *Фибоначи* (рођен 1175, умро око половине XIII столећа) бавио се дуго на Истоку и по повратку у западну Јевропу упростио је аритметику и алгебру аравањску. Он отвара еру научних турнира, тако честих у средњем веку, а на којима научници предлагаху решавања разних питања математичких. Цар Фридрих II дао му је, помоћу двају Геометара из своје свите, разне проблеме за решавање. Леонардо је, размишљајући о њиховом решењу, учинио више открића, која је скупио у једно чувено дело, посвећено цару, под насловом *Liber Abaci*.¹

¹) Abacus се називаше таблица, подељена на квадрате, који садрже бројеве и помоћу ње се вршаху аритметичке операције.

Графичким путем он је нашао изразе за збир квадрата природних бројева и квадрата непарних бројева природног реда. Још Архимед открио је овај резултат другим методом и применио га је при истраживању лука параболоног. Брамегунта је дао збир кубова од n првих бројева. Доцније, у XVI веку, арапски лекар Џемехид бен-Мас'уд нашао је израз за збир четвртих степена природних бројева а Ферма је први дао општи метод за сабирање сличних степена члановима једне аритметичке прогресије.

Дело Леонарда Пијанчина показује да се и у његово време Алгебра ограничаваше још на решавање једначина I и II степена. Прелиз на једначине вишег степена беше тежак. Италија имађаше славу да да у том погледу ново проширење у Алгебри општим решавањем једначина III и IV степена.

Никола Тартаља (1500—1559 г.), рођен у Брешији, постаде трудом један од првих математичара свога века. Он се бавио у Венецији, кад је добио зачичивање, упућено му од Антонија дел Фјора да разреши 30 задатих питања а у року мањем од 40 дана. Ова питања одношаху се на једначине III степена; он их разреши све за мање од 2 часа и поред тога формулише метод решавања у 27 стихова (техничких). Глас о овоме триумфу допре до ушију *Кардану* (рођен у Паризу 1501, умро у Риму 1576 г.) једном од најизврснијих људи његова доба, а који је баш тада саставио своје дело познато под називом *Ars Magna*. И ако је Кардан узалудно тражио од Тартаље да му саопшти своје откриће, како би њиме обогатио своју књигу, ипак се он не заустави на том, он прибегне свима средствима умиљавања и најзад успе те добије оно, што је тражио, али под обећањем да то држи у тајности. Уз суделовање свога ученика *Ферарија* (1522—1565) Кардан успе те прошири Тартаљина правила и на једначине IV степена и пожури те све то публикује у *Ars Magna*. Незадовољан таквим поступком Тартаља позове Кардана на јавно надметање у Милано. Кардан најпре не дође, но пошаље само свога ученика Ферарија, а тек доцније је сам борбу издржавао. Успех Тартаљин не беше сумњив ни онда, када је, држањем пријатеља Карданових, био принуђен да нагло побегне из града.

„Овај догађај показује, вели М. Libri, каква се важност давала тада алгебарским открићима: тежко би било наћи у историји наука пример слична догађаја. Опкладе, јавне препирке, следоваху без прекида; све врсте друштва интересоваху се за ове научне турнире, као у старом веку што се интересоваху надметањем песника и борбама атлета.“

Како је *Ars Magna* прво дело, у коме су изашли обрасци решавања једначина III степена, то су ти обрасци и задржали име Карданови обрасци.

Рачунање са имагинарним бројевима које је изазвало толико ватрених препирака међу научарима XVIII века, јесте једно од открића Карданових. Њему се дугује исто тако и за метод решавања бројних једначина заменом узастопних приближних вредности. Он је пронашао више односа,

www.Boji.net
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 Пошто је између корена и коефицијената једначине, и изгледа да је осумњичио већину теорема, које образују општу теорију једначина.

Франа Вијет (рођен 1540 у Фонтнеј-у у Поату, умро у Паризу 1603 г.) одао се врло рано страсно изучавању математике. Обдарен духовитошћу и врло ретком памећу, он створи модерну Алгебру. Пре њега математичари извршиваху операције само са цифреним бројевима; једино непозната или њени степенени беху представљани скраћењима или знацима. Операције не вршашу са самим знацима и кад су се њима служили, на име производ двеју количина означених писменима представљаху неким трећим писменом. „Појмљиво је да овако скучено и несавршено стање не састављаше алгебарску науку наших дана, чија моћ и почива на комбинацијама самих знакова међу собом, које допуњују умовање очигледних истина и доводе чудноватим путем до жељених резултата.“ (Chasle, *histoire des methodes géométriques*).

Вијет је, представљајући писменима све количине како непознате тако и познате, створио ову науку симбола и показао како се са њима врше све операције, које се дотле извршиваху само са цифреним бројевима. ОDMAH се осетила корист од тога метода, помоћу кога се, на пример, у једној једначини непозната количина, ослобођена и изједначена са познатим количинама, одређивала и долазило до резултата извршивши само означене радње са познатим количинама.¹⁾

Вијет се исто тако први бавио решавањем бројних једначина свију степенена. Он је учио да треба извршити на једначинама, ма да се не знају њихови корени, најпростије трансформације: додати или одузети исти број сваком корену, помножити или поделити све корене истим бројем, ослободити једначину њена другога члана, и т. д. Он је открио растављање полинома једначине на чинитеље првога степена и добијање чинитеља у функцији корена.

„Пошто је попунио аналитичку методу Платонову проналаском Алгебре, Вијет је имао славу да уведе ово чудновато средство у науци о простору и да упути Геометре, графичком конструкцијом једначина II

¹⁾ Вијет је употребљавао у алгебарским рачунима само велика писмена; употребу малих писмена распростро је Тома Харriot (1568—1621 г.), који је створио и знаке неједнакости \gg и \ll . По Орби Теркану употреба знакова \gg и \ll приписује се Рудолфу (1522 г.), као и знак $\sqrt{\quad}$ за кореновање; знак \approx припада Роберту Рекорду (1557 г.). Тачка као знак множења и две тачке као знак деобе јесу Дајоницови знаци. Разломачка прта налази се код Леонарда Пизанина. Знак \times припада Ухтреду (1631 г.); Мишел Шрифел изгледа да је први између писмена изоставао знак множења, пишући аб место $a \times b$ или $a \cdot b$. Знак ∞ употребио је Валис да представи бескрајно велики број. Код Римљана овај знак је представљао обично хиљаду, али израз хиљада означавао је кад и кад врло велики број. Заграде је употребио Алберт Жирар. Најзад употреба разломака у изложитељу припада Стевену (1548—1620) а проширио ју је Декарт. Валис је увео у Алгебри нотацију негативних изложитеља.

и III степена, на вештину геометриског представљања алгебарских резултата; први корак ка тешњој вези између Алгебре и Геометрије, који требаше довести до великих открића Декартових и постати општи кључ математике“ (Chasles, Aperçu historique, page 52).

Радови Вијетови у брзо су добили знатна усавршења, до којих су дошли математичари свих земаља, и напредовања у Алгебри не беху више прекидана. Научници, који су нарочито допринели овом резултату јесу: *Рудолф*, који даде знаменито дело из Алгебре 1522 г., *Мишел Штифел* (1486—1567 г.) који је упростио употребљене ознаке и објавио велики број примера из примене Алгебре на Геометрију; *Тома Хариот* (1568—1621), који је расветлио теорију о једначинама, коју је Вијет дао и развио је са ретком мудрошћу; најзад *Жан Непер* (1550—1617 г.), кога је нарочито прославио проналазак логаритама.

Још је Мишел Штифел нагласио особине двеју прогресија, једне аритметичке и друге геометриске, које једна другој одговарају члан по члан; али њему није пало на ум да попуни бројевима све интервале између чланова Геометриске прогресије и да потражи њима одговарајуће у аритметичкој прогресији. Да је пошао тим путем, открио би логаритме. То је учинио *Непер*. Овај је објавио свој проналазак 1614 године у књизи под насловом: *Mirifici logarithmorum canonis descriptio*. У овом делу он није саопштио метод конструкције својих логаритама, али је обећао дати га. Смрт га је спречила да одржи обећање, те је његов син Роберт Непер исто испунио, објавивши дела свога оца после смрти му. С друге стране развијањем метода конструисавања таблица, писац је указао и на користи од једне логаритамске системе, чија би основа била 10. (Зна се да Неперови логаритми имају за основу $1 = 2,71828\dots$)

Хенри Бриг (1556—1630 г.) професор математике у Оксфорду и Неперов пријатељ има заслугу за остварење ове идеје. Обични логаритми, којима се служимо данас, јесу Бригови логаритми. Неперови логаритми имају примену само у вишој Анализи. У осталом ове је лако израчунати, кад се знају они други: довољно је помножити обичне логаритме са $2,302585$ па да се добију Неперови логаритми, јер се обични логаритми имају према Неперовима као $0,4342944 : 1$, или што је исто као $1 : 2,302585$. Бриг објави најпре 1618. год. као образац свога посла логаритамске таблице за бројеве од 1 до 1000; а 1624. год. он одштампа друге таблице логаритамске за бројеве до 100.000. Ти логаритми имају 14 цифара. Прича се, да је Бриг употребио седам лица за овај посао, чија огромност плаши, кад се само помисли, да тада не беху још реализовани брзи методи за одређивање логаритама.

Таблице: холандског математичара Влак-а (1628. г.), Вегове, Жардинијеве, које је реценсовао Гале, увелико су припомogle да се прошири метод логаритама и да се упрости ово моћно оруђе научног напретка. Енглезу, Едмонду Вињати-у дугује Француска за своје прве логари-

тамске таблице, штампане у Паризу 1624. године. Одмах за њима појавиле су се и таблице од Ханриона (1626. године) такође објављене у Паризу.

Средина XVII века јесте најузвишеније доба најсјајнијих открића у математици. Готово у исто време јавише се: Галилео, Кавалери, Гулден у Италији; Декарт, Ферма, Паскал у Француској и Wallis у Енглеској.

Галилео (1564—1642. г.) је чувен нарочито са својих радова и открића у Астрономији; он је изучавао Математику у Пизи, својој отаџбини. Алгебра му дугује за обрасце о пермутацијама и комбинацијама.

Кавалери (1598—1642. г.), побожни хијеронимит, био је професор на универзитету болоњском; његова је слава нарочито у *методи недељивих*, што у основи није ништа друго до ексаустиона теорија старих, упрошћена и генерализана; али је она врло zgodna за откриће истина, које се другим средствима не би могле открити.

Гулден (1577—1643. г.), из реда Језуита, специјално је познат својим открићима у механици. Веза, коју је он утврдио између фигура, њихових тежишта и тела или површина, које оне образују обрћући се око осовине, јесте једна од најбољих концепција духа људскога. Кавалери је први дао потпуну демонстрацију тих Гулденових теорема.

Декарт (1596—1650. г.) је творац Аналитичне Геометрије; њему је највише приписиван општи напредак математичких наука. „Својим неочењивим схватањем примене Алгебре на Геометрију, он је себи створио средства, којима је отклонио препреке, које су до тада заустављале највеће геометре, и видно је изменио облик математичких наука. Како је геометрија од тада добила брз полет, то је и алгебра на свом путу добила од ње корисне помоћи; њене симболичке операције посташе лакше за схватање и те две главне гране наших позитивних знања напредоваху подједнако поузданим кораком. У опште, једна од највећих користи, које је Геометрија учинила Алгебри, јесте тумачење и употреба негативних корена, који су дотле сматрани као без значења и који су тако јако збуњивали старе анализисте. Метод неодређених коефицијената, који је створио Декарт, и од кога је учинио тако срећну употребу, јесте такође један од најдуховитијих и најплоднијих метода анализе“. (Chasle, Aperçu historique, page 94 и 95). Он се њиме служио за разрешавање једначина IV степена са свим другим поступком од онога Вијетовог и Фераријевог.

Најзад Алгебра дугује Декарту још чувену теорему, која носи његово име, и помоћу које се може одредити граница броја позитивних и негативних корена једне једначине ма кога степена.

Ферма (1601—1665. г.) је пронашао метод одређивања максимума и минимума, рачун вероватноће. и т. д. „Нема му равна у теорији бројева, у којој он имађаше, вели Шал, прост, нама непознат метод“. Нај-

бољи духови последњег столећа, Ајлер, Лагранж и т. д. могли су само то наставити даље а да ипак не успеју да га надмаше. Паскал га је назвао првим човеком на свету.

Паскал (1623—1662. г.) је био преран и изванредан дух, који се појавио на свет. „Схвативши са урођеном оштроумношћу дух Кавале-ријева метода недељивих, он му је доказао сву јачину и вредност, примењујући га на један општи начин код тешких геометриских питања. Његова истраживања, која дају скупocen спомен о јачини духа људскога, додириваху из близа *интегрални рачун*; она су веза између Архимеда и Њутна“. (Chasle, *Aperçu hist.* page 93).

Бројни троугао Паскалов је једна од његових најдуховитијих концепција. „То је једна врста генеалогског дрвета, код кога помоћу произвољнога броја, написана у једном од троуглових углова, писац образује наизменце и на најопштији начин све бројеве представљене у слици, одређује односе, који постоје између бројева, што ту улазе и различите збирове, који треба да се добију као резултат сабирања оних бројева, који су на истој линији, узетој произвољно, са интересантним применама ових начела“. (Bossut, *histoire des mathématiques*).

Wallis (1616—1703. г.) се одао врло рано математичким наукама, у којима је развио свој прави ђениј. Он је радио дуго на универзитету Оксфордском, учинио је специјалну примену Кавале-ријева метода недељивих у својој Аритметици бесконачних, открио је да су именитељи разломака у ствари степени са негативним изложитељима и пронашао је метод интерполовања. „Његова дела су проширила укус и дух аналитичких истраживања, те се у брзо појавила множина интересантних новитета ове врсте“. (Bossut, *hist. des mathématiques*).

Пола века доцније, пошто је Декарт открио Аналитичку Геометрију, појави се други, велики проналазак, *инфинитезимални рачун Лајбниџов* (1646—1716. г.), и *Њутнов* (1642—1727. г.), који је премашно сваку границу домашаја математичких наука. Овај велики проналазак, који замењиваше врло корисно метод Кавале-ријев и Фермат-ов, примени се исто тако са врло великом лакоћом и на велики број природних појава. Он се одмах показао, вели Кондорсе, „као најбогатије средство од свих открића, која су људи икада имали“. Од тада наука о диференцијалном и интегралном рачуну и њиховим безбројним применама у Анализи, Геометрији, Меканици и т. д. постаде готово искључиво предмет размишљања и рада најславнијих математичара. Алгебра за њих беше, у ствари, само једна врста улице, која води у огромни простор са бескрајним хоризонтом, чије све делове они жудно испитиваху.

Међу тим, треба додати, да, одајући се потпуно овим новим спекулацијама, многи нису презрели да употребе свој дух на истраживање онога, што упрошћава и обогаћује елементарну науку. Они су даровали Алгебри она лака правила, оне духовите методе, оне јасне принципе, за

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.cmlib.rs

која су остала везана њихова имена, и тако су створили од те гране математике науку пуну јасности, елеганције и упрошћености. По овоме предмету, довољно је, на пример, навести правило: *Хоингалово* (1661. до 1704. г.) да се нађе права вредност функција, које се представљају у неодређеном облику; *Крамерово* (1704—1752. г.) да се у функцији коефицијената испишу одмах вредности непознатих једне системе једначина I степена; елегантан метод *Безутов* (1730—1783. г.) за решавање једначина симетричним функцијама; теореме *Ролова* (1652—1749. г.) и *Штурмова* (1803—1855. г.) за раздвајање корена једначина ма кога степена; метод *Њутнов* и *Лагранжов* (1736—1813. г.) за одређивање граница, између којих се налазе корени једне једначине или за израчунавање приближних вредности реалних а несамерљивих корена; биномни образац Њутнов; обрасци *Тејлорови* (1685—1731. г.) и *Мак-Доренови* (1698—1746 год.), тако често употребљени у Анализи за развијање функција у редове; и т. д.

Овде је место да се дода неколико историских наговештаја о негативним и имагинарним количинама, чија употреба даје једно од најмоћнијих средстава за алгебарско генералисање.

Правила алгебарског рачуна изведена су из принципа аритметичких и кроз дуго векова она су искључиво примењивана на позитивне количине. Негативна решења једначина одбаћивана су као лажни корени, а она, која су се јављала у облику $a + b\sqrt{-1}$ одбаћивана су као шимерична, док су данас она позната под именом имагинарних корена. Остало је дакле модерној науци да, усвајањем ових симбола, открије начин за општије резоновање, ослобађајући се множине различности, које чињаху изразе мучним а доказе тешким, и долазећи тако до једног јединога обрасца за разне случајеве истога питања. Изгледа да је те количине Кардан први корисно употребио, примењујући на њих правила доказаног рачуна за аритметичке количине, али он није тражио да оправда законитост овога проширења. Кад је Вијет решавао литерарне једначине, кад је дискутовао обрасце решења с погледом на то да разликује случајеве могућности и немогућности; кад је тражио да сазна, по којим би правилима требало замењивати негативне и имагинарне корене у једначинама, које их имају, — није било тешко дознати да се та правила свде на већ усвојене принципе, који према томе беху довољни за све случајеве. Свакојако он се задовољи овим простим верифицирањем а не истраживаше да утврди њихове поступке на солиднијој основи.

Ту постојаше дубоко језеро, које је Декарт делимично попунио, кад је замислио да представи реалне количине дужинама, које би се пренашале на истој правој само позитивне у извесном смислу а негативне у смислу супротном. *Карно* (1753—1823. г.) учини у науци један корак у напред, дајући у својој „Геометрији положаја“ прави доказ

принципа, који има да служи као вођ за тумачење негативних решења алгебарских једначина.

Што се тиче имагинарних количина, на њима су, под утицајем потребе пре опажене него ли разумевене, примењивана исто тако с поверењем обична правила о рачунању; али требало је да прође много времена, док се пронађе нотација или начин њихова правога представљања, које би озаконило примену тих правила. Wallis предложи први да се имагинарне количине представе са деловима правих, које полазе од почетка али иду ван праве, на којој се рачунају реалне количине. Фактор $\sqrt{-1}$ имао је бити сматран као знак управности. Монж (1746—1818. г.), не помишљајући још на реализовање имагинарних у Геометрији, имао је одважности да их ту сматра као посреднике између датих и непознатих реалних количина и да створи принцип, који је био полазна тачка за лепа истраживања Понслет-ова (1788—1857. г.).

Данас све алгебарске количине имају своју једнообразну аналитичку нотацију и своје геометриско представљање, захваљујући радовима R. Argand-a, ђеновског научника, који објави своје откриће 1806. г., али не успе да привуче пажњу.

1828. год. Mougey по ново пронађе поступке Арганд-ове, али не знајући за рад свога претходника. Два најславнија математичара XVIII века Гаус (1777—1855. г.) у Немачкој и Коши (1789—1857. г.) у Француској беху пропагатори ових концепција тако да оне посташе полазна тачка једнога новог математичкога метода, који изгледаше позван да игра врло важну улогу у прогресу егзактних наука а поглавито у математичкој физици.

Оригиналне публикације Bellavilis-a (од 1832. г.) о *еквиоленцијама* а нарочито оне W. R. Hamilton-a (од 1853. г.) о *кватернионима* јесу основа ове нове анализе, јако обрађиване у Енглеској и Америци.

Теорија комплексних количина од M. Poiret-a као и увод у метод кватерниона од M. Laisant-a учиниће, без сумње, да се овај метод и у Француској извуче из заборава, у коме је он остао све до данас.

Најзад завршимо са неколиким наговештајима, који се односе на *детерминанте*.

Прва идеја о овој теорији припада Лајбницу (1639. г.); Крамер је само обележио важност те теорије 1750. год. у правилу, које и носи његово име. Безут је генералисао то правило 1794. г. а Лаилас га је потпуно доказао 1771. год.

Крајем XVIII века Лаплас, Вандермонд, Лагранж користиле се, више или мање свесно, детерминантама у својим истраживањима. А Гаус им је пак дао име 1802. год., које и данас носе.

Око 1812. год. Бине и Коши обогатише њихову теорију, која од тада постаде једна грана Алгебре, а Жакоби је представи 1841. год.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

www.публичност.скупљену у научном облику. Још више су је усавршили *Cayley*,
Sylvester, *Joachimstahl*, *Hermete*, и т. д.

9. децембра 1902. год.

Солун.

Из „Exercice d'Algèbre
 par F. G. M. Livre du maitre“

Предео **Драг. С. Обрадовић**
 професор.

ЦРТАЊЕ, КАО ВАСПИТНИ ПРЕДМЕТ

У нас се нико не стара о предавању цртања, јер већином њему не признају опште васпитни значај (о уметничком значају цртања у средњој школи, да богме, нико и не помишља). На пример, у многим гимназијама цртање и краснопис предаје само један наставник, а међутим су циљеви та два предмета потпуно различни.

Циљ је краснопису да се научи писати читко или најзад релативно лепо; циљ је цртању: да развије ученика, да га научи да уме свесно видети облике око себе и у свету и да зна представити те облике у равнини: то значи цртање навикава очи на посматрање, а руку навикава да се покорава оку, т. ј. да представља оно што је виђено.

Не додирујући практичну страну изучавања цртања, које је неопходно потребно инжењерима и техничарима разне врсте, који се стално баве израдом планова и цртежа, и та је страна ван сумње, (ма да се и на то у нас мало обраћа пажња, са чега ће вештачко примењена индустрија, а тако исто и фабрична производња још дуго зависити од туђих вештачких угледа), — неминовно треба проговорити о развојном значају цртања за образоване људе уопште, т. ј. да цртање има сем својих специјалних циљева и опште васпитни значај.

У наше доба, кад се много говори о средњем образовању и кад се израђују нови програми, веома се слабо чују гласови који би износили важан значај који цртање има међу опште васпитним предметима. А међу тим предавање цртања, као предмет опште васпитни, може се уредити тако, да оно буде онако исто велики извор развитака, као и сви други предмети, не говорећи још и о том, да је оно неопходно при изучавању наука којима су потребна објашњена сликама и цртежима.

Двојаки је резултат занимања сваким предметом, а на име: само знање предмета и развијање од изучавања тога предмета; на пример, у географији се може слабо знати назив места неке земље, али се може са свим добро разумевати услови живота и потреба људи у тој земљи. Исто се то може рећи за већи део математике, физике и других пред-

мета, које учимо и не примењујемо непосредно у практичном животу, али су нам потребни за развитак и широко и правилно појимање света и онога посла којему ћемо се посветити у животу, ма да тај посао, привидно, није имао ничега заједничког са споменутиим предметима.

Ми често понављамо фразу „једностран човек“, подразумевајући под тим изразом човека који је изучавао само своју струку. Такав човек, који не жели знати ништа што нема непосредне везе с његовом струком, не може објаснити, како треба, ни сам онај посао којему је посвећен. Свака специјалност додирује се с многим другим, — и да би се разумео циљ своје струке, треба разумевати и друге, за шта је потребно не само право знање о неком предмету него и посредно. Једном речи, једностраност не може довести до правилног разумевања и изучавања какве било специјалности.

Узмимо, за пример, правника: њему је, рекло би се, потребна знати само законе и да их уме примењивати. Али да би правилно примењивао те законе, он мора знати све услове земље, њено уређење и најзад услове сваке личности напосе. Како ће он примењивати законе, нпр., на архитекту који је згрешио нешто у својој струци, ако није у стању да разуме цртеже и слике и ако не може себи да представи, какве би те слике и цртежи изгледали у природи. Претпоставимо, да њему могу помоћи вештаци; али он ни вештаке не разуме, или бар неће их моћи упућивати. Узмимо фабриканта, сеоског домаћина, трговца или, најзад, чиновника; сви ти људи долазе у прилике да имају посла с разним нацртима а често су и сами принуђени да на хартију ставе ма и примитиван нацрт какве форме да би објаснили своју мисао.

Према томе што наведосмо следује, да је образованом човеку неминовно потребна уметност да се разуме у нацртима, био то план, цртеж или слика; а тако исто често је потребно замислити виђене облике, умети их објаснити и причати другим људима. Резултат од учења цртања има да се подели: 1) на умење цртати, т. ј. да се умеју представити предмети које је човек видео и замислио; 2) на разумевање тих предмета, т. ј. да се умеју видети карактерне особине њихне. Видети предмете у простору, у перспективи, не значи узети их у руке и, окрећући их, разгледати. Ето зашто цртање развија посматрање и разумевање облика који су око нас: како природне облике, тако и оне које је човек створио. Говорити о облицима природним значи залазити у област других предмета који се баве оним чиме би се објаснио значај њихових облика. Али, понављам, заједно с објашњавањем значења облика треба њега видети и свесно га видети тако, да би се као резултат посматрања јавила јасна представа о облику.

Нема ни једног списка из природних наука где се текст не би објашњавао сликама. Нека би опис био ма како потпун и тачан, ипак ће облик тек онда бити разумљив, ако сте му слику видели. На слици он

бива јаснији и разумљивији, него у природи, јер је при представљању његову обрађана пажња само на најкарактеристичније особине појединих облика, а све мање важно је пропуштено зато, да би се видело главно, оно што карактерише баш тај облик. Мање вешт посматрач при разматрању форме у природи може смешати оно што је мање важно или чак и случајно с карактерним особинама те тако доћи до лажног закључка. Ако ли су при цртању пропуштене карактерне особине датог облика, онда то показује, да је положај његов узет случајно, и да цртач није изучавао облик пре док га није цртао. Једном речи, да би се представио облик тако, да слика може дати потпуну представу о њему, потребно је да се он проучи и да се разуме и тек тада, кад је одвојено битно тога облика од небитнога, приступити његовој изради. Ето тим, т. ј. изнашањем карактерних особина датог облика, особина које њега одликују, и разликује се рад ручни од рада изведеног механички, нпр. фотографијом и др.

Ма како пажљиво разматрао човек неки облик, он тек при цртању може уочити особине, које разликују тај облик од других, сличних њему, јер је при цртању главно да се пази на најважније и најкарактерније стране цртањег облика, ако се хоће сличност, јер ако цртач не пази довољно и не ухвати карактерне стране датог облика, слика му неће бити верна. Он ће износити општа места, као и лош портрет: види се, да је насликан човек, као нпр. Н. Н., а уосталом може и не бити он. Према томе цртање не само што нагони да се хватају (пазе) особине форме, већ и да се размишља о оном што се посматра, разликујући важно и карактеристично од општега или случајнога.

Ако човек, који проучава који било облик, не може да га снимити, то га он не може себи представити ни у мислима, јер су све особине тог облика измакле његову посматрању услед неразвијености његових очију. Очи, као и сви други органи који примају упечатке, треба да се развијају и усавршавају. Снимити верно значи: видети и опазити и напослетку појмити облик. Елементарно изучавање цртања може се назвати графичка писменост и том писмености морају владати сви јер се многа знања добивају једино графиски, и човек, неписмен у том смислу, не може много што шта разумети, а тако исто не може објаснити своју мисао, ма и рђавом сликом.

Ми учимо читати и писати да бисмо путем читања сазнавали мисли других људи и на тај начин црпили знања а опет путем писања предавати своје мисли и своје појмове. Слика такође предаје мисао или појам, а да би се сликом своја мисао предала или објаснила, а тако исто да би се разумела туђа слика, неминовно је потребно умети цртати.

Почем су многи облици око нас облици геометриски и њихне комбинације, то се у основима цртања морају изучавати слике и тела гео-

метриска. Тај рад мора се извести тако, да се човек научи да види те облике у животу. Те облике дала нам је сама природа и човек, комби-нујући их, ствара предмете за своје потребе; ето у таквим комбинаци-јама треба се привикнути да се уме наћи, подвргавајући их разумној критици. Неопходно је знати их да би се могло давати себи рачуна: да ли су добре или су рђаве форме које нас окружују, и ако су рђаве, онда шта треба радити, да би оне постале боље и лепше.

Једном речи, образован човек мора се свесно и разумно кретати према облицима који га окружују.

Ако ли човек није спреман да разумно процењује облике, вештачки човеком створене, а тако исто и облике у природи, онда то значи, да у њега недостаје посматрања, и да у таквог човека нема грађе за самостално мишљење о свету који га окружује. И на тај начин његов ум ленствује и он није у стању дати рачуна, чак ни самом себи, о том, шта је видео. Речено је, да у основима елементарног цртања морају се налазити геометриски облици. Неки ће помислити, да се ови облици треба да изучавају само у геометрији. Али је геометрија апстрактна наука: она учи размишљати, мерити, сводити на једну меру и не само што не верује оку, но чак ни тачним инструментима, као врстару, шестару итд., она верује само доказима, који се изводе размишљањем, према томе она не учи *видети*. Човек који зна геометрију, ванредно зна особине нпр. коцке, али да се коцкин облик види у простору и још више, да се он перспективно предтави у равни то може извршити само онај који зна цртати. Онај облик, који је он изучавао, окрећући га у рукама, или на условном цртежу, у простору, т. ј. у перспективи он се већ изменио, с тога човек с неразвијеним оком и неће опазити облик који зна. Развијати даље програм из цртања не улази у моју задаћу. Она је само у том да покаже развојно начело цртања и у колико оно може да допуну опште образовање човечје, а тако исто уколико оно може да послужи као оруђе при распознавању облика који су около нас.

Сваки облик, свака ствар има у себи идеју, јер док се не створи какав било предмет, потребно је да се он замисли: представити себи, какав ће он бити у природи, а још раније осетити његову потребу. Према томе, пре него што се предмет појавио, јавила се мисао да је он потребан и кад се она јавила, тада човек завршује ту мисао тим што јој даје видљив облик. Тако се стварају и тако су се стварали сви облици којима се буди осећање лепоте, разумевање природе, душевно расположење човечје и, најзад, поимање духовнога света, т. ј. облика који су предмети вештина. Спољна страна форме такође има у себи идеју, која показује у каквим се условима налазио неки предмет: нпр. два човека обучена у одело подједнаког кроја, један у сасвим ново, а други у изношено, повод су да гледалац чини поређења.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

У сваки предмет који је човек створио уноси се дух. Човек, кад ствара облик, износи у њему своју душу, стога облик створен човеком изражава његов духовни склад.

На тај начин, у облицима које су народи створили исказује се тежња народних духовних сила, и с тога стил који је неки народ створио показује собом карактер, народне склоности, а тако исто и утицај других народа.

Врло је потребно да се наша омладина спреми да разуме производе пластичких вештина које су народи створили. Потребно је не само зато, што то води ка разумевању правога значаја тих вештина, т. ј. лепота, већ и стога, што се у тим вештинама исказивала, па и данас се исказује народна душа: дух народа, т. ј. засебне особине које карактеришу сваки народ. Кад се не познају пластичке вештине неког народа не може се потпуно разумети ни његова историја, јер је већи или мањи део народне душе изражен баш у пластичким вештинама.

По свој прилици, у данашње време није дрекост рећи, да наши младићи учећи језике народа који су већ свршили своју историску задаћу и који су нам наслеђем предали своја знања и своју културу, ни мало не разумеју историју тих народа а нарочито стога, што их не упознају с пластичким вештинама које су ти народи створили. А међутим ти су народи били велики и силни не само по својим политичким завоевањима но и културним у којима су пластичке вештине имале огромни значај, а у њима се и исказују основне особине душе и тежње тих народа.

Професор Менделејејев, говорећи да учитељи цртања морају неминуно бити универзитетски образовани, сигурно је имао на уму не толико практичне резултате, колико резултате који развијају.

Шта би остало од Египта, кад би му се одузели његови храмови, пирамиде, сфинксови, фреске, мумије итд.? Јер у том се јављала готово сва душа древног Египћанина...

Зна се, да су свештеници давали народу појам о религији, а тако исто и о његовој историји у сликама, симболима и народ их је разумео, јер је и он сâм мислио у формама, тражећи на земљи персонификацију и симболе својих богова, старајући се да у храмовима, пирамидама, сфинксовима и фрескама исказе тежњу свога духа и појам о васелени.

Зар је могућно од класичнога Грка одузети његове храмове и статуе? Човек, који је изучио грчку архитектуру и скулптуру, али не зна грчкога језика, разумеће основе грчкога живота ако не више, зацело не мање, него ли онај, који зна где треба ставити дигаму.

Грк је створио божанствену лепоту форме, исто тако лепоту човечијег тела и унео своју душу и свој поглед на свет у прекрасне форме богова које је створио. Он је у култури изнео све своје појмове о жи-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

воту. Он је волео живот и своју љубав је исказао у пластичким облицима вештине. Не разумети вајање грчких богова значи не разумети душу касичнога Грка, не разумети правац његова ума и његов поглед на свет и сва друга велика дела његова, која је створио тај велики народ, јер је он све посматрао с гледишта лепоте, пластике, одређености, облине, јасности форме.

А зар се душа Римљанина није показала у том, што је, готово не створив ни једне форме, тежила да грчкој вештини дода богатство и раскош у подизању циркуса и купатила?

Може се рећи, да у оно време, кад је Рим завладао Грчком оружјем — Грчка је њим завладала својим вештинама. Рим, преневши с помоћу робова-Грка све пластичке форме, израђене у Грчкој, натерао је само заробљенике да те форме удесе за њихове потребе, што јо, уосталом, Рим чинио са свима покореним народима, али је у старом Риму господарила грчка вештина. Готске цркве потресају нашу душу исто толико, колико и ма како изговорене беседе: те нам цркве говоре, да је било време, кад се наплатшено човечанство с притиснутом и мрачном душом обраћало небу.

Средњи векови одликовали су се мрачним погледом на живот и очекивањем на скори смак света, општим гањањем и тежњом за спас душе. Све је то исказано у готском стилу — у знаменитим готским саборним црквама. Полумрак који је господарио у тим црквама више него ма шта друго показује нам душевно стање средњевековна човека, а протегнуте готске форме и високе куле исказују тежњу његову ка небесима. На тај начин готске цркве карактеришу притисак човечјег духа и тежњу у висину, к небу, тражећи тамо утехе.

А вештаци који створилише Ренесанс? Зар они нису најбољи представници друштвени, кад су га отргли од средњевековног застоја и вековне забравности? А они пак, обновивши класичне форме у пластичким вештинама, њима су и протествовали против средњевековног мрака. Ми знамо да су ти вештаци били први научници и философи свога доба, али их се човечанство сећа само као вештака, јер су они својим радима пробудили слободни дух у човечанства и показали му слободан пут за разумевање лепоте и садржине облика које су класични народи створили. Ето зашто они живе у срцима свих образованих људи више од четири века и може се претпоставити, да ће још дуго служити човечанству као светило лепоте и слободе духа.

Ко не зна руске софјске саборне цркве не може разумети ни оценити дух и снагу византског утицаја на почетак руске историје. Владимиро-Суздаљски период показује нам да смо проширили свој хоризонт, али да се при свем том хранимо туђим формама, старајући се да сјединимо запад с истоком.

www.unil.rs Московска архитектура, која тако лепо износи дух рускога народа, застала је у почетном свом разvitку — али привремено. Сад се она с духом прибира, да би нам дала форме у којима би се показала руска душа после двестагодишњег робовања.

У данашње време наша народна самосвест већ се јавља и ми почињемо ценити и разрађивати руске почетке уопште, а форме које су наши преци створили, у појединости, и није далеко време, када ћемо сазнати, да форме које смо позајмили, не само што не одговарају нашем душевном складу, већ су просто неподесне и чак се не слажу с нашим климатом. Само је она биљка лепа и бујна која је израсла и развила се на свом рођеном земљишту; пресађена пак биљка неминовно гине или се изроди, а што је главно, свагда ће изгледати тужна. Тако је било с нашим пластичним вештинама. Живопис руски давно је већ изишао из периода подражавања; архитектура се данас бави прерадом наших старих форма, а скулптура... Руске скулптуре још до данас нема. А уосталом и у западној Јеврони скулптура се још једнако храни грчким формама. Тако је силан утицај класичнога света на пластичке вештине до данашњег доба.

Но ми данас преживљујемо кризу у пластичким вештинама: јављају се нови појмови, нове потребе и рађају се нове форме, које ће, без сумње, и изнети душевну хармонију савременог човека, али се цео тај рад налази још у периоду врења па је прерано говорити о њој ма шта позитивно или негативно, ма да је потраживање тих нових форма сасвим оправдано, стога што су старе форме, како класичне, тако и реалне, испрпене и већ не исказују душу савременог човека, а стога поступно одлазе у област историје. И тако, ја говорим не о том, да наша омладина изучи цртати слике којим би забављала себе и своје, већ о том, да би је требало научити да умедне свесно разумети форме које су око ње, и о том, да бисмо је навикли да уме посматрати, то јест да зажели да разуме свет који нас окружује и да уме давати рачуна, како себи, тако и другим људима, о особинама посматраних облика, а тако исто треба је навикнути да научи форме које су народи створили, т. ј. стилове. Разумети те форме потребно је стога, што садржавају у себи душу, тежње и расположење народно.

Ако је све то потребно као сума општег образовања, онда значи да треба учити цртати.

С рускога В.

МУЗЕЈ СРПСКЕ ЗЕМЉЕ

I. КРАТАК УПУТ ЗА ПРЕПАРОВАЊЕ ЖИВОТИЊА

У овом кратком упуту показаћемо како се могу животиње сачувати до места опредељења, до Музеја Српске Земље или Зоолошког Завода Велике Школе, у којима ће се дефинитивно препаровати. Ко би пак желео не само да лови и конзервише животиње, већ и да их сам спреми, препарује, тај ће наћи довољно објашњења у мојој књижици „Упут за препаровање животиња“. У Београду 1897. Штампано у држ. штампарији Краљ. Србије.

За хватање и конзервисање нижих животиња — *бескичмењака* (црви, бубе, лептири, стоноге, пауци, раци, пужеви, шкољке) ваља имати једну мрежу, једно или више стакала с поширим грлићем, и једну или више кутија било од дувана, било од какве медицине.

Мрежа за лептирове може се наћи у свакој вароши, а најлакше је може сваки сам начинити. На обруч од подебље жице утврди се од тула један дачић—мрежа, — толико дубока да јој дно падне са стране, кад се отвор затвори, бар толико колики је пречник обруча. При дну се може држати мало олова или камичак, да се мрежа брже затвори кад се што ухвати. Затворићемо је, ако мрежу накренемо толико, да јој једна страна покрије цео отвор обруча.

Стакло је свако добро чији је грлић и отвор пошири. Таква су у оскудици других чоканчићи од ракије. У свакој апотеци могу се наћи такви по цену од 0·10—0·20 дин.

Стакла треба да су толика да стану у цеп. Обично ваља имати два таква стаклета; једно се напуни преко половине љутом комовицом а друго се овлаш испуни ситно исецканим хартицама (на прилику телеграфске хартије).

Све бубе, стоноге, црви, пауци, раци могу се убацити у стакаоце с ракијом. Кад се напуни животињама, онда се мртве животиње преносе из ове у друго стакаоце с пантљикама од хартије. Ове пантљике

(а могу бити и пантљике од дрвета, што се код сваког столара налази) не дају, да се животиње оштете ударањем једна о другу.

Мрежом уловљене лептире ваља бочно испод крила притиснути, палцем и кажипрстом, и држати докле док не угину. Крила су тада већином усправно положена. При овоме ваља пазити, да се не скине много праха са крила и тела, јер такви примерци нису добри за препаровање.

Убијене лептире ваља пажљиво метнути у мали фишек од чисте хартије, толике ширине колико је потребно да лептир таман стане. Горњи се део управ изнад лентира затвори, да не би лептир ударањем о зидове фишека изгубио маље и прах. Овакви фишеци слажу се у кутије, у које пре пута ваља такође овлаш убацили нешто струготине или телеграфске хартије.

Пужеве, нарочито голе, ваља убацивати у стакло с ракијом. У ово стакло не треба бацати остале бубе, јер голи пужеви пуштају једну лепљиву слуз, која може прећи на бубе и тако их оштетити, пошто се врло тешко скида.

Стоноге се могу убацивати у исто стакло у које и остале бубе, пауци, први и мањи раци.

Кад се дође кући онда се све животиње изруче из бочица и распостру на парче чисте хартије. За то се време направи један шупаљ ваљак од мало дебље чисте хартије, најбоље од цртаће, и у њ се пажљиво унесу све бубе. Ваљак ћемо направити најлакше, кад око једног дрвеног прутућа од 1 дм. дуж. и разних ширина, према величини инсеката (1 см. 2см.—3см.), обмотамо у хартију, па је док је још на њему гумарабиком залепимо. Овакве ваљке ваља имати у приправности. Кад се шупљина ваљка већ испуни онда се запуже крајеви памуком, или кад се ободи ваљка саставе. Главно је да се ово тако уради, како се при преносу неће ударањем једне о другу иштетити бубе.

Пауке ваља држати увек у једном повећем резервном стаклу с ракијом. Исто тако прве, стоноге, голе пужеве и раке.

Убијени и лепо увијени лептири чувају се у једној повећој кутији. и кад их се пуна кутија накупи, ваља их слати централи на препаровање.

*Кичмењак*е (рибе, жабе, гуштере, змије, птице и сисаре) ваља ловити руком, мрежом или прећом, пушком, замкама, кљусама и др.

Што мањи примерци *риба* чувају се у повећим судовима с љутом ракијом. Исто се тако у ракији чувају жабе, гуштери и змије. Ракија треба да је што јача и да се чешће мења, нарочито у прво време. Кад се један суд, рецимо каква ћаса од компота или ћупче напуни, ваља још једном променити ракију, озго затворити, па послати централи на препаровање.

Убијени сисари и птице кад је хладно време могу се без икакве бригае око њих послати Зоолошком Заводу на препаровање. Боље је при

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

том газити на ово. Уста ваља запушити памуком или кучином или хартијом, да крв не изиђе на поље и не упрља одећу.

Кад је топлије време и дужи пут, у уста ваља уштрцавати ракије све дотле, док се желудац и црева не испуне. За тим и уста и чмар запушити памуком.

Кад је сасвим топло време, те је бојазан да се животиња усмрди пре него дође до Музеја, онда ваља како птици, тако и сисару извући црева. Ово се постиже кад се животиња распори од тртице (или чмара код сисара) па до близу груднице, водећи рез по средини трбуха. Кроз тај се отвор извуче сва утроба а за тим се изнутра испере животиња и обмаже љутом ракијом.

НЗ. Ваља тачно водити списак кад су и где су уловљене животиње. Код оних кичмењака који су у шпиритусу ваља увек прикачити једну цедуљицу, на којој се плајвазом № 2. напише датум кад је ухваћена и место где је ухваћена. Тако ваља радити и за птице и веће сисаре.

По ваљцима и фишецима инсеката ваља такође исписати место и датум.

Д-р Ж. Ђорђевић.

II. КРАТКО УПУСТВО ЗА ПРИКУПЉАЊЕ БИЉАКА

Све биљке делимо на *цветоноше* (фанерогаме), које имају виђен и јасно бојен цвет, и *бесцветнице* (криптогаме) код којих цвета, као код првих, не видимо.

Од цветоноша треба скупљати за збирку потпуно развијене примерке, а потпуни струкови су они код којих има корен, стабло, лист, цвет и плод. Цветоноша има врло различитих, расту свуда а цветају од раног пролећа до мртве јесени. У размаку тога времена треба их и скупљати. Поједине цветоноше треба брати истом онда када су први цветови прецветали и приметили плодове или када им је плод већ зрео. Јер, ради потпуне научне одредбе и даљег проучавања тих биљака, потребно је од једне исте врсте имати све поменуте делове од корена до плода. Ну има цветоноша које цветају рано с пролећа или почетком лета а плодови им дозревају под јесен. Такве биљке треба скупљати у два маха, први пут кад цветају и други пут с плодом. Од биљака, које имају јако развијен корен не мора се цео корен узети већ је довољно и један део овога, само да се на њему виде сва обележја.

Једногодишње и неке двогодишње биљке (као слачица, видовчица, ељда и др.) могу се са кореном заједно из земље и руком ишчупати. Али, има биљака, које се дуго година развијају (као љутић, стричак, девесиље, лукови и многе др.) те имају корен разгранатији и дубље у

земљи положен; таквим биљкама треба корен ископати и то заједно са осталим деловима биљке. Ископати се могу појачим ножем, длетом или за то подесним ашовчићем. Од једне и исте врсте потребно је ископати 5—6 развијених струкова, ради одредбе и што подробнијег испитивања.

Од дрвећа и шибља довољно је одсећи 5—6 лиснатих гранчица и то једне са цветом а друге са плодом. Те гранчице нека су у дужини од једног или два педља.

Кад полазимо скупљати биљке треба, поред ножа за копање биљака, понети и лиману ботаничку кутију у коју би убрате биљке стављали. Или, место кутије може се понети свежањ хартије — фасцикула — удешен за пресовање биљака. Такав свежањ справља се овако: на дашчицу или корицу од папендекла метну се 2 табака сиве кабасте хартије, по врх ње табак жуте хартије а по врх овога опет 2 табака сиве хартије, па табак жуте, 2 табака сиве и т. д. а по врх све хартије метне се дашчица или корица од папендекла. Свежањ се на два краја веже ременима или подебљим канапом. У путу набрате биљке стављају се у жуте табаке свежња, а сива хартија је између жutih табака за то да упија влагу из биљке те да се ова на тај начин пре осуши и да не побуђави. Кад се носи овакав свежањ хартије и у њему пресују на путу узабрате биљке, онда чим се дође кући треба сиву хартију променити и заменити је сувом. — Ако ли се на пут понесе ботаничка кутија и у њу стављају узабрате биљке, кад се дође дома треба све прикупљене биљке пажљиво из кутије извадити, све их по столу разастрти и тако их поређати, да су истоветне биљке једна до друге, па их онда једну по једну пресовати.

За пресовање биљака треба имати обичне кабасте: жуте и сиве хартије, која се и по бакалницама налази и од које бакали праве кесе за своју робу. У жуту хартију међу се биљке а сива се меће између жutih табака. Кад хоћемо биљку да пресујемо прво метнемо дашчицу или корицу од папендекла, на њу ставимо 2—3 табака сиве хартије на табак жуте хартије, у који стављамо узабрату биљку, а поврх те опет 2—3 табака сиве хартије, па табак жуте у који се ставља биљка и опет 2—3 табака сиве, па табак жуте а поврх њега 2—3 табака сиве хартије, и т. д. Кад су све биљке пресоване поклопе се дашчицом или корицом од папендекла. У жутом табаку биљку тако треба наместити да јој ни један део не вири ван табака, а лист и цвет раширити и положити онако како је и у природи био. Ако је биљка већа и дужа од хартије онда је треба пресавити, и то у горњем делу, и метнути је тако пресавијену у хартију. А од много већих биљака треба откинути цвет и плод са горњим лишћем или узети гранчицу, а доње лишће са кореном пресовати. Ако је корен дебео или меснат треба га расећи на само један део, и то обично средњи, пресовати. Јако сочне и меснате биљке као што су чуваркућа, јарич и др. добро је пре пресовања загњурити до цвета у врелу

воду на их одмах извадити и оставити на хартију да се оcede, после их тако провенуте пресовати, и пре ће се осушити.

При скупљању биљака треба тачно уочити место са кога је узабрата нека биљка и одмах име места уз узабрату биљку забележити. Јер при пресовању уза сваку биљку треба одмах ставити и њену записницу — етикету — на којој треба да је записано.

- 1, народно име биљке — ако има;
- 2, име места са кога је биљка узабрата и име оближњег села, вароши и среза;
- 3, дан и месец кад је пресована биљка узабрата.

Записница треба од прилике да је овака:

Б У Р Б Е В А К

По шумама код Крајева.

29 априла 1897.

Кад је све пресовање свршено онда свежањ с биљкама треба претиснути циглом или осредњим каменом и оставити на суво а промајито место да се суши. Да се не би тако пресоване биљке убуђале и поквариле, треба сутра дан сиву артију из свежња извадити и заменити је сувом сивом хартијом. Извађену а овлажену сиву хартију треба разастрти да се према сунцу осуши или је разастрти по млакушној хлебарекој пећи. Ово мењање и сушење сиве хартије треба вршити сваки дан док се све биљке не осуше.

Осушене биљке ваде се из преса и у истим табацима стављају се једна на другу у свежањ сувих биљака.

При скупљању *папрата* и биљака њима сродних, као што су раставићи и пречице или јеленске везе, увек треба мотрити да се нађу и уберу и оне биљке чије је лишће по наличју шаровито од крупнијих или ситнијих а смеђих или мрких хрпица. Пресовање и сушење папрата и сродних им биљака врши се исто онако као и цветоноша. Папрати расту по шумама, поред потока, по стенама и камењарима. Пречице или јеленске везе расту у густој шуми по вишим брдима. А раставићи се налазе поред река, бара и потока. У опште они успевају по мочарним местима.

При збирању *маховина* треба пазити да се нађу такве биљке на којима су се развиле ситне чаурице, чађасто или мрко обојене, и заједно их са тим чаурицама што више набрати. Маховина са плодом налази се највише од октобра до априла. Лети их можемо налазити само по јападним или влажним местима и по високим брдима. Маховине расту по земљи, на камењу, стенама и по старим зидинама, по деблу од дрвећа и у барама и потоцима. Од свуда их треба скупљати и одмах на записници — етикети — забележити природу места са кога је маховина

узабрата (на пр. са земље, дебла, камена, из потока) поред имена брда, и оближњег села и града, итд. Маховине махом губерасто расту те при брању можемо од једном повећи бусен маховине узабрати. При пресовању треба бусене раставити у ситне бокориће и тако их издвојено у хартију стављати. Да не би маховине из табака испадале, пошто су доста ситне, добро је онај табак у који су оне смештене затворити другим табакoм жуте хартије. Маховине се суше у хартији као и цветоноше али се пре од ових осуше.

За скупљање *одрека*, који се налазе у води, крај обала по барама, потоцима и рекама, у облику зелене или друкчије обојене љигаве масе, треба имати не само стаклених цеви и бочица већ и других потребица, те за то о скупљању ових биљака и не говоримо. Из истих разлога изостављен је говор о прикупљању *глива*. Суво дрвеће, плот, стење и камење, често је обрасло као неком краставом навлаком, која је сиве или мрке, зелене или жуте боје. Та је навлака постала од биљака познатих под именом *лишаја*. Лишаји се могу скупљати у свако доба године. Само при збирању треба пазити да се узберу они примерци на којима су плитичице као ситни пехарићи развијене. Код сваког лишаја потребно је забележити одакле је узабрат на пр. са земље, са стене, суварка, дебла, плота, итд. Узабрани лишаји могу се као маховине пресовати, а могу се и у кутије остављати. Празне кутије од дувана корисно се могу за чување лишаја употребити.

Паковање скупљених и осушених биљака, кад их некоме на преглед шаљемо, вршимо овако. Табаке у којима су осушене биљке смештене слажемо један по врх другог а у висини преко једног педља. Кад смо тако све табакe са осушеним биљкама сложили онда треба тај пакет као какву књигу да увијемо у подебљу хартију — новине, а и свака друга хартија може за то послужити. Испод и поврх таквога пакета сувих биљака треба метнути корице од папедекла или танке дашчице, за тим чврсто канапом уздуж и попречно везати да нам не би биљке из свежња испадале. Корице се међу за то да се не би биљке при преносу (на пошти) искршиле. За тим се свежањ увије у грубо платно и ово се на саставцима ушije. Тако справљен свежањ треба као оно аманетно писмо црвеним воском запечатити. С друге стране испише се адреса онога коме се свежањ с биљем шаље и уз то се означа да су у свежњу биљке за хербар. Пакети с биљкама могу се и у сандук спаковати место да се увију у платно. Само, при паковању пакета у сандук не треба пропустити да остане празнине између пакета и дасака од сандука већ сву празнину око свежња треба згужваном а неупотребљивом хартијом или кучинама попунити. Ово треба учинити за то да не би биљке из пакета испадале и у сандуку се ломиле и кршиле. На сандук се ставља адреса као и на платно.

III. УПУТСТВА ЗА ПРИБИРАЊЕ СТЕНА, МИНЕРАЛА И ФОСИЛА И ПРОМАТРАЊЕ НЕКИХ ГЕОЛОШКИХ ПОЈАВА

1. *Скупљање стена или камења.* — Скупљање стена од врло је велике важности, јер се на основу њих добија општи појам о грађи области одакле су оне. — Од сваке стене ваља узимати по неколико комада (бар 2—3). Најбоља је величина комада од 10—12 см. дужине, 7—9 см. ширине и 1—3 см. дебљине. Стена ваља да је *свежа*. Тога ради не треба купити камење по путу, нити облутке стена из корита река, потока и т. д. већ са њеног првобитног лежишта. Потоци, реке, јаруге треба само да буду кажипут за њихово тражење.

2. *Минерали.* — Минерали се поглавито налазе у рудницима, мајданима (каменоломима), на стрним ободима брежуљака, где је вода хумус (горњи слој земље) спирала, по обалама речним или сухих јаруга, потока и т. д. При сабирању минерала ваља обратити пажњу у првом реду на добро кристалисане комаде (ако их има), па онда тек на осталу масу.

3. *Окамењене животиње и биљке (или петрефакти, фосили или окаменотине)* од врло су велике важности за одредбу старости стена. Другим речима, по њима смо у стању одредити када су се стварале стене у којима се ови фосили налазе. Петрефакти се могу налазити у врло различним стенама (кречњацима, глинама, глиновитим кречњацима или лапорцима, пешчарима и т. д.). Од састава и чврстине стене зависи у каквом ће се стању находити. Где их мало има, ваља скупљати и комаде, јер они кашто могу бити од врло велике важности. Нарочите напомене вреди за фосиле кад се налазе у великом мноштву а у трошној стени. Такав је песак. У том случају, да се не би вукло много излишног материјала, препоручује се просејати га кроз решето. Крушнији фосили остају у овом песку пропада. Али и у овом (пропалом) песку може бити још ситнијих фосила. Ако је тај случај (што готово увек бива), њега ваља понова, кроз друго, често сито просејати. Али и кад се врши просејавање, ваља узети неколико шака песка и спаковати га не просејавајући га. Поред тога што се у овом песку могу наћи врло ситни фосили — који би иначе прошли и кроз најчешће сито — он има и ту добру страну, што чува крупне фосиле од повреде приликом преноса. Ако ли се фосили налазе у чврстом камену или глини, не треба их ножем или другим справама чачкати и вадити, већ што је могуће више комада одбити и спаковати. Ту се одвајање мора вршити на са свим други начин. — Односно *количине* фосила важи правило: да их ваља узимати што је год могуће више.

За одвајање и прибирање свију побројаних предмета потребно је имати добар челични чекић, а ако се ствари — као што је по кашто

са фосилима случај — находе у врло великом мноштву, чекић може за-
менити мотика, будак или ашов.

За сваку нађену ствар (минерал, стену или камен, фосил или петрефакт или окаменотину) потребно је знати *одакле је* — *без тога она нам не вреди*. Поради тога на малим комадима хартије бележи се место где је предмет (минерал или стена или фосил) нађен. Облик и величина хартије нека буду отприлике овакви (в. сл.). Место ваља што је могућно тачније обележити. Није довољно рећи само село то и то . . . већ по могућности при-бележити име брда или обале речне, на којој страни света и колико је то место удаљено од познатијег каквог места у околини. Све ово треба да је што *читкије* и по могућности *мастилом* исписано. Ако минерал или камен има народни назив, то и њега ваља забележити.

1
2 сата северно од Н., близу села М., под брегом Л.
28. септем. 1897 г.

Од особите је важности *паковање* прибраних ствари. Горе описану хартицу (која се зове *етикета*) не треба стављати непосредно испод стене или минерала, нарочито ако су они на преломним површинама ђошкасти, те би се при преносу хартија исцепала или слова истрла. Стену или минерал ваља прво добро умотати меком хартијом (најбоље од новина), па онда ставити етикету, сад опет предмет увити другом а по потреби и трећом хартијом, која може бити и чвршћа. Ако се деси да је стена прелома шкољкастог и врло чврста или ако су то кристали каквог минерала, ваља их пре увијања меком хартијом обмотати памуком; у недостатку овога употребити вуну, кучину, а ако ни тога нема — маховину.

Ломљиве и трошне фосиле најбоље је метати у кутије од хартије, пошто се у њи најпре стави етикета, а пре него што ће се затворити поклопцем, озго ставити један слој мекана памука или вуне или кучине. Кутију после тога ваља опет хартијом добро завити и све то капапом везати.

Ако се фосили, рецимо, налазе у трошном материјалу, као што је н. пр. песак, а при руци немамо кутија од хартије, за то могу згодно послужити платнене кесице или зобнице од кострети. У том случају узети ваља *што је могућно више* материјала — фосила — заједно с песком. Песак, као што је већ поменуто, добро чува фосиле од повреде. Ни овде се не сме заборавити етикета о месту где су фосили нађени.

Када је нека област богата и фосилима и минералима и стенама — особиту пажњу ваља обратити да се не побркају места нахођења. Тога ради добро је саставити и списак предмета, које ваља

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.шумерисати бројевима 1, 2, 3, . . . и т. д. У списку треба означити предмет, број комада и одакле је. Облик списка нека буде овакав :

ТЕК. Б.	ШТА ЈЕ	КОЛИКО КОМАДА	ОДАКЛЕ ЈЕ	НАПОМЕНА
1	Камени угаљ	3	Из реке Н. 2 с. север. од села Л.	
2	Кристали кварца	10	У реци М. код Н. брда	
3	Фосили		Из околине вароши Н. јужно од план. П.	у једној кутији
4	Стена	5	На североист. падници од Б., 1/2 с. сев. од Ђ.	
5	Минерална вода		Из села Н.	2 флаше

Редни број списка нека дође и на етикету (најбоље лево при врху).

Ствари које су на овај начин приправљене важно је сада добро спаковати. То се може учинити у врећицама, цаковима, зобницама, али су најподеснији дрвени сандуци. У сандук ваља ставити један танак слој сена или сламе. Затим ваља ређати поједине, на горе показани начин, увијене комаде. Ређање ово нека буде слично паковању књига, т. ј. не сме остати празнине између комада, како се не би при труцању ценала хартија што их обмотава. Што год остане непопуњена простора у сандуку ваља га добро испунити сеном или сламом, па тек онда заковати поклопац.

На шта ваља пазити приликом земљотреса.

За проучавање земљотреса, који би се могли десити, врло би корисно било, кад бисте могли и хтели одговорити на нека или сва ова питања :

1. Како се зове место (општина и срез) у коме бисте земљотрес осетили или за исти дознали?

2. У који се дан, у који сат, а ако можете знати, и у који минут и секунад десио земљотрес? Можете ли знати колика је тада била разлика измеђ сата телеграфског, железничког и у опште кога регулисаног сата и онога, по којем је бележено време земљотреса?

3. Где сте били кад сте земљотрес осетили: на пољу или дому, да ли у стаји при земљи, или на ком спрату, или у подруму? Шта сте тада радили, како сте га осетили, и је ли Вам што од њега било?

4. Какво је земљиште које се тресло: је ли стена, песак, глина или мочар?

5. Колико је било потреса, у којим размацима, и колико је који трајао?

6. Да ли се земљотрес осетио као потисак оздо на више, или са стране, или на прекрет, или као дрхтавица? Ако је било више потреса беху ли сви једнаки и једнога рода, или су били разни и по снази, и по трајању, и по начину? Да ли је трус био једнако силан по целој атару или не?

7. С које је стране дошао трус, и куда се упутио?

8. Је ли се чуо само тресак куће и покућанства, или још и неки природни звук и тутњава, и на шта је ова личила, је ли се чула пре и после правога земљотреса, а цео земљотрес личи ли Вам на коју другу појаву?

9. Шта се десило због земљотреса, и је ли било велике штете, јесу ли се куће рушиле и у колико, да није било каквих урниса, који су зидови и у ком правцу пуцали, у ком су се правцу пукотине у земљи отварале, колико су дугачке, широке и дубоке, и је ли што из њих излазило?

10. Да ли су се предмети покућанства кретали и падали и у коме правцу: јесу ли се клатила кандила, иконе, лампе, слике и т. д.? Јесу ли звона сама звонила?

11. Да се није што променила вода у изворима и бунарима; је ли се од земљотреса покренула вода у барама и како?

12. Да ли се на животињама опазио какав утицај земљотреса, да ли на ваздуху и на времену?

13. Шта сте од Ваших земљака дознали о земљотресу у Вашој околини? Познајете ли кога, који би радо одговарао на оваква питања о земљотресу?

14. Шта сте од старијих људи слушали о земљотресима у Вашој околини?

Немојте се трудити много да на сва питања одговарате, већ да пишете само о ономе што знате и што су Вам озбиљни људи казивали.

О минералним водама.

Минералним водама називају се, као што је познато, оне воде, које садрже у себи већу количину минералних састојака, него што их има обична вода за пиће. Оне могу бити *топле* или *хладне*, а по саставу врло различне: киселе, слане, горке, сумпоровите, гвожђевите и т. д. Испитивање њихово врши се хемиским путем. Али пре него што би се оно предузело потребно је обратити пажњу на ово:

1) Забележити датум, месец, дан и сат кад је вода захваћена.

2) Забележити, термометром, топлоту ваздуха и топлоту воде онда кад се вода захвата.

3) Суд у који се вода заита да буде стаклен, чист и претходно што је могућно боље опран истом водом.

4) Воде, захваћене за испитивање, треба да буде најмање 5 литара. (То може бити и у неколико флаша).

5) Пошто се флаша или флаше (ако је један суд мали да у њему не може стати потребна тежина за испитивање) напуне ваља их добро запушити плутом и озго преко ове запечатити црвеним воском.

6) Од стене одакле вода извире узети бар два комада, а тако исто и из блиске околине.

7) Описати какав извор изгледа и где се налази. (Тачно забележити место као што је речено за стене, минерале и фосиле).

ПРЕДАВАЊА

УВОД У ЗЕМЉОПИС И ОБЛИК ЗЕМЉИН

ПРЕДАВАЊА ЗА УЧЕНИКЕ I РАЗРЕДА СРЕДЊИХ ШКОЛА

од Т. Радивојевића, професора

Године 1900. ја сам у друштву са својим колегом, професором г. Антоновићем, издао *Земљопис* за I разред средњих школа под насловом „*Земља*.“ 1901. године приредили смо друго — поправљено — издање, које је Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио за уџбеник у I разреду свију наших средњих школа по препоруци Просветног Савета.

Рефернат г. Ст. Предић, професор, изволео се овако изразити о нашем уџбенику: „Што се тиче саме књиге мој суд о њој укратко гласи: да је израда *одлична* и да се ова књижица може сматрати као *најбољи од свију досадашњих мени познатих уџбеника те струке*, јер: распоред је научна градива врло подесан; излагања су кратка, јасна и деци лако разумљива; језик је чист и леп, а и сама спољашња страна књиге (формат, слова и хартија) за сваку је похвалу“.

Овим редовима не потребују коментари. Ја ћу овде споменути само то, да сем нашег уџбеника за I разред постоје уџбеници још и од ових писаца: † *Вл. Карића*, *Рад. Васовића*, *Пере Андрића* и *Косте Ковачевића*. —

Према нашем уџбенику — у коме је г. Антоновић израдио ове пододељке и тачке: океани, положај и разуђеност појединих континента Европе, Азије, Африке, Америке и Аустралије; значај текућих вода; планине и низије, реке и језера на појединим континентима Европи Азији, Африци, Америци и Аустралији; и значај мора и океана — ја сам саставио предавања земљописа за своје ученике. Радећи по њима постигао сам одличан успех, с тога саопштавам г. г. колегама ова прва два предавања као резултат своје петогодишње праксе и као грађу за израду трећег издања „*Земље*“, која ће се штампати ове године.

Трудио сам се, да сва основна земљописна знања изложим ученицима дијалогски. Само где се то никако није могло постићи морао сам употребити монолошки облик предавања. Питања на која се може одговорити с једном, две или највише три речи упућена су на одговор свима ученицима; наставник нека тражи, да сви уједно и гласно на њих одговарају. Ако су одговори дужи питања се постављају свима ученицима, а одговор се затим тражи од једнога између њих. Наставник мора пазити, да увек испитује другог ученика.

За успешно изучавање Земљописа у I разреду и за могућност правилног извођења ових мојих предавања претпостављам, да наставник располаже свима потребним училима. Ја ћу их овде постепено излагати т. ј. за свако предавање поменућу потребна учила како она, која су већ употребљена тако исто и она, која се у њему имају тек први пут употребити.

Свако предавање чини засебну целину, али сам гледао да га доведем у што тешњу везу са претходним. Има међу предавањима и таквих, која сам морао прелазити с ученицима за два, три или више часова; томе је узрок њихов велики обим или тежина предмета с којим се у њему упознају ученици.

Мени ће бити особито мило, ако когод од г. г. колега — који предају Земљопис по уџбенику „Земља“ — буде покушао, да сва основна земљописна знања изложи ученицима по овим мојим предавањима. А радоваћу се, ако г. г. колеге својим умесним примедбама и објективним напоменама допринесу, да ова моја предавања постану угледни обрасци за предавање Земљописа у I разреду средњих школа.

После ових претходних напомена, које сам сматрао за потребно да поменем, прелазим на сам предмет.

УВОД У ЗЕМЉОПИС

Предавање прво.

За ово предавање није потребно ни једно наставно средство, али је ипак добро, да већ од првог часа глоб буде у учионици пред ученицима.

Пошто наставник заврши упознавање с ученицима нека одмах почне рад овако:

Децо, данас ћемо отпочети изучавање једне науке, коју сте ви већ учили у основној школи, али ће се наше овогодишње учење јако разликовати од нашег досадашњег. Та се наука — као што већ и по распореду знате — зове **Земљопис**.

Уме ли ми когод од вас казати, из колико је речи састављена реч „Земљопис“? Из две. — Из којих? Како наставник не познаје ученике, а одговор је дужи, на га мора тражити од једног, нека отвори прозив-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИВЛИОТЕКА

www.cnpb.rs

ник (прозивник треба да стоји на столу отворен за време првих часова докле наставник не упозна бар неколико ученика) и каже: Нека ми на то питање одговори Михаило Павловић! Из речи „земљин“ и речи „опис“. Тако је. — Може ли ко према томе погодити, зашто се наука зове земљопис? Ја, ја. Нека одговори Владимир Јовановић! Зато што описује земљу. — Шта је, дакле, Земљопис? Наука. — Чиме се бави та наука? Описивањем земље. — Шта је предмет Земљописа? Опис земље. — Шта је, дакле, Земљопис и чиме се бави одговориће ми Душан Тодоровић! *Земљопис је наука, која се бави описивањем земље.* Тако је. Душан је лепо казао. Тај одговор упамтите сви да знате, кад кога од вас будем питао. Упамтићемо. —

Шта је земља? Ученици ће или ћутати или давати различите одговоре, али ни један неће погодити, да је земља звезда. Тада ће им наставник рећи: пошто ни један од вас није умео одговорити на постављено питање ја ћу вам казати одговор, који сви морате упамтити. Земља је звезда. — Јесте ли сви чули? Јесмо. — Шта је земља? Звезда. — Гди се налази? Нико не зна! Па где се налази сунце, месец и остале звезде? На небу. — Па кад је земља звезда, где се и она мора налазити? На небу. Тако је. — Да ли ми сад уме ко лепо казати: шта је земља и где се налази — Радомир Илић? Земља је звезда на небу (небеском своду). Додај: као што су сунце, месец и све остале, које се на њему виде при ведрој ноћи. — Јели ко лепо упамтио шта је земља и где се налази? Ја, ја. Како се зовеш ти у последњој клупи до прозора? Риста Николић. Реци ми, ти! *Земља је звезда на небу као што су сунце, месец и све остале, које се на њему виде при ведрој ноћи.* Добро је. Седи. Нека ми то исто понови Милан Јакшић! Лепо, седи! Да ли бисте сви могли тако исто одговорити? Могли бисмо. — Онда слушајте даље!

Какви се предмети налазе на површини земљиној? Како, зар нико не зна!? Па нашта ћете наићи, кад путујете из свога места у неко друго лађом, железницом, колима, коњем или пешке? Деца ће у главном добро одговорити. Једни ће рећи: на брда, други на планине, трећи на реке, села, шуме, баре и т. д. Та њихова погађања треба средити и доунијети. Деси ли се, пак, да нико од ученика не погоди ни један од земљописних предмета с површине земљине наставник треба питањима да их наведе, да погоде бар оне, који се налазе у најближој околини. Затим — као и у првом случају, ако ученици добро одговоре — ваља им поновити од прилике овим редом све важније земљописне предмете: брда, планине, потоци, реке, баре, мора, села, градови, биљке, животиње и т. д. После тога поставиће им питање: Како се зову сви ти предмети? Не знате? У којој се науци учи о њима? У Земљопису. — Па кад се о њима учи у Земљопису, како се онда могу звати? Земљописни предмети. Тако је. — Нека ми све главније земљописне предмете

побројати Војислав Поповић! Брда, планине, реке, села, градови, биљке, животиње и т. д. Добро је. Седи! Јесте ли сви упамтили, шта су земљописни предмети? Јесмо. — Шта су, рећи ће нам Јован Стојковић! Земљописни су предмети сви они, који се налазе на површини земљиној. — И о којима се учи, у којој науци? У Земљопису. — Добро је. Знате ли сви да побројате важније земљописне предмете? Знамо. —

Да ли се на земљиној површини дешавају какви појави? Зар не знате ни један појав, од оних који се јављају на земљи? Ученици ће вероватно ћутати или ће рећи да не знају. Тада их питањима треба навести, да погоде бар један појав. Ако је нпр. тога дана или пре неколико дана дувао ветар или падала киша, онда ће наставник поставити ученицима овако питање: Је ли целе прошле недеље било лепо време? Није. — Него? Падала је (два дана) киша. — Тако је, падала је киша, а киша је појав, који се збива на површини земљиној. — Умете ли да погодите још који појав? Умемо. — Нпр. Град, снег, ветар. Добро је. Али осим тих појава, које сте ви напоменули има још неколико важнијих као што су: топлота, хладноћа, трупови, вулкани и т. д. — Јесте ли упамтили? Јесмо. — Онда нека ми поређа све важније појаве, који се дешавају на земљиној површини — Драгутин Цветић! Киша, ветар, снег, вулкан, топлота и т. д. Добро је. Седи! —

Шта се, дакле налази на површини земљиној? Разни предмети. — А шта се на њој дешава? Разноврсни појави. Тако је. Према томе ви сте научили ово двоје: прво да је земља звезда; и друго, да се на њеној површини налазе разни предмети и дешавају разноврсни појави. Именовали сте све главније предмете и појаве. Али сте заборавили оно, што је најважније. И сами ћете увидети, да је тако, кад ми одговорите на питање: Ко још, осим биљака и животиња, живи на земљи? Живимо ми. — А шта смо ми? Људи. — Дакле, осим свега, што је до сад поменуто, на земљиној површини налазе се и људи. — Јесу ли сви људи једнаки међу собом? Нису. — По чему се разликују? По величини. То се друкчије каже по телесном развићу. — Верују ли сви људи једнако у Бога? Не верују. — По чему се, дакле разликују? По вери. — А да ли се сви баве истим пословима? Не баве се. — Разликују се према томе и по занимању. — Говоре ли истим језиком? Не говоре. — Него? Разним. — Значи, да се разликују по? По језику. — По чему се људи разликују међу собом, нека ми лепо понови Миливоје Николић! Људи се разликују међу собом по телесном развићу, језику, занимању, вери и другим особинама. Добро си рекао. Седи! Шта мислите, откуда су постале те разлике међу људима? Не можете да погодите? Живе ли сви људи на једном месту? Не живе. — Него? У разним пределима. Па откуда су онда могле постати разлике између њих? Кажи ми ти, Живаљевићу! Разлике између људи постале су отуда, што људи живе

у разним пределима земаљским. Добро си погодио. Седи! Да ли вам је сад свима јасно, да земља утиче на људе? Јесте. — И да је она станиште људско т. ј. место, на коме људи живе? Јесте.

Опис свега тога, о чему смо до сад говорили спада у предмет Земљописа, а наш је задатак, да све то ове године изучимо. Да би нам учење било лакше и прегледније ми ћемо га поделити у неколико одељака. Умете ли ми ви рећи, у колико се одељака дели Земљопис према ономе, што сте до сад чули и научили? Не знате? Па шта сте најпре научили о земљи? Кажите, ти, Миленковићу! Научили смо најпре, да је земља звезда. А за тим? Нека рекне Павле Марковић! За тим смо казали, да се на површини земљиној налазе разни предмети и дешавају разноврсни појави. — На послетку смо рекли? Ко зна? Ја, ја. Реци, ти, Арсићу! Да осим биљака и животиња на површини земљиној живе и људи. — Е па у колико ћемо делова — према томе — поделити изучавање Земљописа? У три. — Шта се изучава у првом одељку? Земља као звезда. — Шта се описује у другом делу? Нека каже, Андреја Милутиновић! У другом делу описују се сви предмети, који се налазе на земљиној површини и сви појави, који се на њој дешавају. Добро је. — А како се посматра земља у трећем одељку? Као станиште људско. Тачно је. — Јесте ли упамтили? Јесмо. —

Пре него што укратко поновимо све што смо до сад прешли ја ћу вам прегледно написати на табли поделу Земљописа у три дела. Наставник нека напише ово:

I. *Земља као звезда,*

II. *Опис површине земљине и*

III. *Земља као станиште људско. —*

Да поновимо све што смо прешли:

Шта је Земљопис? Чиме се бави? Шта је земља? Где се налази земља? Шта се налази на површини земљиној? Који се предмети налазе на земљи? Шта се дешава на земљиној површини? Који се појави збивају на земљи? Осим биљака и животиња живи ли још когод на земљиној површини? Ко? Јесу ли сви људи међу собом једнаки? По чему се разликују? Одкуда су дошле те разлике између људи? Шта је земља људима. —

Шта спада у предмет Земљописа? У колико се делова дели — према томе — Земљопис? Шта се учи у првом одељку? Шта се описује у другом? А шта се изучава у трећем?

Све што сам вам овог часа научио укратко ћете овако запамтити:
Земљопис је наука, која се бави описивањем земље. —

Земља је звезда на небу као што су: сунце, месец и све остале, које се на њему виде при ведрој ноћи. На њеној се површини налазе

разни предмети као: планине, реке, мора, биљке, животиње, села, градови и т. д., и дешавају се разноврсни појави као што су: киша, град, снег, ветар, вулкани, трусови, топлота и т. д. Осим тога на њој живе људи, који се јако разликују међу собом по разним особинама с тога што живе у разним пределима земаљским. —

Опис свега поменутога спада у предмет Земљописа, који се према томе дели у три дела. У првом се проучава земља као звезда, у другом се описују предмети и појави с њене површине, а у трећем се разматра земља као станиште људско. —

I.

ЗЕМЉА КАО ЗВЕЗДА

Предавање друго.

1.

За ово предавање потребно је имати: лопту; глоб (обичан, рељефан и индукциони. Овај последњи потпуно црн и с усправном обртном осовином); котур начињен од лаког дрвета; суд с водом, у који се може спустити дрвени котур; стаклен или од мрежице начињен поклопац, за поменути котур, у облику шупље полу-ленте; шестар и врстар. —

Пре почетка овог предавања наставник ће испитати два-три ученика (а питањима, којима је могућно, и цео разред), да види јесу ли разумели и научили прво предавање т. ј. Увод у Земљопис.

Пошто то пређе нека отпочне друго предавање овако:

Прошлог часа научили сте, да је земља звезда. Овог часа прећи ћемо на изучавање земље као звезде.

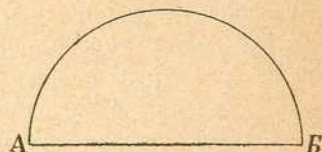
Јесте ли, ви, који пут ноћу, када је небо било ведро, посматрали небески свод? Јесмо. — Шта сте тада видели на небу? Звезде. — Посматрајући звезде, да ли сте што год код њих запазили? Запазили смо. Шта? Да трепере. — Да ли све звезде трепере? Не. — Тако је, неке звезде трепере т. ј. крећу се, а друге не трепере него стоје непомично. — А зар нисте још нешто приметили? Па каквог су облика све звезде? Округлог. Разуме се, јер то сви можемо видети. — Кад знамо, да је земља звезда, да су све звезде округле и да се неке звезде крећу, а неке стоје мирно, шта је потребно научити и о земљи? Каквог је облика? И? Да ли се креће или стоји непомично. Тако је, за земљу морамо пре свега научити, каквог је облика и да ли се креће? Прећи ћемо одмах на:

Облик земљин

Пре него што вам кажем, каквог је облика земља и на основу чега су људи утврдили њен облик испричаћу вам и показати, како су

www.Устаро доба људи држали, да изгледа земља. У оно прастаро доба, још пре Христово рођења, научници су мислили, да је земља *котураста облика* т. ј. да личи на котур. Знате ли, шта је котур? Знамо, не знамо. Кад сви не знате ја ћу вам показати. Наставник ће узети дрвени котур и изнеће га пред ученике рекавши: Ово је котур. Видите ли? Видимо. — Људи су некад мислили, да земља изгледа као овај котур. Тај земаљски котур — држали су они — плива по води и са свију је страна водом опточен. Слободна му је само горња површина, на којој се налазе разни земаљски предмети и живе људи. Ево, како би то изгледало. Наставник ће пред ученицима спустити котур у суд с водом. Је ли вам јасно? Јесте. — Шта ради овај дрвени котур по води? Плива. — Шта је под њим и око њега? Вода. — А да ли је под водом и горња површина? Није. — Него? Сува је. То јест, она је слободна. — Можете ли сада представити себи, како су у давно доба замишљали људи облик земљин? Можемо. — Онда слушајте даље! С ивица земаљског котура дизао се — по њихову мишљењу — небески поклопац, на коме су утврђене све звезде, месец и сунце. То би изгледало овако. Наставник ће узети спремљену шупљу полу-лопту и ставиће је на котур. Видите ли? Видимо. — Јесте ли сад схватили прастаро мишљење о облику земљину? Јесмо. —

Сликом престављен котураст облик земљин с небеским поклопцем изгледао би овако: (сл. 1.) Права линија *АВ* представља котур земљин а полу-круг над њом небески поклопац. Јесте ли сви прецртали слику? Јесмо. — А да ли сте упамтили све, што сам вам рекао о облику земљину? Јесмо. — Како су у прастаро доба мислили научници о облику земљину? Реци, ти, Милоје! Мислили су, да изгледа као котур. — На чему је

Сл. 1.

стајао тај котур земаљски, по њиховом мишљењу? На води. — Шта је око њега? Вода. — А каква му је горња површина? Слободна. — Шта се дизао с ивица земљина котура? Небески поклопац. — Шта је на њему утврђено? Сунце, месец и звезде. Добро је. Упамтите то и слушајте, што ћу вам даље рећи!

После неког времена — још у оно давно доба — научници су постепено престајали тврдити, да је земља котураста облика и почели су говорити, да је *округла као лопта*. На такво мишљење упутили су људе разни докази о округлини земљиној, од којих је најважнији био њихово лично искуство. Сада нема ни једног научника, који сумња у лоптаст облик земљин, јер постоје многи и јаки докази, којима се потврђује то мишљење. Ми ћемо ове године изучити само четири, које ви можете најлакше разумети и најбоље упамтити.

Докази за округлину земљину

Први доказ. — Први ћете доказ извести ви сами. Пазите добро на моја питања и размислите се о њима пре него што одговорите! Шта је земља? Звезда. — Каког су облика све звезде? Округлог. — Па кад је земља звезда, а све су звезде округле, какав облик мора имати и земља? Округао. — Као које тело? Као лопта. — Ето видите, то је први доказ, који сведочи, да је земља округла. На основу чега су људи извели, да је земља округла као лопта? Кажи, ти, Младене! На основу тога, што је земља звезда, а све су звезде округле. — Па шта отуд следује? Нека каже Радивоје Јанковић! Отуд следује, да и земља мора бити округла као што су све остале звезде. Ко уме лепо да ми понови први доказ о земљиној округлини? Ја, ја. Понови га, ти, Марко! *Знамо да је земља звезда, а видимо, да су све звезде округле, па отуда јасно излази, да и земља мора имати округао облик, какав имају све звезде.* Добро је. Седи! Јесте ли сви упамтили тај доказ? Јесмо. — Онда ћемо прећи на

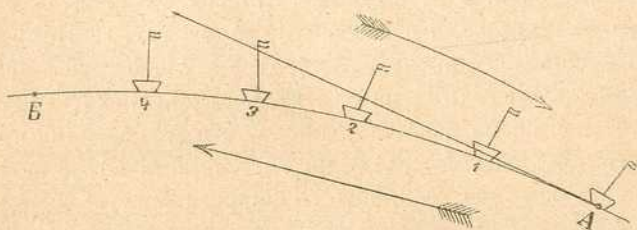
Други доказ. — Је ли когод од вас био на мору? Није. Ако који од ученика одговори, да је био, онда ће наставник помоћу њега још лакше успети, да изведе и објасни ученицима овај доказ. Кад нико није био ја ћу вам рећи, а ви упамтите, да ми други пут умете поновити. Ако бисмо изишли у пристаниште на морској обали, да испратимо свога рођака, пријатеља или друга, који се лађом креће преко мора, онда ћемо запазити овај појав. Кад се лађа крене из пристаништа, докле год буде у близини морске обале, видећемо је целу т. ј. и цео доњи део, који се зове труп и целу катарку — димњак. Што год се лађа буде више удаљавала од обале, путујући непрестано у истом правцу, нама ће се чинити да она постепено и све дубље тоне у море. Најпре ћемо изгубити из вида доњи део трупа, па цео труп, за тим доњу половину катарке и на послетку њен врх. —

Да ли ће лађе нестати испред наших очију с тога, што ће она потонути? Не. — Хоће ли она и даље остати на мору? Хоће. — Па шта ће бити с њом? Она ће се удаљити. А зашто је више нећемо моћи видети? Зато што је далеко. Није тако. Лађу ћемо изгубити из вида с тога, што ће она поступно заћи за кривину земљину (и море је земља). Да ли вам је разумљиво то што вам до сад рекох? Јесте. — Да би вам било још разумљивије и јасније ја ћу вам то представити и цртежом на табли. Ову слику, као и све остале, које будем цртао, ви ћете прертати у своје свеске за Земљопис. —

Како се на табли црта земља? Па како ћете нацртати лопту? Као круг. — А земљу? Такође као круг. — Зашто? Кажи, ти, Мирко! Зато што је земља округла као лопта. — Како се зове један део кружне линије? Лук. — Кад се земља представља на цртежу кругом, чиме ћемо

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

може представити један део њен нпр. море, по коме плови лађа, коју ћемо посматрати? Луком. Тако је. — Сад пазите и цртајте! Наставник нека опише на табли лук што је могућно већим отвором шестара. Лук, који сам нацртао преставља морску површину, по којој плови лађа. Тачка *A* на луку пристаниште је, из кога лађа полази, а тачка *B* је пристаниште, у које има она да стигне. Значи да се лађа креће у правцу нацртане стрелице т. ј. од *A* ка *B*. На том путу она ће проћи кроз тачке: 1, 2, 3, 4, и т. д. Ако кроз тачку *A* повучемо дирку на нацр-

Сл. 2.

тани лук (дирка је линија, која додирује круг или лук у једној тачки), она ће нам јасно показивати, како се брод постепено губи испред наших очију — и залази за округлину морску — у колико се више удаљава од пристаништа *A*. Погледајте слику и реците ми, да ли се с обале види цела лађа, кад стоји у пристаништу *A*? Види се. — А кад се креће из њега и стигне у тачку 1? Неће се видети цела. — Шта ћемо изгубити из вида? Доњи део трупа. — А у тачки 2? Цео труп. — Кад стигне у тачку 3 шта ће се само од ње видети? Врх од катарке. — А у тачки 4? Нека ми, каже, Милован Раденковић! Нећемо видети ништа т. ј. изгубићемо је сасвим из вида. — Јесте ли упамтили зашто? Јесмо. — Зашто, Алимпијевићу? Зато што је лађа поступно зашла за кривину земљину (морску). — Зашто најпре изгубимо из вида труп? Аћиме, реци ти! Зато што је најнижи, па најпре зађе за морску округлину. Тако је. А врх катарки види се најдуже, јер ће као највиши најдоцније заћи за кривину морску. Види ли се то јасно и на овој слици? Види. — Шта нам на њој представља лук *AB*? Морску површину. — А дирка повучена кроз тачку (пристаниште) *A*? Кажу, ти, Панто! Дирка показује, како се брод постепено губи иза кривине морске. — Да ли је та кривина испупчена или издубљена? Испупчена. — Зашто? Нека рекне Милановић! Зато што је земља лопта, а њена је површина испупчена као што показује и нацртани лук. —

Да је земља котураста облика, да ли би море било испупчено или равно? Равно. — Да ли бисмо тада брод постепено губили из вида т. ј. да ли би нам се чинило, да он полако тоне у море? Не би. — Докле бисмо га могли видети на мору? Донде, докле би наше очи мо-

не сагледати. Тако је. И ваља да упамтите, да би нам лађа изгледала све мања, док је на послетку не бисмо целу одједном изгубили из вида.

Али се може десити обрнут случај т. ј. ми смо изишли у пристаниште *A* да дочекамо свога пријатеља, који нам долази у госте из пристаништа *B*. Тада ће настушити и обрнут појав као што вам лепо показује ова слика. Хоћемо ли (наставник показује на слици потребне тачке) од једном угледати целу лађу, кад смо у пристаништу *A*? Нећемо. — У којој ћемо је тачки најпре опазити? У тачки *З*. — Који ће нам се део лађе појавити у тој тачки? Врх од катарке. — У тачки *2*? Цела катарка. — Кад ћемо запазити горњи део трупа? Нека каже Миодраг Радић! Када лађа приспе у тачку *1*. — А цео труп? Знаш ли, ти, Марићу? Знаш. — Кад? Кад нам се са свим приближи. Тако је. Седи! Да ли је брод постепено израстао из мора, као што се нама причинило? Није. — Него? Ко зна? Ја, ја. Реци, ти, Стојане! Он је поступно изишао иза кривине земљине. — Зашто се најпре појављује врх од катарке? Павловићу! Зато што је највиши па први надвиси морску испупченост. Добро је. Седи! Да сваком посебице и увек не бих говорио да седне чим одговори на питање ви то урадите сами. — А зашто се доћи део трупа види најдоцније? Што је најнижи. — Па? Одговори, ти, Јоване! Па га најдуже скрива кривина морска. Тако је. —

Кад би била земља котураста и море равно, да ли би нам се онда лађа постепено указивала? Не би. — Него? Цела од једном. — Кад би је запазили, колика би нам она изгледала? Врло мала. — Затим? — Све већа. — На послетку бисмо је видели у правој њеној величини. Наставник ће то показивати на слици. —

Има ли кога међу вама, да није разумео овај други доказ? Сви ћутите, значи, да сте га сви схватили. Кад је тако, онда ми реците: Помоћу чега изводимо други доказ о земљиној округлини? Помоћу лађе. — Где треба да стојимо, кад посматрамо лађу, која плави морем? У пристаништу. — Шта ће нам се чинити да бива с лађом, кад се удаљава из пристаништа? Да тоне у море. — Због чега, Миленковићу? Због тога што она постепено залази за кривину морску. — А кад нам се постепено приближава? Реци, ти, Павле! Изгледаће нам као да полако расте из мора. — Зашто? Зато што се постепено указује иза округлине земаљске.

Кад би земља била котураста облика, а море равно, да ли би се онда могли дешавати ти појави? Не би. — Зашто, Милане? Зато што бисмо тада од једном опазили или изгубили из вида целу лађу. — Каква би нам постојала у првом случају? Све већа. — А у другом? Све мања. — Добро је.

Уме ли ко лепо исказати други доказ о округлини земљиној? Ја, ја, ја. Кажи, ти, Радисаве! Није добро. Ко зна боље? Реци, Јанковићу! *Кад стојимо на морској обали и посматрамо лађу, која се из пристаништа*

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.umt.tlv.rs

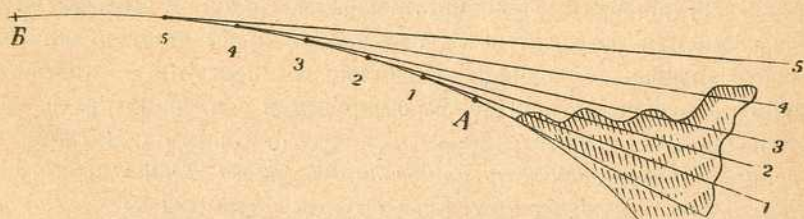
креће на море прво ћмо изгубити из вида њен труи, а на послетку врх од катарке, јер иза округлине земљине морају ишчезнути нижи делови пре вишиг. А ако нам се брод приближава с мора угледаћемо катарку пре труи. — Добро си упамтио. —

На тај начин изучили смо два доказа о земљиној округлини, а идућег часа прећи ћемо на

2.

Трећи доказ. — Прошлог часа научили смо два доказа о томе, да је земља округла облика, а данас ћемо говорити о трећем и четвртном. Али пре него што пређемо на данашњи рад, да поновимо оно, што смо прошлог часа научили. Који је први доказ о округлини земљиној? Раденковићу! Ко зна боље? Кажи, ти, Илићу! Добро је. А како се долази до другог доказа? Цветићу! Не знаш? То није лепо. Реци, ти, Ристо! Добро је.

Сад ћу вам извести трећи доказ. У овом случају нећемо стајати у пристаништу на морекој обали, да посматрамо лађу, која морем броди, већ ћемо се лађом возити по мору и с ње посматрати пристаниште на обали и пределе иза пристаништа. То се лако и лепо може извести са слике. Чиме ћемо на табли представити море? Луком. — Пристаниште

Сл. 3.

из ког смо се кренули? Тачком А. — А пристаниште, у које желимо стићи? Тачком Б. — Док ученици одговарају наставник нека црта на табли.

Претпоставите, да се иза пристаништа дижу мања и већа узвишења, која ћемо на слици овако нацртати. Наставник их црта на луку у десно од тачке А. Лађа ће идући из пристаништа А у Б проћи кроз тачке 1, 2, 3, 4, 5 и т. д. Да ли знате, какве би линије требало повући по луку кроз све поменуте тачке, кад бисмо хтели знати, из које ће се од њих моћи видети обала с пристаништем и узвишења? Тутите! Па како се зову линије, које додирују круг или лук, у једној тачки? Дирке. — Разуме се. Ја ћу их повући. Ево, гледајте! Као што видите дирка повучена на лук из тачка А показује, да се из пристаништа види цела обала и сва узвишења иза ње, јер се над њом много издижу. Хоћемо ли видети обалу с пристаништем, кад лађа стигне у тачку 1? Нећемо. —

Која ћемо узвишења изгубити из вида, кад лађа приспе у тачку 2? Најнижа или највиша? Најнижа. — У тачки 3? Виша. — Шта ћемо видети с лађе из тачке 4? Како се зову највиши делови узвишења? Врхови. — Е па, шта ће се видети? Врхови највиших узвишења. — А из тачке 5? Неће се видети ништа. — Да ли је обале, пристаништа и узвишења нестало с површине земљине? Није. — Па зашто их нећемо више видети? Реци, ти, Миливоје! Зато што смо се лађом одмакли од њих, па их је скрила морска кривина. — Зашто прво нестане испред нас обале с пристаништем? Марковићу! Зато што се она као најнижа најпре заклони иза округлине земљине. — А врхови највиших узвишења? Најдоцније. — Зашто? Зато што су највиши. —

Ако би се десио обрнут случај т. ј. да се из пристаништа Б враћамо у пристаниште А, шта ћемо тада најпре опазити с лађе? Врхове највиших узвишења. — Из које тачке? — Из тачке 4. — А за тим? Све нижа узвишења. — На послетку? Обалу и пристаниште. — Кад, Петре? Кад јој се јако приближимо. — Откуда то долази, Јовановићу? То долази отуда, што су врхови највиши па се први укажу над округлином земљином, а обала као најнижа најдоцније. — Наставник ће све ово изводити на слици. —

Да је земља котур и море равно, као што се нашим очима чини, да ли би могли наступити поменути појави? Не би. — Шта бисмо тада пре опазили или изгубили из вида: обалу с пристаништем или врхове највиших узвишења? Обоје једновремено. — Јесте ли — према свему реченом — разумели трећи доказ о округлини земљиној? Јесмо. — Ко уме лепо да ми га искаже? Ја, ја. — Реци, ти, Цветићу! *Путници, који се враћају на копно, опажају с лађе најпре врхове узвишења, често пута доста удаљених од обале, па тек после обалу с пристаништем. То долази отуда, што земљина округлина заклања ниже делове копина. Кад се иак брод отискује на море обала се губи из вида пре него узвишења.* — Умете ли сви тако да поновите? Умемо. — Понови, ти, Божидаре! Добро је. Ти, Браниславе! Добро је. —

Како можемо извести трећи доказ о земљиној округлини? Мањојловићу! Можемо га извести, кад се возимо лађом по мору. — Одакле и где? Из једног пристаништа у друго. — Шта ће нам се чинити да бива с пристаништем и пределима иза њега, кад путујемо из њега у друго пристаниште? Реци, Јоване! Чиниће нам се, да свега тога постепено нестаје с површине земљине. — А да ли ће то бити у ствари? Неће. — Него? Никола! Све ће то поступно скривати морска испупченост. — А кад се приближавамо обали и пристаништу хоћемо ли их одмах запазити? Нећемо. — Него? Марко! Пре њих ћемо запазити узвишења, која се, за то што су виша, раније морају указати иза морске кривине.

А кад би земља била котураста облика и море равно? Реци, ти, Ђорђевићу! У том би случају и опазили и изгубили из вида одједном

www.и.сб.ау е пристаништем и узвишења? Зашто, Марко? Зато, што их тада не би заклањала никаква кривина. Тако је. — То је био трећи, а сад нам је остало да пређемо последњи

Четврти доказ. — Сви до сад поменути докази о земљином округлом облику најбоље су потврђени тек онда, када су смели бродари (биће скоро 400 година од тога доба) извршили прву пловидбу око земље или први пут око света. Они су се лађом кренули на море и путовали три године све у истом правцу, па су се са супротне стране вратили у место, из кога су пошли. После њихова повратка нико више од учених људи није сумњао у лоптаст облик земљин, јер је тим путем доказано најочигледније, да је земља заиста округла као лопта. Знате ли зашто? Зато што је такав пут могућно извршити само на телу лоптаста облика. — Ради лакшег схватања ја ћу вам на овој црној лопти показати, како је извршен и како је изгледао пут оних бродара, који су извршили прву пловидбу око земље путујући из свог места непрестано у истом правцу. Наставник ставља пред ученике индукциони глоб. На овој лопти забележићу кредом једну тачку нпр. А, која ће нам представљати пристаниште, из кога су се кренули бродари. Да би пут имао непрестано исти правац ја ћу креду држати у месту, а лопту окретати на исту страну. Наставник врши то пред ученицима. — Погледајте добро па ми реците, у коју се тачку вратила креда, кад смо њоме обилазили око лопте непрекидно у истом правцу? У тачку А. — А из које смо пошли? Из тачке А. — Да ли сад схватате, да су бродари — кренувши се из свог места и путујући све у једном правцу — морали стићи у место из ког су пошли? Схватато. — То је било могућно само с тога, што је земља округла као ова лопта, на којој сам вам ја извео поменути пут.

Међутим, кад би земља била ма каквог друкчијег облика нпр. као котур, такав пут на њој не би се могао никад извршити. Бродари би тада путујући све у једном правцу дошли на крај земљин (света), па даље не би могли, већ би се морали вратити патраг. Наставник ће то показати ученицима на котуру спуштеном у суд с водом. Има ли кога, ко није разумео овај последњи доказ о округлу облику земљину? Сви сте разумели? Добро. —

Од свију доказа о округлини земљиној, који је најважнији и најјачи? Четврти. — Кад су људи дошли до њега? Пре 400 година. — Како, Радивоје? Неки бродари кренули су се на пут из свога места, па су путујући три године у истом правцу дошли у место из кога су пошли. — С исте стране? Не. — Него? Са супротне. — Зашто је њиховом пловидбом око земље доказано, да је земља лоптастог облика? Реци, ти, Панто! Зато што се такав пут може извршити само на лопти. — А на другом каквом телу? Не може. — Уме ли ми извести четврти доказ о земљиној округлини Милан Перишић? Уме. — Устани па кажи! *Ако се кренемо на пут ма из кога места и шутујемо непрестано у истом правцу*

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

стићи ћемо у место, из кога смо пошли, али са супротне стране. Да је земља друкчијег облика и да плива по води ми бисмо шутујући дошли на њен крај, па бисмо се морали враћати натраг, кад бисмо хтели доћи у место, из кога смо пошли. —

На коме смо телу извели тај доказ? На лопти. — Зашто, Јоване? Зато што је земља округла као лопта. — Чиме се, дакле, представља облик земљин? Лоптом. — Кад на лопти нацртамо изглед земљине површине онда се таква лопта зове глоб. Наставник нека напише реч „глоб“ на табли. — Шта је, дакле, глоб? Лопта. — Шта представља глоб? Облик земљин. — А шта се на њему слика? Изглед земљине површине. — Нека нам лепо каже: шта је глоб, шта представља и шта се на њему слика, Миленковић? *Глоб је лопта, која представља облик земљин и на којој се слика изглед земљине површине.* —

За данас је доста, а идућег часа довршићемо лекције о облику земљину и све пређено укратко ћемо поновити. —

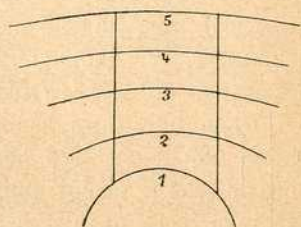
3.

О чему смо говорили прошлих часова? О облику земљину. — Шта смо научили, Стојане? Научили смо, да је земља округла као лопта. — Да ли смо доказе о округлини земљиној изводили на мору или на сувој земљи? На мору. — Зашто? Не знате? Па какво изгледа море нашим очима? Равно. — Због тога, што се нама чини, да је море равно и што се оно даје сагледати до оних даљина, до којих наше очи виде, ми смо на њему изводили доказе о земљиној округлини. Из самих тих доказа ви сте научили, да море није равно него какво? Криво, испуњено. — Упамтите, да је тако исто крива и испуњена и сува земља — која се за разлику од мора зове *копно*. Шта мислите, у каквим бисте се пределима могли о томе уверити? У равним. Тако је. Али те равнице морају бити тако велике, да их очима не можемо сагледати. Ако станемо ма у коју тачку такве равнице и посматрамо путника, који се од нас растао и путује све у једном правцу, опазићемо појав сличан оном с лађом на мору. Т. ј. учиниће нам се, да путника поступно нестаје с површине земљине. — Који бисмо део његова тела најпре изгубили из вида? Ноге. — За тим? Труп. — Па најзад? Главу. — Зашто, Милане? Зато што је глава највиша па је најдоњије мора нестати иза копнене кривине. — А кад бисмо путника очекивали, који бисмо му део тела најпре опазили? Главу. — Па? Труп. — На послетку? Ноге. — Зашто? Зато што су најниже па се последње појављују иза округлине земљине. Добро је. — Може ли се, дакле, и на копну посматрати округлина земљина? Може. —

Да ли вам је сад јасно, да је земља округла и на мору и на копну? Јесте. — А може ли се округлина земљина посматрати на целој њеној површини т. ј. свуда? Чују се одговори: не може, може. Можемо ли на

свакој тачки земљиној имати или извести бар један од поменутих доказа о њеној округлини? Можемо. — Кад можемо онда то значи, да је земља са свију страна или одасвуд подједнако заокружена т. ј. да је округла као лопта. — Где је лакше запазити округлину земљину на копну или на мору? На мору. — Зашто? Што оно изгледа равно. А копно? Негде равно, негде неравно. —

Можемо ли округлину земљину приметити нашим очима, кад на мору нема бродова нити у пространој равници путника за посматрање? Не можемо. — Зашто? Не знате? Ја ћу вам рећи: Зато што је простор, који ми можемо очима прегледати само врло незнатан део од огромне површине земљине. А други је разлог тај, што је округлина земљина — услед њене огромне величине — врло блага и постепена. Да лук изгледа све више као права линија што је део већег круга јасно ћете видети с ове слике састављене од самих лукова. Лук 1. део је најмањег, а лукови: 2., 3., 4. и 5. делови су све већих кругова. Који је од свију нацртаних лукова најизвијенији? 1. — А који изгледа скоро као права линија? 5. Добро је. Услед тога и онај мали део земљин, који ми можемо очима прегледати, и ако је лучног облика, нама ће изгледати раван. — Да ли вам је то јасно? Јесте. — Онда ћемо ићи даље.

Сл. 4.

Да ли је копно свуда равно као море? Није. — Него? Негде је неравно. — Како се зову најважније неравнине на копну? Брда и планине. — Па да ли оне кваре много округлао облик земљин? Кваре. Погрешили сте. И ако има на земљи тако високих планина, да бисмо се на њихове врхове могли попети тек за неколико дана, ипак ни једна од њих — нити све укупно — не кваре много округлину земљину. Ево зашто. Зато што су све неравнине земаљске врло незнатне, кад се упореде с огромном величином земљином. — Да би вам то било јасније ја ћу вам показати на глобу. Наставник износи пред ученике рељефан глоб. Је ли овај глоб гладак или нераван? Нераван. — А да ли је ипак округлао као лопта? Јесте. — Па како то може бити, Обрадовићу? Може да буде с тога, што су те неравнине према њему врло мале па се много не примећују. — Замислите сада глоб, који има у пречнику скоро 1·5 метар и на њему неколико десетина неравнина високих по 1 мм. Да ли ће те неравнине покварити лоптаст облик поменутога глоба? Неће. — Зашто? Кажи, ти, Марко! Зато што су тако мале, да се из даљине неће опазити. Тако је. А то исто вреди и за неравнине земаљске. Највиши врхови планински изгледају према земљи као зрна од песка према лопти, чији је пречник велики 1·5 м. Па да ли такве неравнине могу покварити округлину земљину? Не могу. — Зашто, Милане? Зато што су тако

мале, да се губе према огромно великој земљи. — Јесте ли разумели и
www.општина.рс? Јесмо. —

Да ли се округлина земљина може посматрати само на мору? Не. — Него? И на копну. — Али какво оно мора бити? Равно. — Може ли се, дакле, округлина земљина посматрати на сваком месту? Може. — А то значи, Илићу? Да је земља одасвуд подједнако заокружена т.ј. да је округла као лопта. Добро си казао. — Можемо ли очима приметити округлину земљину? Не можемо. — Зашто, Јанковићу? Зато што очима можемо прегледати врло незнатан део површине земљине и друго, што је заокруженост земљина врло блага и неприметна, услед њене огромне величине. Врло добро. — Да ли неравнине, које се виде на копну кваре округао облик земљин? Не кваре. — Зашто, Петре? Зато што су оне према њој тако малене као зрнење од песка према лопти, која има у пречнику 1,5 м. Добро је. — Да ли бисте сви умели одговорити на досад постављена питања? Умели бисмо. —

Онда смо тиме завршили лекције о облику земљину. Овог часа нећемо ићи даље него ћемо поновити оба мишљења о облику земљину и све доказе о њеној округлини. Репетицију ће наставник најзгодније извршити овим питањима:

Каквог је облика била земља по мишљењу научника из прастарог доба? Шта су све они мислили о котуру земљину? Да ли су људи престано остали у том уверењу, да је земља котураста облика? Шта их је навело, да измене старо мишљење? Које је ново мишљење? Колико смо доказа изучили? Кажите ми први доказ? Како се изводи други доказ? Како гласи трећи? А како се може доћи до четвртог доказа о земљиној округлини? Који је од тих доказа најјачи и најубедљивији?

Чиме се најзгодније представља облик земљин? Шта је глоб?

Где се може посматрати округлина земљина? Зашто? Може ли се очима видети земљина округлина? Зашто? Да ли неравнине копнене кваре округао облик земљин? Зашто? —

Све што смо прешли о облику земљину научићете овако:

У прастаро доба људи су мислили, да земља изгледа као котур, који плива по води и који је са свију страна водом опточен. С ивица тога котура дизао се — по њихову мишљењу — небески поклопац, на коме су утврђене звезде, месец и сунце. Али је доцније искуство научило људе, да земља није котураста облика него округла као лопта. О томе сведоче ови докази:

1. Знамо да је земља звезда, а видимо, да су све звезде округле, па је отуда јасно, да и земља мора имати исти облик, какав имају остале звезде.

2. Кад стојимо на морској обали и посматрамо лађу, која се из пристаништа креће на море, прво ћемо изгубити из вида њен труп, а на послетку врх од катарке, јер се иза округлине земљине морају скрити

www.ub.edu. делови пре виших. А ако нам се брод приближава с мора угледаћемо катарку пре трупа.

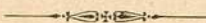
3. Путници, који се враћају на копно, опажају с лађе најпре врхове узвишења, често пута доста удаљених иза пристаништа, па тек после обалу с пристаништем. То долази отуда, што земљина округлина заклања раније ниже делове копна. Кад се пак брод отискује на море обала се губи из вида пре него узвишења.

4. Ако се кренемо на пут ма из ког места и путујемо непрестано у истом правцу стићи ћемо у место из кога смо пошли, али са супротне стране. Да је земља ма каквог друкчијег облика и да плива по води, ми бисмо путујући дошли на њен крај, па бисмо се морали враћати натраг, кад бисмо хтели да дођемо у место, из кога смо пошли. —

Округао облик земљин најверније се представља глобом. *Глоб* је лопта, која представља облик земљин и на којој се прта изглед земљине површине. —

Округлину земљину можемо посматрати на сваком месту, а то је доказ, да је земља са свију страна подједнако заокругљена т. ј. да је округла као лопта. Та се заокругљеност земљина не даје приметити с тога, што је она врло блага услед огромне величине земљине. Неравнине, које се виде на њеној површини, не кваре много округао облик земљин, јер су оне незнатне, кад се упореде с огромно великом земљом. Највиши врхови земаљских планина изгледају према земљи као зрна од песка према лопти, чији је пречник велики 1,5 метар. —

Шабач, 8./X 1902. год.

СТАТИСТИКА ИСПИТА ЗРЕЛОСТИ

Statistique de l'examen de matu-

ГИМНАЗИЈЕ — GYMNASSES	Број кандидата Nombre de candidats	Број ученика од — Nombre d'élèves âgés de										Свeра-Total
		18	19	20	21	22	23	24	25	26		
		година — ans										
Краља Александра I — Roi Alexandre I	79	10	27	20	6	8	3	3	—	2	79	
Вука Ст. Караџића — Vouk St. Karadjitch	39	6	8	8	8	2	4	3	—	—	39	
Кнеза Милоша Великог — Prince Miloche le Grand	7	2	2	1	1	—	1	—	—	—	7	
Краља Милана I — Roi Milan I	17	3	6	4	2	—	1	—	1	—	17	
Доситеја Обрадовића — Dossitey Obradovitch	13	2	7	1	3	—	—	—	—	—	13	
Свeра-Total	155	23	50	34	20	10	9	6	1	2	155	

ГИМНАЗИЈЕ — GYMNASSES	Број ученика рођених у Србији по — Nombre d'élèves nés en Serbie dans les		Свeра-Total
	градовима villes	селима villages	
Краља Александра I — Roi Alexandre I	59	8	67
Вука Стеф. Караџића — Vouk St. Karadjitch	24	8	32
Кнеза Милоша Великог — Prince Miloche le Grand	6	1	7
Краља Милана I — Roi Milan I	9	7	16
Доситеја Обрадовића — Dossitey Obradovitch	6	7	13
Свeра-Total	104	31	135

ЗА 1901.—1902. ШКОЛ. ГОДИНУ

rité pour l'année 1901—1902

Број ученика рођених у Србији у округу — Nombre d'élèves nés en Serbie dans le département de																	
Београдском Belgrade	ваљевском Valjevo	врањском Vraginé	крагујевачком Kragoibévatz	крајинском Krajinskom	крушевачком Krouchevatz	моравском Morava	нишком-Niche	ниротском-Pirote	подрињском Podriné	пожаревачком Pojarévatz	рудничком Roudnik	смедеревском Smédérévo	тимочком-Timok	топличком Topitza	узличком Oujitzé	граду Београду ville de Belgrade	Свсга-Total
2	4	1	6	1	2	6	1	1	4	8	4	—	—	1	3	23	67
2	2	—	2	—	2	3	—	—	—	1	7	1	2	—	4	6	32
—	1	1	2	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	7
—	—	1	—	1	2	—	9	—	—	—	—	—	1	—	2	—	16
—	—	—	3	1	2	1	1	—	—	—	1	—	4	—	—	—	13
4	7	3	13	3	9	10	11	1	4	9	13	1	8	1	9	29	135

Број ученика рођених на страни у — Nombre d'élèves nés en							Број ученика од родитеља — Nombre d'élèves dont les parents ont été								
Црној Гори Monténégro	Босни и Херцеговини Bosnie et Herzéovine	Ст. Србији и Македонији Ancienne Serbie et Macédoine	Бугарској-Bulgarie	Аустро-Угарској Autriche-Hongrie	Другим државама autres États	Свсга-Total	свештеника prêtres	чиновника fonctionnaires	наставника instituteurs	трговца marchands	занатлија-artisans	земљорадника agriculteurs	слугу-domestiques	др. занимања-d'une autre profession	Свсга-Total
3	—	2	—	4	3	12	6	30	6	18	4	7	2	6	79
2	1	1	—	3	—	7	2	13	1	8	7	8	—	39	
—	—	—	—	—	—	—	1	2	1	1	—	1	—	7	
—	—	—	—	—	1	1	3	3	4	4	1	2	—	17	
—	—	—	—	—	—	—	3	1	4	1	1	4	—	13	
5	1	3	—	7	4	20	13	49	11	35	13	22	2	10	155

На испиту зрелости 1901.—1902. школске године било је кандидата

у гимназијама:

Краља Александра I	79
Вука Стеф. Караџића:	
а) у одсеку гимназијском 25 {	39
б) „ „ реалном . . . 14 {	
Кнеза Милоша Великог	7
Краља Милана I	17
Доситеја Обрадовића	13
	<hr/>
<i>Свега</i>	<i>155</i>

Положило је испит у гимназијама:

Краља Александра I	50
Вука Стеф. Караџића:	
а) у одсеку гимназијском 22 {	36
б) „ „ реалном . . . 14 {	3
Кнеза Милоша Великог	3
Краља Милана I	9
Доситеја Обрадовића	13
	<hr/>
<i>Свега</i>	<i>111</i>

Од сто пријављених кандидата положило је испит на чисто у гимназијама:

Краља Александра I	63:29
Вука Стеф. Караџића:	
а) у одсеку гимназијском 88:00 {	92:31
б) „ „ реалном . . . 100:00 {	
Кнеза Милоша Великог	42:86
Краља Милана I	52:94
Доситеја Обрадовића	100:00
	<hr/>
<i>Свега</i>	<i>71:61</i>

У гимназији Доситеја Обрадовића сви су кандидати положили испит на чисто; за њом је највећи проценат кандидата који су на чисто положили испит имала гимназија Вука Стеф. Караџића, а најмањи гимназија Краља Милана I.

Одбијених на три месеца било је у гимназијама:

Краља Александра I	16
Вука Стеф. Караџића:	
а) у одсеку гимназијском — {	—
б) „ „ реалном . . . — {	—
Кнеза Милоша Великог	4
Краља Милана I	7
Доситеја Обрадовића	—
	<hr/>
<i>Свега</i>	<i>27</i>

www.unilib.rs Процент кандидата одбијених на три месеца износио је у гимназијама:

Краља Александра I	20·25
Вука Стеф. Караџића:	
а) у одсеку гимназијском — {	—
б) " " реалном	—
Кнеза Милоша Великог	57·14
Краља Милана I	51·18
Доситеја Обрадовића	—
<i>Свега</i>	<u>17·42</u>

Одбијених на годину дана било је у гимназијама:

Краља Александра I	10
а) у одсеку гимназијском 2 {	2
б) " " реалном	—
Кнеза Милоша Великог	—
Краља Милана I	1
Доситеја Обрадовића	—
<i>Свега</i>	<u>13</u>

У проценту било је одбијених на годину дана у гимназијама:

Краља Александра I	12·66
Вука Стеф. Караџића:	
а) у одсеку гимназијском 8·00 {	5·13
б) " " реалном	—
Кнеза Милоша Великог	—
Краља Милана I	5·88
Доситеја Обрадовића	—
<i>Свега</i>	<u>8·39</u>

Одбијених на три месеца није било у гимназији Вука Стеф. Караџића и Доситеја Обрадовића, а одбијених на годину дана није било у гимназији Кнеза Милоша Великог и Доситеја Обрадовића.

Процент одбијених на три месеца био је највећи у гимназији Кнеза Милоша Великог, а најмањи у гимназији Краља Александра I. Процент одбијених на годину дана био је, на против, највећи у гимназији Краља Александра I, а најмањи у гимназији Вука Стеф. Караџића.

Одбијених на свагда било је само у две гимназије: у гимназији Краља Александра I била су три кандидата, што у проценту износи 3·80, а у гимназији Вука Стеф. Караџића био је један кандидат, у проценту 4·00.

По успеху било је кандидата у гимназијама:

	ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ
Краља Александра I	13	26	27	13
Вука Стеф. Караџића:				
а) у одсеку гимназијском	4 { 9	6 { 13	14 { 16	— { 1
б) " " реалном	5 {	7 {	4 {	1 {
Кнеза Милоша Великог	1	2	4	—
Краља Милана I	2	6	9	—
Доситеја Обрадовића	2	7	4	—
<i>Свега</i>	<u>27</u>	<u>54</u>	<u>60</u>	<u>14</u>

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS Од сто кандидата било је у гимназијама:

	одличних	врло добрих	добрих	слабих	
Краља Александра I	16·45	32·92	34·18	16·45	
Вука Стеф. Караџића:					
а) у одсеку гимназиј. 16·00	23·08	24·00	33·33	56·00	
б) " " реалном 35·71					50·00
Кнеза Милоша Великог	14·29	28·57	57·14	—	
Краља Милана I	11·77	35·29	52·94	—	
Доситеја Обрадовића	15·38	53·85	30·77	—	
<i>У опште</i>	<i>17·42</i>	<i>34·84</i>	<i>38·71</i>	<i>9·03</i>	

По успеху у опште у гимназијама највише је било кандидата добрих, затим врло добрих, а најмање слабих. На сто кандидата одличних и врло добрих долазило је

добрих	74
слабих	17

Шосебице било је кандидата с одличним успехом највише у гимназији Вука Стеф. Караџића, а најмање у гимназији Краља Милана I. Врло добрих кандидата било је највише у гимназији Доситеја Обрадовића, а најмање у гимназији Кнеза Милоша Великог. Добрих кандидата било је највише у гимназији Кнеза Милоша Великог, а најмање у гимназији Доситеја Обрадовића. Слабих кандидата било је само у гимназији Краља Александра I и у гимназији Вука Стеф. Караџића.

Ако саставимо уједно проценте кандидата одличних и врло добрих, на их поредимо с процентима кандидата добрих и слабих, наћи ћемо, да је између првих и других била односна размера у гимназији

Краља Александра I	као 100 : 103
Вука Стеф. Караџића	" 100 : 77
Кнеза Милоша Великог	" 100 : 133
Краља Милана I	" 100 : 112
Доситеја Обрадовића	" 100 : 44

У опште као 100 : 91

Сад ћемо видети какав је успех у којој гимназији био према просечној оцени свих кандидата који су полагали испит зрелости.

Тако, просечна оцена успеха износила је у гимназијама:

Краља Александра I	3·49
Вука Стеф. Караџића	
а) у одсеку гимназијском 3·52	3·78 . . 3·78
б) " " реалном . . 4·21	
Кнеза Милоша Великог	3·57
Краља Милана I	3·59
Доситеја Обрадовића	3·85
<i>У опште</i>	<i>3·61</i>

Према овоме, најбољи је успех био у гимназији Доситеја Обрадовића, а најслабији у гимназији Краља Александра I.

У овом прегледу износимо податке о кандидатима по доби њихова узраста.

WWW.UNILIB.RS По годинама живота било је кандидата:

У ГИМНАЗИЈАМА	О Д Г О Д И Н А										
	18	19	20	21	22	23	24	25	26		
Краља Александра I	10	27	20	6	8	3	3	—	—	—	—
Вука Стев. Караџића:											
а) у одеску гимназијском . . .	4	5	6	5	1	3	1	—	—	—	—
б) » реалном	2	3	2	3	1	1	2	—	—	—	—
Кнеза Милоша Великог	2	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Краља Милана I	3	6	4	2	—	—	—	—	—	—	—
Доситеја Обрадовића	2	7	1	3	—	—	—	—	—	—	—
Свега	23	50	34	20	10	9	6	1	2	2	2
У И Ц Е Н Т У											
Краља Александра I	12.66	34.17	25.32	7.59	10.13	3.80	3.80	—	—	—	2.53
Вука Стев. Караџића											
а) у одеску гимназијском . . .	16.00	20.00	24.00	20.00	4.00	12.00	4.00	—	—	—	—
б) » реалном	14.29	21.43	14.29	21.43	7.14	7.14	14.28	—	—	—	—
Кнеза Милоша Великог	28.58	28.58	14.28	14.28	—	—	—	—	—	—	—
Краља Милана I	17.65	35.30	23.53	11.76	—	—	—	—	—	—	—
Доситеја Обрадовића	15.38	53.84	7.70	23.08	—	—	—	—	—	—	—
Свега	14.84	32.26	21.94	12.90	6.45	5.81	3.87	0.65	1.28	1.28	1.28

www.unilib.rs Као што се види, највише је кандидата било у 19. години, затим у 20., а најмање у 25.

Просечна година живота једног кандидата износила је у гимназијама:

Краља Александра I	21·10
Вука Стеф. Караџића	
у) у одсеку гимназијском	21·88
б) „ „ реалном	20·64
	} 21·44
Кнеза Милоша Великог	19·71
Краља Милана I	19·88
Доситеја Обрадовића	19·38
	<hr/>
	У оштите . 20·53

По доби узраста најстаријих кандидата било је у гимназији Вука Стеф. Караџића, затим у гимназији Краља Александра I, а најмлађих у гимназији Доситеја Обрадовића.

По рођењу у државама било је кандидата у гимназијама:

	ИЗ СРБИЈЕ	ВАН СРБИЈЕ
Краља Александра I	67	12
Вука Стеф. Караџића		
а) у одсеку гимназијском	21	4
б) „ „ реалном	11	3
	} 32	} 7
Кнеза Милоша Великог	7	—
Краља Милана I	16	1
Доситеја Обрадовића	13	—
	<hr/>	
Свега	135	20

Од сто ученика било је рођених

у ГИМНАЗИЈАМА	ИЗ СРБИЈЕ	ВАН СРБИЈЕ
Краља Александра I	84·81	15·19
Вука Стеф. Караџића:		
а) у одсеку гимназијском	84·00	16·00
б) „ „ реалном	78·57	21·43
	} 82·05	} 17·95
Кнеза Милоша Великог	100·00	—
Краља Милана I	94·12	5·88
Доситеја Обрадовића	100·00	—
	<hr/>	
Свега	87·10	12·90

У гимназијама Кнеза Милоша Великог и Доситеја Обрадовића није било ниједног ђака рођеног ван Краљевине Србије. Од њих је највише било у гимназији Вука Стеф. Караџића, а најмање у гимназији Краља Милана I.

Од кандидата рођених у Краљевини Србији колико процената пада на поједине округе види се из овога прегледа:

Тако од сто ђака, који су били из Србије, било је :

ИЗ ОБРУГА	У гимназијама					С в е г а
	Краља Александра I	Вука Стеф. Караџића	Кнеза Милоша Великог	Краља Милана I	Доситеја Обрадовића	
београдског	2:98	6:25	—	—	—	2:96
ваљевског	5:98	6:25	14:29	—	—	5:19
врањског	1:48	—	14:29	6:25	—	2:22
крагујевачког	8:97	6:25	28:57	—	23:08	9:63
крајинског	1:48	—	—	6:25	7:69	2:22
крушевачког	2:98	6:25	14:29	12:50	15:39	6:67
моравског	8:97	9:38	—	—	7:69	7:41
нишког	1:48	—	—	56:25	7:69	8:15
пиротског	1:48	—	—	—	—	0:74
подринског	5:98	—	—	—	—	2:96
пожаревачког	11:96	3:12	—	—	—	6:67
рудничког	5:98	21:88	14:28	—	7:69	9:63
смедеревског	—	3:12	—	—	—	0:74
тимочког	—	6:25	14:28	6:25	30:77	5:92
топличког	1:48	—	—	—	—	0:74
ужичког	4:48	12:50	—	12:50	—	6:67
града Београда	34:32	18:75	—	—	—	21:48

Највише је кандидата дао град Београд, затим руднички округ, а најмање су дали окрузи пиротски, смедеревски и топлички.

Од кандидата рођених у Србији било је по рођењу у градовима или у селима

У ГИМНАЗИЈАМА	ГРАЂАНА	СЕЉАНА
Краља Александра I	59	8
Вука Стеф. Караџића	24	8
Кнеза Милоша Великог	6	1
Краља Милана I	9	7
Доситеја Обрадовића	6	7
<i>Свега</i>	<i>104</i>	<i>31</i>

Од сто кандидата било је:

У ГИМНАЗИЈАМА	ГРАЂАНА	СЕЉАНА
Краља Александра I	88:06	11:94
Вука Стеф. Караџића	75:00	25:00
Кнеза Милоша Великог	85:71	14:29
Краља Милана I	56:25	43:75
Доситеја Обрадовића	46:15	43:85
<i>Свега</i>	<i>74:07</i>	<i>25:93</i>

Кандидата рођених у градовима било је највише у гимназији Краља Александра I, затим у гимназији Кнеза Милоша Великог; а кандидата рођених у селима било је највише у гимназији Доситеја Обрадовића, па у гимназији Краља Милана I.

По занимању родитељском било је кандидата :

У ГИМНАЗИЈАМА	О Д Р О Д И Т Е Љ А						Др. занимања	СЛУГ	векторадника	занатлија	трговца	наставника	чиновника	свештеника
	6	30	6	18	4	7								
Краља Александра I	2	8	1	7	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—
Вука Стев. Караџића :	—	5	—	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
а) у одеску гимназијском	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
б) » реалном	1	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Кнеза Милоша Великог	1	3	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Краља Милана I	1	3	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Доситеја Обрадовића	3	1	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Свега	13	49	11	35	13	22	2	10						
	У Ц Р О Ц Е Н Т У													
Краља Александра I	7-59	37-98	7-59	22-79	5-06	8-86	2-54	7-59						
Вука Стев. Караџића :	8-00	32-00	4-00	28-00	4-00	24-00	—	—						
а) у одеску гимназијском	—	33-33	—	7-14	—	14-29	—	—						
б) » реалном	—	35-71	—	—	—	—	—	—						
Кнеза Милоша Великог	14-29	28-57	14-29	14-29	—	14-28	—	—						
Краља Милана I	5-88	17-65	17-65	23-58	5-88	11-76	—	—						
Доситеја Обрадовића	23-08	7-69	—	30-77	7-69	30-77	—	—						
Свега	8-39	31-61	7-10	22-58	8-39	14-19	1-29	6-45						

WWW.UNIN.SR

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

На испиту зрелости у свима гимназијама у опште највише је било кандидата чиновничких синова, затим трговачких; најмање је било служитељских синова, затим од родитеља другога занимања.

На сто кандидата чиновничких синова долазило је 216 од родитеља свих осталих занимања.

Ако узмемо у једну групу чиновничке и трговачке синове, а у другу синове свих осталих занимања, па их међу собом поредимо, наћи ћемо, да је на сто првих долазило 85 других.

(СВРШИТЕ СЕ)

К О В Ч Е Ж И Ћ

ПАКОСНА ДЕЦА

Кад би сваки знао прави узрок дечје пакости, нема сумње, да би се са њима поступало другојаче но што се обично ради. Да ли је заиста кривица ових нежних створова, што су пакосна и неки пут покварена да се не могу поправити? У већини случајева можемо искрено рећи, да није њихова кривица. Изучавајући општу дечју психологију, као што су радили велики дечји психолози: Perez, Preyer, Aubry, Lombroso, опажа се да дечја пакост и непоправљивост зависе готово увек од њиховог физичког организма и чак од доба узраста, а не директно од њихове воље или од њиховог нормалног стања.

„Пакосну“ децу можемо поделити у две велике категорије. У прву долазе она деца, која су „пакосна“ по доби у којој су. У другу — она деца, која су „пакосна“ због организма.

* * *

Прва категорија: *Пакосна деца због узраста у коме су.*

Једну просту опсервацију треба имати на уму, да свако човечје доба има своју специјалну психологију. Психологија старца није иста што и зрела човека, а психологија зрела човека разликује се од психологије млада човека. Иста индивидуа мења свој укус, своје страсти, осећања и посматрања ствари према доби. Често се пребацује индивидуама што немају истих идеја и истих осећања, која су имала у прошлом периоду свога живота; пребацује се старцима да су нетолерантни и набусити, и увек их чине морално одговорнима због те промене у њиховом карактеру. Заборавља се да ове промене долазе не од њихове воље, но од доби, која је изменила њихов карактер и њихову психологију.

То је исто и код деце. Детињство је доба које има специјалну психологију, о којој треба водити строго рачуна, кад се суди о дечјој „пакости“. Песници упоређују децу са анђелима и у њима налазе све врлине. Ништа није нетачније од тога са психолошког гледишта. Изуча-

вање деце психологије доказало је, да деца, по своме карактеру, место да буду анђели, она су мали... ђаволи. И заиста су деца мали дивљаци, и она за то имају у минијатури све психолошке знаке, који су својствени дивљацима.

Сваки је опазио сверепоност деце, сверепоност која је прешла у пословицу и која се нарочито опажа у мучењу животиња, као што су: мачке, пси и птице. Лафонтен, који је тако добро посматрао природу, разумео је ту страну децје психологије, када је написао: „Детињство је доба без сажаљења“. И који се опет не сећа живог описа сверепоности децје у делу Виктора Ига „Сарауд“? Деца су тако исто осветљива и склона гневу. Perez у својој књизи: La psychologie de l'enfant приписао је гнев и освету као најјаче обележје децјег карактера. Исто тако нашло би се при дубљем изучавању њихове психологије да су она лажљива, и да лажу често просто у шали исто као и дивљаци. Bourdin-a је фрапирала та црта децјег карактера, он ју је марљиво изучавао и написао је врло интересно дело: Les enfants menteurs (деца лажови). Сем тога лако је опазити да деца немају тачног појма о добру и злу. Што се зове „моралом“ то је код њих још примитивно и тек у зачетку. И због тога она често чине ове мале пакости, због којих би се мислило да су заиста пакосна и покварена; но она то чине што појам о моралу није код њих још развијен.

А друкчије не може ни бити. Како хоћете да осећање сажаљења, правичности, истине — „морал“ буду потпуно развијени код једног малог створења, које и само није потпуно развијено? Психолози су доказали, да постоји веза између моралних осећања и организма човечијег: тамо где организам није достигао потпун развитак, немогућно је да морална осећања буду потпуно развијена — и тај је случај управо код деце.

И тако је ова врста пакости код деце пролазна: ње ће сасвим нестати временом и васпитањем. Она просто долази од доба детињег, и родитељи могу због тога бити спокојни: дете ће сигурно постати доцније... добро дете!

* * *

Друга категорија: *Деца која су пакосна због организма.*

Овај је случај много озбиљнији и, тако рећи, важнији но први. Више није реч о оној привременој „пакости“ код деце, која долази као последица њихове психологије; но је реч о деци која су пакосна, јер су њихово здравље и организам рђави, и тада у место тога да „пакост“ буде појава привремена, као у првом случају, ова је појава стална и трајаће док траје и болесно стање детиње.

Психолози имају експерименталне доказе о овоме што је речено. На последњем антрополошком кривичном конгресу у Амстердаму чувени доктор Voisin у Salpêtrière (болница у Паризу за старе, кљасте и људе

живене) дао нам је занимљив реферат о деци, која се не могу поправити. Он нам је показао, ослањајући се на медицинске опсервације, да је на 312 непоправљиве деце долазио овај број болесних:

- 27 умно болесних у почетку болести;
- 55 болесних од умне неразвијености;
- 41 болесно представља у своме организму „дегенерацију“;
- 4 хистеричних;
- 9 скрофулозних;
- 5 анемичних;
- 1 меланхолично;
- 1 туберкулозно.

И тако на 312 деце долази 143 болесних, а то чини сразмеру близу 50%. Немогућно је наћи тако велику и жалосну пропорцију код деце из прве категорије; и то јасно доказује, да непоправљивост ове несрећне деце долази просто од дегенерације, која слаби њихов организам, јер свака органска дегенерација праћена је увек стањем, које одговара психолошкој аномалији.

Lombroso је учинио исто откриће, које је штампао у своме врло интересантом делу Archives d'anthropologie criminelle, de Turin. Он је изучавао 79 непоправљиве деце и нашао је, да су се видели код њих свију — сем 7 — знаци органске дегенерације. Међу овом децом било је нарочито 47 која су имала више органских аномалија (више од четири код исте индивидуе).

С друге стране, Lombroso се потрудио да изучи дубље то питање. Изучавајући здравље родитеља од 57 „непоправљиве“ деце, нашао је, да су готово сви родитељи ове несрећне деце боловали од нервозе, епилепсије, злоупотребљавали алкохол, па чак је било злочинаца и убилаца.

Дакле, реч је овде о патолошком наследству. Деца су била већ рођена као непоправљива (ако смем да употребим овај парадоксални израз), јер су наследила од родитеља органску дегенерацију, због чега су доцније постала пакосна и непоправљива.

* * *

Као што се види, овај други случај није исто што и први. Па зар родитељи да немају наде да ће се деца ове категорије излечити и поправити? Не. Наука је пронашла узроке тога зла; данас се она труди да пронађе и лек. Дабогме ова грана лечења још је у зачетку свога развића, ну пут који је она учинила већ је знатан, и лекари су већ поставили темељ за једну врсту педагогије за поправљање, помоћу које деца, за коју се каже да су непоправљива па чак и за ону која су заиста „неразвијена“, биће лечена, поправљена или — бар у неколико поправљена.

(Превод).

Б Е Л Е Ш К Е

БЕЛЕШКЕ ИЗ НАУКЕ И ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Немачка експедиција на јужни пол. — Под вођством проф. *Ериха од Дригалски* отпутовала је 11. августа (по повом) 1901. једна немачка експедиција, састављена из неколико стручњака, на броду „Гаусу, на јужни пол. Извештаји о њеним претходним испитивањима објављени су досада у две свеске.¹ У првој, која је изишла марта 1902, је извештај о научним радовима на путу од Кила, из чијег се пристаништа кренула, до Капштата и о установљењу станице на Кергуелима. У другој, од августа 1902., је извештај о научним радовима на путу од Капштата до Кергуела и о раду у станици на Кергуелима.

Експедиција је, као што је речено, оставила Кил 11. августа 1901. На путу до екватора вршена су научна посматрања (испитивање дубине, метеоролошка, магнетска, океанографска и др.) врло мало и то једино у циљу, да би се ојачало доносије добро функционисање инструмената. После срећног и удобног пута стигла је експедиција на зеленогребенско острво San Vincente, као прву своју станицу, и ту се задржала пет дана. Нарочито су интересантни геолошко-топографски односи острва, које представља привидно један једини велики вулкан. Од екватора је почео прави научни рад на броду, који се односио на испитивања морске воде у погледу количине соли, температуре, боје, густине и т. д., затим је нарочито обрађена пажња на лотовања, на пробе са дна, бактериолошка и општа биолошка испитивања. На основу одредаба температуре и садржине соли, које заједнички од прилике пропорционално опадају до дубине од 800—900 мет., и затим готово до највећих дубина остају константне, утврђује проф. Дригалски границу између дубокога и плитког мора на 800—900 мет. (На ово су га упутили и биолошки основи, које биолог експедиције проф. Vanhöffen, у своје извештају наводи). Упоредно са овим испитивањима ишла су магнетска посматрања члана експедиције, Dr. Bidlingmaiera. На екватору је утврдила експедиција дубину од 7230 мет., коју је раније нашла „la Romanche“ и то као локално удубљење, пошто су у непосредној близини нађене дубине од 4082 и 3373 мет. Probe

¹ Veröffentlichungen des Instituts für Meereskunde und des Geographischen Instituts an der Universität Berlin. Herausgegeben von deren Direktor Ferdinand Freiherr v. Richthofen. Heft. I. März 1902. Heft II. August 1902.

са морскога дна, вађене „цевима за извлачење муља“ (Schlammröhren) показале су се делом вулканскога порекла, делом (на дубини од прилике око 3850 мет.) као глобигерински муљ, делом (на дубини око 5000—6000 мет.) као „црвена глина.“ Један врло чудноват седимент извађен је на 35°52'5 и 13°8'0; он је садржавао кварцитног песка, чије је порекло тешко објаснити на тако великој даљини од обале. План, да се искрца на острво Асцензијон, морао је вођ експедиције, услед неповољнога времена, напустити. 23. новембра приспео је „Гаус“ у Капитат, одакле је, после дужега бављења, употребљеног на честе екскурсије разне врсте, предузео. 7. децембра даљно путовање на Кергуеле.

За то време су два научника, Dr. Enzensperger и Dr. Luyken, одређени за станицу на Кергуелима, стигли већ, 9. новембра, на броду „Tanglin“ из Сиднеја на Кергуеле, где је одмах отпочето подизање и уређивање станице, која има у првоме реду да врши посматрања земљинога магнетизма и метеоролошка. „Tanglin“ је уједно донео хране, профџант и т. д. за брод „Гаус“, чији су чланови — осем Dr. Werth-а, који је такође био одређен за станицу на Кергуелима, — имали да се са Кергуела крену у ледене регионе јужнога пола.

У другој свесци су извештаји експедиције о радовима њеним на путу ка Кергуелима и на њима, међу којима су од нарочитога интереса извештаји о још врло мало похођеном острву Посесону, једном од острва из групе Крозе (Crozet). Пре свега су на њему особити геолошки односи. На острву, чија површина сведочи о интензивној вулканској радљивости, налазе се напиме еруптивне стене, делимиче из дилувијалнога па чак и алувијалнога доба, које су тако свеже, да су се неке њихове ерупције морале десити пре мало стотина година. Нарочиту пажњу изазивљу и чудновато наслагани шотови од отпадака вулканских стена, чији је узрок наслагања необјашњив, пошто изгледа да су вода и солске силе искључене. И флора острва подвргнута је, и поред тога што је бављење трајало само три часа, што је могућно темељнијем испитивању. Чудно изгледа, да је Dr. Werth констатовао да у погледу флоре између острва Крозе и Кергуела постоји велика сличност а Dr. Vanhöffen пак да, у погледу фауне, постоји тако исто велика разлика.

На Кергуеле је „Гаус“ приспео 1. јануара 1902.

Станица се налази на Observatory-Bay, на истом месту где је 1874. стајала опсерваторија за посматрање Венусова проласка. Даске и др. заостале од те експедиције добро су дошле за грађење станице, која је помоћу момака са „Гауса“ врло брзо подигнута, Она се састоји из три куће, једне за становање и две за магнетска варијациона и апсолутна одређивања и из придодатих стаја. Врх једне, 160 мет. високе стене удешен је за метеоролошка посматрања са осмодневним прочитавањем. Од почетка 1902. региструју магнетски варијациони инструменти; осем тога отпочето је тада скупљање геолошких и биолошких збирака и хватање планктона у заливу. После једно-месечног бављења које је употребљено на испитивања сваке врсте, оставио је „Гаус“ Кергуеле 31. јануара, да пређе на своје главне задатке у правим поларним регионима.

Проф. Дригалски има намеру да походи и острво Heard; он јавља, да је стање експедиције и физички и психички одлично; сви чланови њени раде са истом ревношћу са којом су се кренули. Последње писмо проф. Дригалског је од 25. јануара (п. н.) 1902.; према томе не може се пре јуна 1903. очекивати никакво извешће од експедиције. Чланови станице на Кергуелима морају још од 1. марта 1903. бити приправни за повратак.

По „N. W.“ 7. нов. 902.

Постање каменог угља. — Геолози разликују у историји развитка земљине кугле четири главна периода. Образовање каменог угља спада у други од ових периода, који се зове палеозојски. Миллиони година одвајају од нас тај период. Толико година лежи у земљи без икакве промене каменог угља. Наука је већ одавна покушавала да проникне у тајну постања овог минералног продукта, који садржи у себи 95 процената угљеника. Ну сви покушаји, да се скине завеса с ове тајне од најудаљенијих векова, остали су узалудни. Тајна је остајала тајном. Али је човечји разум јачи од неуспеха. Неуспех га не буну. Историја је јасно показала човеку, да пут ка истини води кроз гомиле заблуда. Гомиле заблуда су се најпосле срушиле и истина је засијала. Сада нико неће посумњати у то, да су слојеви каменог угља плод неуморног труда микробног царства. Француски научник Рено, који је 20 година радио на разрешењу загонетне појаве каменоугљених стварања, доказао је то са потпуном поузданошћу. Он је израдио огромну количину најтањих угљаних плоча од каменог угља, антрацита, лигнита и подвргао их је најмарљивијем изучавању под микроскопом. И видело се, да су се у овим минералним материјама очували остаци безбројних бактерија. И што је најчудноватије, облици бактерија које се налазе у каменом угљу, ничим се не разликују по спољашности од садашњих живих облика. Хиљадама векова историјског живота нису ни мало утицали на спољни изглед микроба. За њих као да не постоји закон еволуције.

Још је чудније и то, као што примећује Рено у својој прекрасној књизи посвећеној овоме питању, што су пре хиљадама векова бактерије биле већ специјализиране. О томе се може судити по факту, што се различите врсте бактерија налазе у разним деловима једне исте окамењене биљке. На пример, у простору међу ћелијама могу се открити друкчије врсте бактерија него што су у самим ћелијама. Питање је, на који су начин бактерије правиле каменог угља?

Врло просто. Представите себи једну ливаду са обилатом вегетацијом, која је била изложена поплави. Биље је угинуло. Док је у њему било живота, микроби, који су га окружавали, нису му могли нашкодити. Али чим се у њему и последња искра живота угасила, бактерије су њиме потпуно овладале. Почео је непрекидни рад разрушења биљне гомиле. Из ћелија поплављеног биља излазили су сокови и прелазили у околну течност, у којој су се такође гомилали продукти рада бактерија. Течност је постала густа, љигава, питијаста. Овај процес чини тако зваши период плављења биља. И докле је у течности било ваздуха, боље рећи кисеоника, бактерије су могле да врше свој микроскопски рад. Ну кисеоник је утрошен. Пошто човек не може да живи без кисеоника, то и бактерије не могу бити без њега. Њихова је судбина решена: оне су морале угнути. И оне су угинуле. На место њихово јавиле су се бактерије друге категорије — анаероби, т. ј. такве, које извлаче потребни им кисеоник из мртвих органских тела. Кисеоником ваздуха ове бактерије не могу да се користе. Шта више кисеоник ваздуха убија их на свагда. Њихов је елеменат — органска средина без кисеоника, а то је поменуто питијасто стање. Нашавши се у повољној за њих средини, нове бактерије почеле су да изазивају свој процес растварања органских тела, да би из њих добиле потребни им кисеоник. Органска тела у опште састоје се из угљеника, водоника, кисеоника и азота; органска тела у биљкама састоје се поглавито из прва три гаса. Издвојени кисеоник бактерије употребљавају за себе; његов део, а тако исто и део водоника једини се са угљеником, обра-

зујући гасовите продукте, који се због своје лакоће дижу у горње слојеве и отуд иду у ваздух. Остаје угљеник. А у самоме угљенику не могу ни анаеробне бактерије да опстану. Настаје моменат, када оне немају чим више да се хране, и оне гину. Процес је свршен. Из биљних остатака образовао се збијени слој угља, у коме непомично леже остаци бактерија, које су радиле на његовом образовању. Угаљ се осушио, окаменио и сахрањено у себи своје произвођаче.

Такав је општи процес. Према томе, какво је биље било у каквом месту, и какве су бактерије радиле на његовом уништењу и разлагању, добијао се један или други продукт : или антрацит, или лигнит, или тресет, или камени угаљ.

И тако ми за наше гориво дугујемо дугом и непрекидном раду невидљивих трудбеника — бактерија прошлих геолошких епоха.

*

Термити. — Путујући по Судану често се налазе поједини омањи предели потпуно пусти — без ичега живог — без икакве вегетације па сљедствено и без икаквих животиња. А при том су псти предели пуни неких брежуљчића једног истог облика и чудноватог склопа. У многоме личе на велике печурке.... То су старе кућице или станови извесних инсеката — роваца — које су одавна напуштене, јер им је нестало хране. Све су прождрли!

Овај је инсекат величине нашег великог мрава. Своје станове прави у многоме налику извесним мравињацама у Европи. Главни простор стана је у земљи, а над земљом се виде само гомилице као нека кубета којима је висина већа од ширине. Висина им достиже неки пут до 2 метра. Покривене су неком врстом глинасте смесе која личи на лакирану и непробојну кожу. Овај кров штити њихов стан од кише и других непогода.

Код старих термитњака (станова термита) основе су обично излокане водом, док су кровови још непоқварени и изгледају као какве велике печурке.

Тамошња становници врло често се служе обликом тих термитњака у прављењу кровова на својим кућицама и у прављењу препова с којима покривају зидове којима се ограђују.

У овоме и јесте једина корист од ових опасних животињца, која се је до сада сазнала; јер од свих многоврских инсеката који бораве по жаркој Африци, ови се рачунају као најмногбројнији и најштетнији.

И ако су термити по телесној величини тек као велики европски мрави, ипак својим врло снажним вилицама (штипаљкама) чине ужасну штету, да зајаве своју невероватну прождрљивост.

Они ждери без разлике све што је биљног или животињског порекла. Жито, сламу, артију, кожу, свако дрво које је не знам како чврсто. Ничега биљног ни животињског нема шта они не би прождрли.

Они су врло чест узрок прекида телеграфске везе и то нарочито ако се телеграфска жица ослања по дрвеним моткама, јер их за две до три године из темеља поједу тако, да се морају мењати. Срозају се и претварају у прах.

Станови, у којима станују како староседеоци тако и бели људи, морају се сваке 2 до 3 године правити нови, јер и њих као и телеграфске диреке скроз униште.

Унутрашњост најдебљих дрвених гредâ изеду и претворе у врло фини прах. Темељ, зидове, под, и остало, ако су од непречене или сирове земље, врло брзо изрешетају небројеним тунелима.

Врло је занимљиво кратко боравање у каквој старијој трогодишњој кућици, кад је тишина, а нарочито поћу. Крцкање и пуцкарање, које је често необично јако, проузрокује неописани страх, а нарочито код човека који за то није знао. Хиљаде оних штиталака — чељусту — које се журе да прождру неку непоједену греду, све се од једанпут чују како крцкају, рекао би човек, да сваки трунак у читавој греди сам за себе пуцка.

Ненажљив путник, кад увече легне, ако своју обућу остави на земљи, ретко кад да је сутра дан не нађе скоро сву поједену, а особито ако се деси, да је дотична кућица мало старија.

Ако се човек не сети да своје дрвене сандуке или какве друге кесе са стварима не дигне на нарочито удешено високо и чисто камење, не треба да се чуди, ако сутра дан нађе по њиховоме дну велике рупе а у унутрашњости саме дровке и прашину.

Једина је срећа што су термити неспособни да се пењу уз камените или гвоздене предмете, ако не би по истима било барем мало залећене земље по којој би ишли.

Пртљаг смештен на подупираче од чистог камена или гвозђа, заштићен је и потпуно очуван од ових инсеката. Али ипак треба од времена на време и на тако обезбеђене ствари припазити. Довољно је да буде само један копчић који би одржавао везу од ствари до земље, па је доста.

Староседеоци имају обичај да праве своја склоништа за остављање хране на високоме камењу. Они то камење често испирају.

Бог је дао, те термити не нападају на крупније и још живе животиње, па ни на људе, који би иначе страдали нарочито у спавању; али свакојако стварају све већу и већу пустош по којој на послетку нема ни њих. Само им остану кућице — термитњаци — као знак да су били и сав живот уништили.

Н. В.

*

Пунавчев смрдљив мирис. — Природњачке науке у данашње доба брзо и снажно напредују, многе нове истине сваки даном ничу, а од досадашњих многе застаревају. Али како је и једном највећем научару, а камо ли наставнику и школском писцу, немогућно све то брзо и на време сазнати, у многим школским уџбеницима, често и кроз неколико њихових издања, провлаче се тако извесне заблуде и оспорене истине, а преко њих и ученицима се погрешно саопштавају. Такав један пример имамо с пунавчевим мирисом.

О пунавцу (*Urupa erops*) прича Brehm у своме чувеном делу (*Tierleben*, 5. Bd. Seite 583; 1879.), да његов мирис за време лежења, који га је увукао и у пословицу, произлази од погани (измета), коју не могаху матори да кљуну из гнезда избаце, као што то раде друге птичице. Поган се наравно накупи у великој количини и својим трудежом производи општар и смрдљив мирис. У тој погани за тим треба да се појаве многобројне мувине ларвице (упљувци), да њима најпосле гнездо кинти. Доиста при томе са свим је неразумљиво, зашто да ове ларвице не пождеру гнездови обитаоци, који баш као инсектоједи имају овде најбољу прилику да се насите. Пошто се исто прича и у трећем издању Бремова дела и у многим другим књигама, добро је указати и на једно друго, боље тумачење пунавчева смрада. Једно такво добро објашњење налазимо већ у Leunis-Ludwig-ову делу „Synopsis“ (1883.), а исто тако и у Marschall-ову дечу „Zoologische Plaudereien“. По овим истраживачима смрдљива материја за време лежења излази из тртичне жлезде

женци и још перјем необраслим младунцима. Она је прљаво-мрке боје и подсећа на смесу бутерне киселине с амонијаком и мошусом, док поган младунаца готово и нема мириса. У овом лучењу тртичне жлезде има пупавац једно заштитно средство од својих противника, које поменути оштри смрад страши и одбија, *тако да н. пр. мачка никако не једе младе пуцавчиће.* Пошто прође доба лежења, ово лучење престаје, а услед тога ишчезне и онај смрад, тако да шта више ову птицу у њену сељењу кроз Италију Талијанци једу као деликатесу.¹

Dr. C. Rothe.

М. М. Том.

*

Учитељска школа у Јагодинам. — Друго коло ученика Мушке учитељске школе јагодинске, њих 24, полагало је учитељски испит, од 1. до 31. маја ов. год., који су сви ученици положили с оваквим успехом: *10 одличних* (међу њима тројица са чистим петикама а двојица са по једном четворком), *12 врло добрих* (међу њима један са општим резултатом 4¹/₂) и *2 добра* (међу њима један са општим резултатом 3¹/₂).

ЈАВНЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Г. Проконије Илић, оvd. свештеник, поклонио је књијници ове школе већи број разних књига, а г. Милан Татић, порезник из В. Градншта, дао је 5 ком. књ. „Забавник“ за награђивање ученика ове школе о годишњем испиту.

Сматрам за пријатну дужност, да овим просветним добротворима овим путем изјавим срдачну захвалност.

Бр. 135.

2. јуна 1903. год.

Тополовник

Управитељ

тополовничке основне школе

Сава Ј. Вајић

Приликом овогодишњих испита: г. Милан Поповић, машиновођа из Лапова, поклонио је 10 ком. књига „Езопове басне“, да се раздаду одличним и врло добрим ученицима и ученицама оvd. школи на Видов-дан.

У име одбора и ђака поверене ми школе, срдачно благодарим поменутом господину на његовој дарежљивости,

Бр. 106.

15. јуна 1903. год.

Баточина

Управитељ

Ник. Милосављевић

учитељ

¹ У Љубе Давидовића зоологији за више разреде од 1898. год. а на 192. страни вели се: „У извесно време пупацетева *женка* одаје из себе несношљив задах, лучећи неку смрдљиву течност“. Дакле не чини Бремову грешку, али само не указује, где се смрдљива течност лучи, а и да њу луче и младунци; и по врх тога не читамо код њега корисност овог смрада по саму ову птицу.

Превод.

Уважена старина Г. Станоје Ђорђевић, трговац из Жагубице, покљонио је овој школи велико школско звоно у вредности 340 динара, за здравље своје породице и покој душе својих родитеља.

Великом школском добротвору у име села и омладине благодари овим школски одбор.

Бр. 124.

На Видов-дан 1903. г.

Јасиково
(окр. позарев.)

За председника школског одбора
школски управитељ,
Павле Стојковић

Приликом годишњих испита у повереној ми школи, подарили су за на-
бавку књига одличним и врло добрим ђацима:

Јеврејска црквено-школска општина 20 динара

Г. Соломон Русо, трговац оvd. 10 "

Г. Петар Ђорђевић, коњич. капетан у пенз. 3 "

Овим дародавцима, у име награђених ученика, изјављује најтоплију
благодарност

17. јуна 1903. год.

Београд.

Управитељ
Дунавске основне школе
Мих. М. Стевановић

Г. *Таса Милић*, оvd. земљорадник и члан одбора основне школе ореш-
ковичке, *приложио је 340 динара*, које је употребљено да се што боље
изведе „Ђурђевски уранак“.

У име ученика и ученица основне школе орешковичке овим изјављујем
своју искрену захвалност овом добром човеку.

Бр. 324

17. јуна 1903. год.

Орешковица
(Млавски срез)

Управитељ,
Драг. Бранковић

Г. г. Никола и Милован браћа Тошковићи, трговци из Страгара, у част
прогласа Његовог Величанства Краља Петра А. Карађорђевића, подарили су
ученицима страгарске основне школе: 20 пари опанака, 20 шајкача—кана,
2 туцета плајвазова, 2 туцета држаља за пера и 1 кутију пера.

Министарство просвете и црквених послова овим изјављује захвалност
г. г. Николи и Миловану браћи Тошковићима, на овоме поклону.

Из Канцеларије Министарства просвете и црквених послова, ШБр. 6460.
20. јуна 1903. год. у Београду.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на о-
ликој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара
(франака). — Претплата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије
у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (Министарство просвете и црквених
послова у Београду). Они се, на захтев писаница, враћају.

Зашто се онда не би завело то да порезници добивају похвалнице и за прикупљање школскога приреза, онако исто као што добивају похвалнице и за прикупљање државнога приреза, јер школа и држава нису развојене: школа ствара грађане једној држави.

Дакле, ја мислим кад би порезници прикупљали и николски прирез и кад би га одмах на лицу места предавали школским благајницима, да онда не би било оних злоупотреба које се предвиђају: да се николски прирез неће моћи узимати из пореских одељења, јер ће га, како се напомиње, порезници уносити у државну порезу.

Даље, господо, ја никако нисам за то, да се ово зове „школски прирез“, јер се прирез никако не може измирити са школом. Школа је учитељица која треба да просвећује народ, а ви знате да кад се народу помене школски прирез, да је то бомба која га удара у груди.

Други један разлог говори такође у прилог тога да школски прирез не треба одвајати од осталог приреза и звати га тим именом „школски прирез“, а то је овај: Ви знате да многе општине имају своје сталне приходе, као што су кирије од општинских имања, од аренде, од риболова итд., отуда је у тим општинама врло мали прирез, јер оне подмирују све општинске потребе из тих сталних прихода, а за издржавање школа разрезају тај тако звани *школски прирез*, који је у таквим општинама увек већи од општинског приреза, те отуда долази то да сељаци вечито вичу да их школа скупо кошта, да је школски прирез врло велики, а никада ни један не рече да их општина скупо кошта и да је општински прирез велики.

Дакле, ја мислим да би ово питање требало регулисати тако да нема школског приреза, него да је општини дужна да издржава школу и да јој свакога месеца даје $\frac{1}{12}$ део оне суме која је предвиђена за издржавање школа, дакле да се из тих сталних општинских прихода првенствено мора издати потребна сума за издржавање школа, па тек онда да се издаје плата општинском часништву, и кад се то установи, онда ћемо моћи спречити општинске писаре и кметове да агитују противу школа, а кад воспоставимо контролу за купљење и предавање приреза, где сталних општинских прихода нема, или где су они недовољни за подмиривање свих потреба, онда смо на тај начин осигурали прикупљање школског приреза и издржавање школа.

Напослетку, господо, има још једна друга врста контроле коју треба воспоставити. Ви знате да досада школски надзорници немају никакве власти у општини. Ја немам права да уђем у општинску судницу и да тражим да ми се покаже тачно стање школског приреза. Ја мислим да кад би се надзорнику дало право да контролише купљење и предавање школскога приреза, те да председник општине има страх од њега, онда се не би дешавале злоупотребе каквих је до сада било, јер кад сељак зна да надзорник има права да га казни бар са 100 динара за неправилно руковање школским новцем, онда би он од надзорникове наредбе имао страха онако исто као и од наредба државних власти.

Ово је чудна ствар: порезник има права да казни кмета, а надзорник као факултетски образован човек нема то право. Ја налазим да је ту једна празнина и да су тим везане руке надзорницима, те они не могу да врше контролу прикупљања и предавања школског приреза.

Из свега овога види се какву контролу мислим да треба завести при купљењу и предавању школског приреза, а да се само прикупљање тога приреза остави по овоме старом начину, јер је то правилније него да се прирез за издржавање школа разрезује на цео округ.

Ђорђе Ничић. — Господо, питање о издржавању школа је свакојако питање са којим ми свакога дана имамо посла, јер свакога дана долазе нам тужбе и жалбе од школских управитеља, да немају школске потребе и да се школе не издржавају као што треба.

И један и други од ових начина за издржавање школа има добрих и лоших страна.

Искуство које имам за ово неколико година са окружним школским прирезом показало је да прикупљање окружног школског приреза није лака ствар. Порезници наши то су људи који на првом месту воде рачуна о свом личном опстанку и гледају да се препоруче својем надлежном министру, те се старају да прикупе што више државне порезе не стога што су ту у питању државни интереси, него стога да дотичном порезнику не каже министар да није покупио порезе као остали порезници. Дакле стога он мора да се стара да покупи што више државне порезе, а кад је у питању школски прирез, они онда кажу: „Немој људе да дираш, они треба најпре да плате држави порез, па тек онда школи прирез.“ Стога прикупљање окружног школског приреза стоји; и на тај начин на крају године, кад се рачуни прегледају, ми видимо да не једна половина, него ни једна четвртина окружног школског приреза није наплаћена.

Ја сам имао овакав случај. 1901 године у окружни школски буџет унета је сума од 170 и неколико хиљада динара. На крају 1901 године било је неколико хиљада динара школског новца, а то стога што нисмо водили рачуна о непокупиеном прирезу, и што год је од тога прикупљено, све је то улазило као готовина. Те 1901 године начелник окружни каже да неће оставити дуговани прирез, него да ће и тај дуговани прирез унети као готовину у буџет за идућу годину, и како је било још 120.000 динара дуваног приреза, то он целу ту суму унесе у буџет као готовину, и на крају 1902 године ми не само да нисмо имали никакве готовине, него смо имали 80.000 динара дефицита, дакле од 170 и неколико хиљада динара није наплаћено ни 20.000 динара, а све друго остало је на дугу. Ја сам чинио све што сам могао и што је било потребно да се тај дуговани прирез покупи, али они веле, да ће се то учинити чим г. министар финансија постави једнога чиновника, који ће прикупити и школски прирез као и осталу државну порезу, али се при свем осталом без икаквих резултата, и тек кад смо ушли у 1903 годину, онда се почео да прикупља овај дуговани школски прирез.

Из овога се види да и кад би узели нов начин за издржавање школа, ипак се не би имало никакве користи, ако се не би нашло пута и начина да се тај прирез наплаћује свакога месеца као и државна пореза.

Ако би се пак задржао досадашњи начин издржавања школа, онда би га требало у неколико изменити, и ја мислим да би га требало изменити овако: да остану и даље месни школски буџети, а те месне школске буџете да одобравају окружни школски одбори, и кад окружни школски одбор прегледа месни буџет, онда се он као свршена ствар шаље дотичној општини, која је дужна да га одмах разреже и да се о његовом прикупљању стара, а не да се ти школски буџети спајају са општинским буџетима и да се шаљу г. министру финансија на одобрење, па да се тек у јуну или августу враћају општинама. Међутим докле се не добије одобрени буџет, дотле општина не сме ни да разрезује ни да купи школски прирез, а због тога школе пате, јер кад год ми тражимо новаца за школу, општине одговарају да нема прикупљена приреза, јер није одобрен буџет.

Ја одобравам, да се овај школски буџет уноси у општински и да се тиме испуни једна формалност, али чим окружни школски одбор одобри тај буџет да се то сматра као свршена ствар и да се предвиђена сума одмах разрезује на народ, те да се још у јануару и фебруару, када народ нема никаквих других дација, прикупи бар половина од предвиђене суме, а то би се могло извршити, јер та сума није тако велика, а и народу је лакше да је отплаћује постепено, него да од једанпут плати и државну порезу и све прирезе.

Дакле, кад би било могућности да се на неки начин школски прирез одвоји од општинскога, те да се засебно разрезује и одмах купи, онда би се обезбедио школски новац и школе би увек на време добијале колико им треба за издржавање. Не ваља ни ово како се до сада практиковало, јер се школски буџет уносио у општински, па се онда чекало да се тај општински буџет одобри, па кад се одобри онда се прво наплаћује прирез из кога ће да се подмире општинске потребе, а школе се даје тек оно што се мора, и то тако иде до краја године тако, да на крају године школа не добије ни $\frac{1}{6}$ или $\frac{1}{5}$ школског буџета и кад се сведу општински и школски рачуни, општина подмири своје потребе, а за онај прирез што пропадне општина каже да је то школски прирез.

Дакле, главно тежиште овога питања је у томе како ће школа да дође до свога новца и како ће се спречити злоупотребе које су до сада чињене са школским новцем.

Референат за основну наставу, г. Љуб. М. Протић. — Што г. Агатоновић наводи да Манастирица има да плаћа преко 1000 динара школскога приреза, и да ће према овоме начину, који је изнесен у пројекту, плаћати још и више, то не стоји. На против кад се усвоји овај начин издржавања школа, онда таква општина неће можда плаћати више од 300 динара на име издржавања школе. Ми смо у комисији имали у виду све те околности,

и баш овим системом издржавања школа и хтело се оно што г. Агатоновић тражи.

Министар просвете и црквених послова г. Живан Живановић. — Господо, кад сам ја пре 5—6 година стајао на челу једнога листа*) ја сам (1897) писао тако звана „Просветна Писма“ и нарочито сам баш на овом питању био застао, и мило ми је што овде видим изражена онаква мишљења како сам и ја тада проповедао. Ево шта сам ја тада држао као корисно: На првом месту да се установи стални школски надзор, да се учитељима да сталност, те да се не могу кретати сваке године а још мање преко године, и да се школе еманципују од општинских власти, јер ми видимо да су, по њиховим појмовима, школе често пута последње у намирницама, и увек су подмириване све друге потребе, само су школе остајале општинска пасторчал. Да је код нас као у другој свету, онда је најбоље и најзгодније да општине саме намирују своје школе; али, на жалост, изгледа да је и ако не свима а оно многим школа последња брига. С тога сам ја проповедао да се издржавање школа пребаци у јаче руке, те да се само од општине узме прирезом новац, а да га јача рука даје ономе коме треба, а мислио сам тада још и то, да учитељ, односно управитељ у својој школи буде оно што је од прилике директор у гимназији, и да нема никаквог посла са општином, већ да из државне или специјалне, али одвојене касе прима све што му за школу треба.

Стоји све што сте ви овде навели, али је најгоре и најтеже што се не може да нађе начин како да се прикупи школски новац; јер ако га прикупљају општине, онда оне неће свакад да се труде. Али при свем том неизвесно је не мање, шта би са школским намирницама било, ако се купљење школ. приреза уступи — без даљих каквих гаранција, за успешно прибирање — и порезницима да они прикупљају школски прирез, јер ће са њим бити оно што и са свештеничким биром. Јер порезник када прикупи извесну суму порезе и приреза, он од тога не одвоји оно што припада школи или свештеницима на име бира, већ све то уноси у прву рубрику где се уписује државни порез и прирез, јер он од тога има вајде, у толико, што му се по успеху у томе цени његова службена ревност.

Дакле тежиште овога питања је у томе: како да се тај новац изузме и преда школи. Ту ви помозите и мени и школи и реците ми како да се то достигне? Да ли да остане да општине и даље купе школски прирез, па да га предају у главну касу, или да се заведе овај начин како је изложен у пројекту т.ј. да окружни школски одбор на основу општег окружног приреза, купи а за тим издаје појединој школи колико јој треба за издржавање, а за добивање школског новца да се нађе начин, да се од општине посредно или непосредно добије оно што треба.

*) „Српска Застава“ 1895—1898.

Јосиф Стојановић. — Ја се слажем с тим, да буде општински буџет и да у том буџету буде школски прирез само једна позиција. Али, школски надзорник треба да има права да контролише да се та позиција не смањује, ако би општина покушала да је умањи. То мислим да треба да се измени у овоме досадашњем начину издржавања школа. Дакле, врло је важно питање, кад буде састављен школски буџет, да се школски буџет у њега унесе само као једна позиција и та позиција да остане онака, како ју је одредио окружни школски одбор и на тај начин примања би се школска потпуно осигурала. Председник општине не би смео да утроши ни једну пару од прикупљеног приреза, него да је дужан да сав тај новац преда пореском одељењу, а пореско одељење да одатле изда прво једну дванаестину школског буџета школи, а оно ресто да преда председнику за издржавање општине. Кад тако буде, онда ће се председници општине старати да прикупе што више приреза, јер знају да ће се прво подмирити школа па тек онда општина.

Даље, господо, врло је важна ствар да надзорник има права да контролише прикупљање и предавање овога приреза. Ако тога не буде, онда је све узалуд. Ваљда нема бољег начина за прикупљање и предавање школскога новца од онога, што је изложен у распису г. Министра унутрашњих дела од 6. марта ове године, па су ипак председници општине и тај распис изигравали. Мени јавља управитељ једне школе, како се у општини не придржавају тога расписа. Ја пишем окружном начелству, окружно начелство нареди средском начелнику да изађе на лице места, да ствар извиди и о томе поднесе извештај. Кад је средски начелник отишао тамо, они му кажу: „у колико је било могућно школа је подмирена.“ На тај начин наредба је министарска изиграна, а тога не би било да школски надзорник има права да контролише прикупљање приреза и да има власти да казни председника за неуредно вршење дужности. И онда, кад председник зна, да надзорник има права да га казни за невршење дужности, он ће вршити и наредбе школскога надзорника исто онако као што врши и наредбе средскога начелника.

Дакле, ја мислим, да је овај садашњи начин добар, али да га треба изменити само у толико, да школски надзорник има права да контролише прикупљање приреза, и да прирез не иде из руке у руку, него да се одмах носи у пореско одељење, одакле би школски управитељи непосредно добивали оно што припада школи. До сада се, као што знате, благајник школски бирао, а на овај начин управитељ школе био би у исто време и школски благајник, јер његова дужност и јесте да се стара за школу.

Ја мислим, дакле, да овај досадашњи начин треба да остане, само да се при том зајемчи јача контрола, и да се од прикупљеног приреза одвоји прво потребна сума за издржавање школе, па оно што остане да се даје на потребе саме општине. На тај би начин издржавање школа било потпуно осигурано.

Ако ли се усвоји овај начин, који је изложен у пројекту, онда ћемо у брзо увидети да ће се он у пракци показати као незгодан. До сада су из

тог окружног школског приреза издаване плате учитељима народних школа, и ми смо видели да се никад није могло покупити толико приреза колико је потребно за учитељске плате, те отуда на пр. округ моравски дугује држави 118.000 динара на име учитељских плата.

Да би се тај новац вратио држави, ми смо морали у овогодишњи буџет да унесемо нарочиту позицију на отплату тога дуга.

Према свему овоме види се, да је овај досадашњи начин издржавања школа много zgodнији само кад би се у њему учиниле оне измене, које сам мало пре поменуо.

Илија Миљковић. — И ја мислим да кад окружни школски одбор одобри месни школски буџет, да се то сматра као свршена ствар и да се одмах приступи купљењу школског приреза одвојено од осталих општинских приреза. Док г. Министар финансија одобри општински буџет, дотле би школски прирез био већ прикупљен, ако не баш цео а оно бар половина.

Референат за основну наставу, г. Љуб. М. Протић. — То за сад не може да буде по закону, а било би добро кад би могло да се тако ради

Велимир Вукићевић. — Према досадашњем начину издржавања школа, патиле су само поједине школе, а по овом начину, који се пројектује, патиле све школе у целом округу, јер ако поједине општине не предаду својим школама колико им по буџету припада, онда ће патити само дотичне школе. А ако окружна благајна не прикупи довољно окружног приреза за издржавање школа, онда ни једна школа неће добити колико јој треба и према, томе ће патити све школе у целом округу.

У округу смедеревском нема две школе које немају чак и готовине, а кад се издржавање школа пребаци на окружни прирез, онда ће то сасвим друкчије ићи — онда ће бити много школа које неће имати прикупљеног приреза.

Ја вас молим да од ових малих злоупотреба, које су до сада вршене, не дате могућности да се чине много веће. А ја вас уверавам, ако се усвоји овај начин, који се пројектује, да ће бити горе него сада што је.

Ја мислим да би овај досадашњи начин могао да остане само да се у њему учини једна мала измена у томе, да се из општинског приреза издвоји проценат школског приреза; на пр. ако је целокупни општински прирез 20%, а по школском буџету за школу припада 5%, онда нека се тих 5% одвоје, па кад се прирез покупи, онда се лако може вршити контрола, колико је прикупљено школског новца и колико је од тога предато школи.

На тај начин ми ћемо потпуно осигурати издржавање школа. Стога мислим да од мањег зла не треба градити веће зло. Не треба сметнути с ума да су по досадашњем начину, бар у смедеревском округу, многе школе имале чак и готовине. У осталом боље је да плати једна или две општине него да се усвоји нешто, што се на учитељским платама показало као врло непрактично, јер ви добро знате како су учитељи врло неуредно примали плате из окружног школског приреза, те су окружни благајници били принуђени да им

плате издају из државне касе, а по најновијем наређењу г. Министра финансија учитељи никако неће моћи ни примити плате, јер им је већ до сада издато више него што је прикупљено приреза (Чује се: Тако је). Ја сам уверен да ће тако бити и са овим окружним прирезом за издржавање школа и да, као што рекох, неће бити само једна или две школе, које ће остати без средстава, него ће патити све школе у целом округу.

Ја опет понављам да је боље да остане овако како је, него да се усвоји начин, који се на учитељским платама показао као врло непрактичан.

Миливоје Башћ. — Ја мислим да смо ми сви сложни у томе да овај досадашњи начин прикупљања школског приреза и издржавања школа не ваља, и да су школе због тога много патиле. Узмите у обзир само то да су ова последња четири месеца најзгоднија и најважнија за рад у школи, међутим ја имам школа које немају ни паре, које немају ни промиса, које немају ни најнужнијих школских потреба. Бадава се наређује, кад они из општине кажу да г. Министар финансија није одобрио буџет. У осталом ја имам врло много искуства у томе да овај досадашњи начин не ваља, те стога мислим да треба примити овај нов начин, који се пројектом предлаже и да издржавање школа пребаци на окружни прирез. Истина, дешавало се да из овог окружног приреза по садашњем закону учитељи не приме уредно плату, не приме је за један, два месеца, али се при свем том још није десно случај да је ма коме учитељу пропала плата за који месец, а баш и кад учитељ не прими плату на време, њему је лако наћи кредита, кад се зна да ће он плату добити најдаље за месец, два, дана. Тако исто нашло би се кредита и за школске потребе.

Наравно, ако се усвоји овај окружни прирез за издржавање школа, онда ми морамо при саставу окружног школског буџета предвиђати изврстан проценат приреза, који се неће прикупити и који ће пропасти, па баш и ако се деси да на 200.000 динара пропадне 50—60.000, ипак ћемо бити сигурни да ће се прикупити бао оне $\frac{2}{3}$. Међутим ја знам да од 2000 динара општинског школског приреза школа није примала ни 700 динара, све је друго остало на дугу, јер су општине подмиривале прво своје потребе, па тек оно што остане, то су давале школама.

Према свему овоме ја вас молим да се и ми изјаснимо за овај начин издржавања школа како се у пројекту предлаже, те да са увођењем новог закона опробамо неће ли са издржавањем школа ићи боље, а сви знамо да овај досадашњи начин није ваљао и да су због тога многе школе трпеле оскудице у најнужнијим потребама.

Михаило Ивковић. — Господе, кад ми имамо очити пример да се овај окружни прирез показао врло незгодан и непрактичан на учитељским платама, зашто онда да стављамо издржавање школа на пробу и да са школама правимо неке експерименте.

www.unilib.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ја мислим да би, према ономе што је г. Министар напоменуо да треба прибећи приватној иницијативи као што је у другим земљама, да би оно што сам ја мало пре казао о овом питању било најприближније приватној иницијативи.

Ја сам имао прилике да говорим са појединим грађанима о овоме питању, и кад сам им изнео онај начин, који сам у малопређашњем говору изнео, они су се саглашавали с тим да би школе на тај начин биле најосигураније.

Ваш ако се школски прирез и одвоји од општинског, ипак се неће ништа добити ако тај новац мора да прође кроз много руку.

Ми тражимо контролу. Нама ће се дати контрола над школским одборима, али нам се не може дати контрола над државним чиновницима. Зашто онда ми не порадимо да се школски прирез, који грађани плаћају, одвоји и да се за себе разрезује у кући од грађана, и ја вас уверавам, ако се тако учини, да ће по некад грађани издржати и више него што у извесним месецима треба дати, на пр. у јануару и фебруару кад народ нема да плаћа ние каквих других приреза. Зашто школски одбор не би могао у првим месецима наплатити школски прирез од свих грађана. Председник општине познаје свимућније и богатије грађане те општине, па ће од њих прво и наплаћивати, и на тај начин тек ће на крају године доћи ред на оне сиромашније да и они плате колико им припада. Каже се тога нема у закону. — Много што шта нема у закону, али је главна ствар да се чује наш глас о ономе шта је најбоље и најзгодније, те да се то по могућству унесе и у закон.

Дакле, ја мислим да је најзгоднији начин да се школски прирез одвоји за себе и да се засебно разрезује и кући, јер ћемо само на тај начин осигурати школи оно што јој је потребно за издржавање.

Милац Дукић. — Ово што је г. Ивковић казао да општина прикупља школски прирез одвојено од општинског, ја мислим да је она и досада могла тако радити. (Чује се: Није могла). Тако ја сматрам.

Што се контроле тиче, ја кад обилазим школу, ја одем и у судницу, преврнем дневник касе, а зна се колики је школски прирез, и видим да ли је школи дато оно што јој припада. Додајте томе да бар учитељи лако могу да контролишу купљење школског приреза и да о томе извештавају надзорнике. Учитељ прегледа рачуне, сврати у судницу и види да ли је од прикупљеног приреза дато школи колико треба, па ако није он то реферисе надзорнику, и овај предузима потребне мере да се школи преда њен новац.

Даље, ја нисам ни за то да надзорник кажњава председника, јер и иначе вичу на нас, а овако би викали још више. Најбоље је да председника за неуредно вршење дужности кажњава г. Министар, као и до сада.

Михаило Илић. — Ја мислим да нема оне бојазни, коју истичу г.г. предговорници, да се овај окружни прирез неће прикупљати и да се и оно што се прикупи неће предавати школама. По једном ранијем распису мора

се водити тачан рачун о томе колико се прикупи државне порезе, колико окружног приреза, колико школског приреза итд.

У Крагујевцу је сав новац, који је прикупљен, бележен као непосредна пореза и од окружног приреза, који је износио 180.000 динара, није прикупљено ништа. Тога више не може бити, јер према поменутом распису мора се тачно водити рачуна о проценту прикупљеног школског приреза, и онда је врло лако дознати колико је школског приреза прикупљено, а колико је од тога дато школи на њене потребе.

Према овоме ја мислим да би се ми могли изјаснити за овај предложени начин издржавања школа из окружног школског приреза.

Миливоје Башић. — Молим вас, господо, ја мислим да је овај начин, који се пројектом предлаже, много лакши и због тога, што ја на пр. у моме школском округу имам 100 школа и 100 школских одбора. По старом ако одбори не врше своју дужност како треба, ја треба да тужим сто одбора, а овако имам свега четири пореска одељења, па ако она не врше дужност како треба, ја имам да тужим само четири порезника и г. Министар има само да изда наредбу благјанику и ствар је свршена. Дакле, и у овом административном погледу овај је начин најпрактичнији.

Рефернат за основну наставу, г. Љуб. М. Протић. — Господо, све што сте ви овде изнели, све смо ми то у комисији имали у виду кад смо састављали овај законски пројекат. Оно што је казао г. Ивковић, то би било лепо како сам и раније у једној zgodној прилици казао, па и предложио као један начин бољи од досадашњег да се школе уредно издржавају, али на крају крајева, с обзиром на прилике и на људе који треба да врше тај посао, ми смо се споразумели да нема бољег начина за издржавање школа него да се образује окружна школска каса одакле ће се издржавати све школе у округу.

Г. Вукићевић каже да се често пута овај новац не прикупи и што се прикупи то се уноси у државну порезу. Па, господо, ако некада и дође време да се трпи оскудица, као што на пр. трпе учитељи за плате, од кога се трпи? — Трпи се од државе, јер је држава тај новац узела за порез. А чије су школе? — Државне. И држава ће се зато увек старати да заштити школе и да их помаже кад им помоћ затреба. Кад су до сад дошле у такву кризу државне школе, средње, стручне и Вел. Школа, које држава издржава, у каквој су готово стално народне школе или бар већина њих? Никад.

Рецимо да је држава узела школски новац и потрошила. Па ипак кад би дошло до затварања школа због немања пореза, онда ће држава, као што је давала плате учитељима, давати и овде новац да се набаве све потребе. И ако је г. Министар Финансија нашао да је незгодно да се државни новац даје на плате учитељима, ипак је он наређивао и у свима окрузима учитељи су примали плате из државне касе, којој је накнађивано то, кад се школски новац прикупио.

Ја зато и опет понављам, ово је за сад најбољи и најзгоднији начин да се уредно издржавају школе, и ја вас молим да се за њ и ви изјасните.

Сретен Вугашиновић. — Ја мислим да поред свих разлога и за и против, ипак не бих знао коме гледишту да се приволим.

Г. Министар је врло лепо казао да је овде главно питање како ћемо надлежне органе натерати да они школи предају њен новац. Ја сам увидео да заиста има много општина, које изигравају наредбе и школе опет остану без потребних средстава.

Ја сматрам да је ово питање врло важно и да не би требало да га овако брзо решавамо, него да размислимо о томе, па да одлуку по њему донесемо тек сутра. Јер збиља најглавнија је ствар овде та да ми натерамо председнике да скупилају и школама предају њен новац. Овде није стало до полицијских власти. Ја сам од једне општине тражио изјашњење зашто није извршила једну наредбу. То изјашњење ја нисам добио за три месеца, и после ми се смеју што сам и тражио изјашњење. Значи да за покретање иницијативе треба човеку много више времена док се могадне доћи догле да код свих па и код општинских кметова буде толико љубави према школи, да они неће смишљати начине да изигравају наредбе просветних власти.

Дакле, на првом месту треба гледати да се интереси школе обезбеде што јаче, а за то треба оставити више времена те да се размислимо да ли ће то бити довољно да се надзорнику да власт да уђе у судницу и да казни председника за неправилно вршење дужности, па да интереси школе буду потпуно заштићени.

Ја сам имао овакав пример: Ја знам да у општини има прикупиеног школског новца и тражим да се он преда школи, а председник одговара да нема, и сад ја немам права да уђем у судницу да видим да ли има или не, и да казим председника за обману.

Ја мислим да би на првом месту држава требала да узме што више иницијативу на себе и да се она стара о издржавању школа, па чак и о подизању школских зграда.

Даље важна је ствар и то да учитељ односно управитељ школе буде школски благајник, јер онда би му било лако да врши контролу о томе да ли се новац прикупиља на време и да ли се издаци врше правилно. По досадашњем закону бира се за благајника ма ко. Затим у школски одбор по закону улази председник општине, а он често не врши своје дужности према школи онако како треба. Зашто се на пример за председника школског одбора не бира други грађанин, него мора бити председник општине, који увек нађе пута и начина да изигра и закон и наредбе претпостављених власти.

Што се мене тиче ја у овоме питању још нисам начисто да ли ово треба признати и доводити школу у зависност од општине. Ви знате да се према приликама, које се мењају врло често, дешава да од једнога кмета зависи опстанак школе, па још ако он дође у опреку са учитељем, онда он неће да уради ништа за школу.

Дакле пошто ја сматрам да је ово питање врло важно и да је потребно да се о њему још мало обавестимо, то мислим да по њему не би требало одмах доносити одлуку, него да се то питање одложи за идућу седницу, како би нам остало више времена да између себе измењамо мисли о начину за издржавања школа, па на идућој седници да донесемо своју коначну одлуку о томе.

То је моје мишљење и ја вас молим да га усвојите у интересу саме ствари.

Министар просвете и црквених послова г. Живан Живановић. — Дакле молим вас, господо, овде имамо две мисли: прва да општине издржавају школе, а друга да се то пренесе на окружни школски одбор, а да општина само да оно што јој припада да да; тј. прва је мисао да општине издржавају школе; а друга, да их издржавају окрузи. И једна и друга мисао има и добрих и рђавих страна. Кад општине издржавају школе као што је то сада добра је страна у томе, што су онај који набавља намирнице и онај коме су те намирнице потребне, један до другог, и камо среће да кметови и председници одмах предају школи оно што јој треба, онда овога питања не би пред нами ни било. Али, на жалост, они то не чине свакад и у томе и лежи рђава страна овога начина издржавања школа. Други је начин да округ издржава школе, али тај новац треба да пређе велики круг те да дође у главну касу па тек одатле да иде тамо где треба, а то је пут врло заобилазан.

Овде је пало и такво мишљење да се задржи овај досадашњи начин издржавања школа, само са том изменом да просветни људи добију више утицаја у томе послу: да учитељи буду школски благајници, а надзорници да врше контролу прикупљања и предаје школскога новца и да за неправилно вршење дужности могу кажњавати општинске председнике.

Господо, што се мене тиче, ја вам ово последње не бих могао пожелети, јер не желим да створите још више непријатеље противу себе; а тако исто не желим да се учитељи уплећу у дужност коју би они тешко могли вршити као школски благајници у општини. Ја бих желео да ви, као и досада, председнике за невршење дужности реферисхете Министру, а Министар ће их казнити за неуредности.

Даље, ви мислите да кад би се усвојило да учитељи буду у исто време и школски благајници, да би се то стање поправило. Али питање је да ли би се то могло извести — да ли се учитељи неће оптеретити више него што могу издржати?

Што се мене тиче, ја мислим да је овај начин издржавања школа из окр. школ. приреза много чистији и природнији, али само под једним условом: да се школски прирез купи као школски прирез за себе и у извесно доба године кад се други прирези не купе, дакле ако се порез купи рецимо од августа, онда пре тога нека се купи школски прирез. То би било лакше и за пореске власти, јер то општине саме купе и предају пореским одељењима. Кад би се дакле школски прирез прикупљао за себе, и кад би се он купно

У овим месеце кад се не купи државна пореза, онда би заиста овај начин издржавања школа из окружног школског приреза био најбољи и најсигурнији начин. Но може се десити да и ово омане; да наступи застој у прирезу, да нема у окруж. каси готовине, и, рецимо, средина је зиме, нема школа дрва итд. Шта да се ради? — Дакле мора да се констатује да је, заиста, тешко наћи средства да све буде како треба.

Напоследку, ако ви желите да се још говори о овоме питању, онда се изволите изјаснити, како мислите да треба решити ово важно школско питање. Јер ви знате ове ствари, пошто се са њима срећете свакога дана; а ако мислите да је ова ствар довољно објашњена, онда би одмах могли приступити њеном решењу; ако ли пак мислите да је потребно да се о овој ствари још промисли, онда ово питање можемо оставити до после подне, па онда да донесемо своју одлуку (Чује се: да се реши сад.)

Изволите, господине референте, објаснити како је у пројекту, који служи за основ и овој дебати.

Референт за основну наставу, г. Љуб. М. Протић. — Молим вас, господо, у пројекту је предложено овако: да општине састављају засебно школске буџете као и до сада. Кад месне школске буџете одобри окр. школски одбор, онда се сви ти месни буџети скупе у једну суму, која сачињава окружни школски буџет, из кога ће се издржавати школе у целом округу. Целокупна сума окр. школ. буџета разрезиваће се на све грађане дотичног округа према непосредном порезу. Окружни школски прирез купе пореска одељења и шаљу потребне суме појединим школама, да подмирују своје потребе.

Министар просвете и црквених послова г. Жив. Живановић. — Ја мислим да би — ако се тај случај усвоји — порески органи могли одмах и непосредно да предају школским благајницима ону суму коју прикупе на име школског приреза, а да се то не носи у пореско одељење. Но то је ствари више административне штудије и могућности.

Михаило Ст. Ивковић. — Ја мислим да се ово питање одложи за идућу седницу, јер бих имао да изнесем још разлога који говоре против овога пројекта.

Министар просвете и црквених послова г. Жив. Живановић. — Молим вас, господо, овде се не могу расправљати та питања тако детаљно, јер, као што знате, тајча је питања немогуће детаљно извести на великим скуповима. Хоће ли прикупљени прирез порезник предати одмах школи, или среском, или окружном благајнику итд. то је министрова ствар. Овде је начелно питање да се ви после свих ових разлога изјасните: јесте ли за то да општине издржавају школе, или да се то пренесе на округ? Дакле ја вас молим да се о томе изволите прецизно изјаснити.

Референт за основну наставу, г. Љуб. М. Протић. — Ја мислим да смо ми начисто са овим питањем. Већина од г.г. предговорника изјаснила се за то да треба осигурати издржавање школа, и да овај досадашњи начин није то издржавање осигуравао. Има наде да ће по овоме пројекту

бити боље. Ми се, дакле, смемо изјаснити да ће према новом пројекту бити боље и сад још да изнесемо као допуну новом пројекту: да би добро било да се пројектовани окружни *школски прирез кући засебно* и да се не купи онда кад и остали прирези, већ раније, чим га окр. школ. одбор одобри. Овим би био завршен претрес овога питања на овом збору.

Илија Миљковић. — Је ли право да плаћа прирез и она општина која има дрва да греје своју школу?

Велимир Вукићевић. — Молим вас, господо, у закон је ушло да школе имају своја имања и да се из прихода са тих имања издржавају. Кад то постоји, онда зашто да дотична општина плаћа и неки прирез за издржавање школа?

Михаило Ивковић. — Ако хоћете да народу школе постану још мање миле, онда нека се усвоји овај окружни прирез.

Љуб. Павловић. — Ја сам од оних који су први говорили да се задржи овај досадашњи начин издржавања школа, само да се мало модификује. Ја сам казао да треба овај досадашњи начин модификовати овако: да се разрез и купљење школског приреза пренесу на пореска одељења. Ако, дакле, остане овако и ако се купљење и предавање школског приреза подвргне јакој контроли, онда ћемо школе потпуно снабдети свима потребама и поједине општине неће бити оптерећене прирезом колики не треба да буде.

Ви, господо, имате искуства да кад су пореска одељења за време министровања г. Вукашина Петровића купила школски прирез да је онда било много боље, и онда је школски прирез предаван каси пореског одељења, а одатле непосредно школској каси.

Дакле, ја желим да остане како је било, само да пореска одељења имају јачу надзорну власт и да она купе школски прирез и предају школама, али никако нисам да се школе издржавају из окружног приреза.

Јосиф Стојановић. — Господо, кад су порезници купили општински прирез они су прикупљали и школски прирез и утицали да председници општина дају што веће суме за школе. С тога бих ја био за то, да пореска одељења и сада прикупљају општински прирез и предају школи једну дванаестину целокупног школског буџета, што остане то да предају општинама на њихове потребе. На тај начин бисмо снабдевање школа осигурали а и ми не бисмо имали оних невоља и административних послова, које смо до сада имали, јер ви знате да смо ми до сада морали много времена да утрошимо на администрацију око овога.

Дакле, ја мислим да би требало задржати овај досадашњи начин издржавања школа и да буде само општински прирез, али да се из тога приреза првенствено исплаћује школа па после општина.

Ја сам имао прилике да прегледам општинске дневнике и уверио сам се, да је увек било прикупљено довољно приреза, али се не даје школи колико треба. Има и оваквих случајева: да нема приреза а школи треба и кад се од председника тражи да да школи што јој треба, онда се он правда и каже да

није примио школски прирез и права му је клетва, јер он то није примио као школски прирез, већ као општински па је тако и у књиге завео. А у ствари шта је било? Он је тај новац прикупио и из нега издао плате кметовима. Међутим кметови су људи домаћини и они могу да причекају за своју плату, али школа не може да чека, стога њу треба прво измирити.

Што се пак тиче кредита, који су г.г. предговорници у својим гворима наглашавали, ја мислим да ми не треба да га пожелимо школи, јер што год се узме на вересију то више кошта.

Министар просвете и црквених послова г. Жив. Живановић. — Ја држим, господо, да би се тим већ прекршио општински принцип. Какве гаранције имате да то неће отићи као прирез друге врсте. Даље, као што сам напоменуо, незгодно је можда да се то преда порезницима, јер док је у питању н. пр. један добар човек, који чини све што школски интереси захтевају, докле други за то неће ни да чује, а тим је већ поремећен принцип и ви немате никакве гаранције за правилан ток послова. Тога се ја бојим.

Јосиф Стојановић. — Ја мислим да је лакше да пореска одељења купе и предају школски прирез, јер у том случају школском надзорнику би било лакше да прегледа касе у три среза него у свима општинама.

Софроније Симић. — Господо, ако дође наређење да се купи само државни порез, порезник ће доћи можда у општину баш онда кад се купи школски прирез, па ће наредити да општина не купи школски прирез зато што је наређено да се купи само државни порез. Какву гаранцију имате сад да ће се школски прирез на овај начин лакше прикупљати? Зато ја мислим да се ми изјаснимо за ово што је у пројекту, само да се надзорнику да право да контролише да ли се школи даје њен део, а кад наступи случај да трпимо сви, онда нека трпи и школа, а то неће трајати вечно, него само месец, два, дана.

Рад. Агатоновић. — Ја видим да је расположење да остане по овоме новом пројекту, али молим вас да се бар овај новац не предаје окружним благајницама. Ја имам доброга благајника, али колико је таквих благајника, који ће школи учинити све што јој је потребно. Колико ће бити њих који ће поднети г. министру извештај да је прикупљен порез и г. министар нареди да се исплати све друго само не школа. Дакле нека остане издржавање школа из окружног школског приреза, али нека се тај прирез купи у оно време кад се не купе други прирези, и нека се он предаје директно школама, да после не потпадне под наредбе које г. министар финансија шифром издаје. Ако се то може постићи, онда се ја мирим са овим издржавањем школа из окружног школског приреза.

Ђорђе Ничић. — Ја сам хтео да скренем пажњу на ово што општине дају станарине учитељима. Како би било да се огрев и станарина пренесу на општински буџет. На тај начин ћемо принудити општине да зидају школе.

Министар просвете и црквених послова г. Живан Живановић. — Ви сте правили школске буџете. Молим вас, да ми кажете, које позиције улазе у општински буџет, као чисто школске позиције.

Ђорђе Ничић. — Прво позиција на станарине учитеља, друго на плате служитеља, треће на оправку школских зграда, четврто на огрев, пето на наставна учила, шесто на набавку уџбеника ђацима, без обзира на то да ли су сиромашни или не, седмо на препоручене књиге, осмо на препоручене листове и часописе, девето на уређење школске градине, десето на сиромашне ђаке, једанаесто на награђивање ученика о испитима, дванаесто на додатак управитељима школе итд.

(Настаје међусобно објашњавање).

Министар просвете и црквених послова г. Живан Живановић. — Господо, пошто је већ доцкан то мислим да ово питање одложимо за после подне. Молим вас да о овоме питању међу тим размислите, јер после подне неће бити никакве дебате о томе, него ћемо одмах приступити решењу: да ли да се за издржавање школа остави општински прирез или да се то пренесе на окружни школски прирез.

Идући састанак биће тачно у 4 часа по подне.

Седница је трајала до 12¹/₂ часова по подне.

ДРУГА СЕДНИЦА

ДРЖАНА 28. АПРИЛА 1903. ГОДИНЕ

У 4 ЧАСА ПО ПОДНЕ.

Били су сви надзорници сем г. Свет. К. Матића, школског надзорника за окр. руднички.

Министар просвете и црквених послова г. Живан Живановић. — Као што знате, јутрос је остало на томе да се на овом састанку потпуно пречисти питање о издржавању школа.

На крају крајева питање је у томе: је ли скуп надзорника за непосредно издржавање школа из општинског приреза, као што је досада било, може бити са неким поправкама, или је за посредно издржавање школа из окружног приреза, као што је предложено новим пројектом закона о народним школама, опет са неким извесним исправкама?

Ми смо о овоме питању јутрос довољно говорили и мислим да сте сви обавештени, те вас зато молим да се изволите изјаснити: јесте ли за пројекат или против њега?

Дакле ко је за пројекат, т. ј. ко је у начелу за то да се школе издржавају из окружног приреза, тај ће гласати „за“, а ко је против, т. ј. ко је

да се школе издржавају из општинског приреза као и досада, тај ће гласати „*против*“.

(*Настаје гласање*)

Владимир Стојановић — за
 Михаило Ивковић — против
 Милац Дукић — за
 Петар Петровић — за
 Радослав Агатоновић — за
 Јован Јовановић — за
 Јосиф Стојановић — против
 Душан Рајичић — против
 Светозар Обрадовић — за
 Софроније Симић — за
 Љубомир Павловић — против
 Сретен Вукашиновић — за
 Милош Динић — за
 Миливоје Башић — за
 Светислав Матић — није дошао
 Велимир Вукићевић — против
 Ђорђе Ничић — за
 Илија Миљковић — против
 Светозар Мојковић — за
 Михаило Илић — за
 Павле Љотић — против.

(*После гласања*)

Дакле, господо, од 20 надзорника који су дошли на конференцију гласало је, према постављеном питању, 13 „за“, а 7 „против.“ Према томе има се сматрати да је усвојен овај нови начин издржавања школа из окружног приреза, стим, да станарине остану на терет општинама, а огрев такође да падне на терет општинама.

Господо, сад је на реду четврта тачка дневног реда.

Молим г. референта да ту тачку изволи прочитати.

Референт за основну наставу, г. Љуб. М. Протић чита:

„4. *Административни послови школског надзорника (аршииска са школским одборима, државним властима и министарством просвете).*“

Ја молим г. министра да ми дозволи да кажем неколико речи о овој ствари (Г. Министар одобрава).

Ово питање, како га ја разумем, управо и не може бити предмет дебате. У министарству просвете опазиле су се неке ствари у администрацији школских надзорника, које отежавају и рад министарства и рад надзорника. И, како ја разумем, циљ је овога, што је и ово питање стављено на дневни

www.univerzitet-ska-biblioteka.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 Уред за ову конференцију, да се постигне извесна сагласност у раду у будуће ради опште добити.

На првом месту опазило се да поједини предмети често пута дођу из унутрашњости непотпуно израђени, те се због тога у министарству просвете по њима не може ништа да ради. У таквом случају министарство тај акт заведе и враћа на даљи рад, а тим се сама ствар само одуговлачи.

Ја ћу да наведем и који пример за то.

Узмимо да у некој школској општини школски одбор не врши своју дужност како треба, или председник општине није предао школи новац или није наплатио казне од ђачких родитеља итд. У сваком таквом случају често дође из унутрашњости акт у коме се каже: председник општине није предао школи прирез и молим г. министра да га казни. Кад тај акт дође у министарство, онда оно сматра за дужност да дотичној школи укаже своју помоћ. Али у овом случају не може се то одмах учинити. Предлог надзорников је потпуно уместан, али није урађено све што треба па да се у министарству може донети коначна одлука по томе предмету. Прво, није казано да ли је тај председник општине у исто време и председник школског одбора или је само председник политичке општине, и онда министарство не може да ради, јер као што знате по закону министар просвете не може да казни председника политичке општине. Друго, кад дође такав акт с предлогом да се дотични председник казни онда ту морају бити саслушање председниково, јер по Уставу нико не може бити кажњен док се не саслуша. Стога се овакав акт враћа и тражи се извештај је ли председник општине и председник школског одбора или не, и саслушање тога председника по тој ствари. Отуда бива да се често пута једна ствар одуговлачи било због тога што је надзорник заборавио било због тога што је случајно пропустио да уради све што треба, па да министарство по томе може донети одмах и коначну одлуку.

Стога, дакле, треба да се обавестимо да школски надзорници по једном предмету ураде све што могу и што треба, и да то као свршену ствар шаљу министарству, и тек онда ће г. министар по томе моћи донети брзо своју одлуку.

Даље има случајева да министарству дођу предмети по којима сами надзорници могу да доносе одлуке и није потребно да се шаљу министарству на решење. Стога су баш и постављени стални надзорници да у таквим случајевима ако је потребно изађу и сами на лице места и да ту ствар сврше, а да то не шаљу министарству просвете. Отуда министарство враћа те предмете школским надзорницима, ако ти предмети спадају у деловруг њиховога рада.

На пр. родитељ који није слао дете у школу па је због тога кажњен моли министарство да му се дете ослободи школе и према томе да се он ослободи казне. Министарство такве ствари шаље надзорницима „на надлежност“. Дакле кад министарство пошаље надзорнику оно што спада у његову надлежност, онда он по том предмету треба и да уради све што треба. Ако ли је

www.српски.рф
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 све што треба и што спада у његову надлежност, онда тек он има да шаље министарству на решење оне предмете који не спадају у његову надлежност. На тај начин добићемо много у времену и ствар ће се моћи брже свршити, те акта неће морати ићи од надзорника министарству и од министарства надзорнику и обратно.

Даље има случајева да неки учитељ тражи одсуство. Поједини надзорници су често пута, може бити, налазили да дотични учитељ нема довољно разлога да му треба дати тражено одсуство, па се ипак устручава да да своје мишљење, већ просто шаље ту молбу министарству на решење. Међутим такав је акт непотпун и министарство не може по њему да ради, јер да оно може да донесе решење по томе, треба да чује мишљење надзорника. У таквом случају и ако дотични учитељ има лекарско уверење, ипак надзорник треба да каже своје мишљење да ли тај учитељ има оправданих разлога што тражи одсуство и да ли му исто треба одобрити.

Ја ћу да наведем један пример из скорашње праксе. Надзорник доставља министарству молбу једне учитељице за одсуство, уз коју је приложено лекарско уверење, и каже да је то уверење сумњиво, а ви знате да има таквих сумњивих уверења, и вели да је мишљења да не треба одобрити тражено одсуство. У таквом случају министарству је лако донети своју одлуку.

Сем тога кад надзорник да своје мишљење да дотично одсуство треба одобрити, онда је потребно да он у исто време нагласи шта ће се радити, ако се одсуство одобри, хоће ли се школа распустити или ће се одредити замена и ко ће вршити замену. Кад год је министарство добивало оваква акта, ја сам готово увек био у недоумици, те сам морао често да узмем шематизам те да видим да ли је та школа подељена или не, па сам према томе сам, ако треба да се да одсуство, износио предлоге г. министру да се одсуство *да с тим да се нареди замена*. Такве ствари отежавају рад и нама у министарству, а и самим надзорницима.

Дакле, у свима случајевима потребно је да надзорник да своје мишљење и *позитиван предлог*, који истина г. министар може да не усвоји, али није кривица до надзорника, нити је то какво зло ако г. министар не усвоји надзорничково мишљење, али је добит кад надзорник каже своје мишљење.

Била је раније уобичајена пракса да се често шаљу тужбе министарству противу појединих учитеља и без икаквих акта ислеђења. На тај начин министарство је добило читаву множину учитељских кривица. Кад сам ја дошао за референта, затекао сам врло много таквих неислеђених учитељских кривица.

У таквом случају кад министарство добије какву неислеђену учитељску кривицу, оно ради обрнуто: шаље је надзорнику *на надлежни поступак* или *„да поступи по закону“* што значи да надзорник иследи и да види да ли има кривице, па ако има да дотичног учитеља казни, а ако нема да акт баца у архиву. Само у оном случају кад министарство каже: „иследите ову ствар и пошаљите акта са Вашим мишљењем, онда је надзорник дужан да изврши ислеђење по тој ствари и да акта ислеђења пошаље министарству на даљи рад,

а ви знате да таква акта долазе надзорницима, иначе увек надзорник има сам да сврши ту ствар.

Као што видите, циљ је ове тачке дневнога реда у томе да се управо утврди једна норма за вођење администрације и то у главним цртама, што је био недостатак досадашње администрације. Ако сви надзорници буду саобразно радили и водили рачуна о томе да ствари иследе и готове пошаљу министарству са својим мишљењем и позитивним предлогом, ствари ће се брже свршавати, а тиме је самој ствари много поможено.

Ја сам, господо, само толико сматрао за дужност да вам кажем о овоме питању и мислим да према томе ова тачка дневнога реда не може бити предмет даље дебате.

Министар просвете и црквених послова, г. Живан Живановић. — Господо, ја мислим да не треба дуже да се бавимо овим питањем. Али кад су нека по све нова питања изнесена од наше стране, онда је природно да и ви, ако желите, запитате какву процедуру треба да предузмете у овој или оној ствари.

Стога вас дакле ипак молим, ако вам је каква ствар нејасна, да се о томе изразите.

Рад. Агатоновић. — Господо, ви сте без сумње надзорници дуже времена него ја и знате, а и мени је то из ове моје кратке праксе познато, да ми често долазимо у додир са неписменим полицијским властима. Да би посао ишао брже ми наше наредбе шаљемо непосредно среским начелницима без обзира на окружног начелника. Даље ви знате и то да те полицијске власти разио схватају своју дужност, и док једни своју дужност схватају онако како треба, докле се други направе аге и спахије и неће да знају ни за кога другог до за г. министра унутрашњих дела, и кад год се од њега тражи да што изврши, он одговара : „Ја имам свога старешину“.

У таквим случајевима ја сам долазио на мисао да питам министарство просвете : како стоји надзорник према полицијској власти ?

Како стојимо према начелнику окружном ми знамо, али у каквом односу стојимо ми према среским капетанима и како да се понашамо према њима : да ли као према старијем или као према млађем ?

Кад сам пошао, питао сам г. резерента и он ми је казао како треба да радим.

Ми долазимо у додир са капетанима који кажу : „Не можеш ти мени наређивати, него само молити, а моје је да извршим или не.“

Да би се ствар брже свршила, ја сам практиковао да у извесном року поновим писмо само да дођем до циља. У том случају мени капетан врати акт и каже : „мени само начелник окружни може да нареди, а ти мене само можеш да молиш да нешто извршим, а никако да ми заповедаш.“

Стога вас, дакле, молим да се то питање расправи : да ли надзорник може да нареди среском капетану да нешто изврши, па ако не изврши да се жали окружном начелнику, или не ?

www.unid.edu.rs Реферат за основну наставу, г. Љуб. М. Протић. — Кад је

У први пут установљен стални надзор, онда је министарство просвете и црквених послова упутило свима начелствима један распис, у коме је нарочито нагласило да је стални надзор нова установа и препоручило начелствима да школским надзорницима буду од помоћи да би ова установа одмах спочетка пошла најправилнијим путем. Ту су наредбу окружна начелства саопштила и ереским начелницима и више се није понављала, јер није било потребно да се понавља. Онако исто као што ерески начелници извршују наредбе својих виших власти, исто су тако они дужни да извршују све оно што од њих траже школски надзорници.

Дакле, школски надзорници имају права да од ереских начелника траже да изврше њихове наредбе и да им оставе рок у коме ће их извршити. Чак није потребно да се она прва наредба понавља, јер ерески начелници морају да изврше све што се од њих тражи.

Ја бих само имао да вам скренем пажњу на то да, кад се каже „наређујем“, да је то свакојако оштра реч, стога тај израз треба избегавати па казати „изволите извршити“ или „препоручујем вам да извршите“, па кад се ерески начелник не одазове тој наредби, онда се надзорник обраћа окружном начелнику, који је у исто време и председник окружног школског одбора, и коме мора стати до тога да се наредба школског надзорника изврши. Кад би се десио случај да и председник окружног школског одбора не би извршио оно што школски надзорник од њега тражи, онда овај има да се обрати г. министру просвете и црквених послова, који ће увек наћи пута и начина да примора полицијску власт да изврши оно што се од ње тражи и што је она дужна учинити.

Ђорђе Ничић. — И ја сам имао искуства у томе, у тој непрестаној борби са полициским и општинским властима. Доиста врло важне ствари зависе од саме општине. Нарочито у почетку године важна је ствар да ли ће председник општине извршити оно што треба. Деси се да многи ђачки родитељи не шаљу децу у школу, стога такве родитеље кажњава школски одбор, али извршење те казне зависи од председника, и према томе како он схвата своју дужност према школи, тако и ради, а обично се дешава да председници лабаво врше своју дужност, а нарочито при овом наплаћивању казни од ђачких родитеља. Ти се предмети остављају на страну и не извршују. Стога школски одбор после извесног времена поново казни родитеље за неуредно шаљање деце у школу, и општински суд опет то остави на страну и не изврши. Управитељ школе се жали што општинска власт не извршује одлуке школског одбора, али он има права да се жали тек кад протече рок од 30 дана, који је председницима законом остављен за наплаћивање ових казни. Међутим ви знате каква је то незгода за учитеља, који има приправни или први разред, кад му дете месец дана не долази у школу.

Дакле, кад прође месец дана, а председник не наплати казну и не нареди родитељима да своју децу уредно шаљу у школу, онда школски одбор

WWW.UNI
 УНИВЕРЗИТЕТСКА
 ВИБЛИОТЕКА

плати казну такве родитеље за нове изостанке њихове деце, али председник опет та акта баца у архиву. Кад протекне још месец дана, онда се управитељ жали мени. Ја тражим од управитеља да ми поднесе извештај о казнама, па онда све то пошљем среском капетану с молбом да по закону те казне наплати од самога председника и да натера ђачке родитеље да своју децу уредно шаљу у школу. Капетан прими такав акт, а шта ради по њему ја не знам, али врло ретко — ја не знам да је било случајева — да је казна наплаћена од председника општине. Кад капетан не учини оно што се од њега тражи, онда се поново пише, опет, ваљда, среска власт позива општински суд да то изврши и опет општински суд оставља те ствари на страну...

Ја схватам зашто то тако иде. Председници општина нису школски људи, него политичке личности, а капетан такође, а капетану више треба председник општине као политичка личност него као извршилац наредба школских власти, и он води рачуна о томе да ли ће председнику бити пријатно или не да га казни, те често пута *не сме* ни да изврши казну, па чак понекад не сме ни да му каже да је осуђен да плати казну, коју од ђачких родитеља није наплатио.

Кад председници не изврше те казне на време па сугину и друге, онда се накупи прилична сума коју ђачки родитељи имају да плате, а председник хоће да све то наплати одједанпут. Сад долазе жалбе ђачких родитеља, јер председник није наплатио казну онда кад је она била незнатна, нити је опоменуо родитеља да своје дете шаље уредно у школу. Дакле, кад сума казне прилично нарасте, онда је председник приморан да позове родитеља и да ту казну наплати и да га опомене да дете уредно шаље у школу, и онда родитељи шаљу жалбе и кажу: „Председник ме позива да платим 20—30 динара што нисам слао дете у школу, а ја нисам раније позиван да платим казну, нити сам опоменут да дете уредно шаљем у школу. Ја сада немам да платим оволику казну и молим надзорника да ме ове казне ослободи.“ Молим вас, ко ће сад да решава по тој жалби? Може ли надзорник у оваквом случају таквог родитеља ослободити казне или не? Ја добијем такву жалбу у којој родитељ каже да је кажњен са 30 динара, али му то није раније саопштено. Ја тражим о томе извештај од општинског суда, и општински суд каже да је казну саопштио. Родитељ онда пише: „да се ово узме као кривично дело, ако општина докаже да сам ја потписао то саопштење.“ У таквом случају, дакле, треба отворити кривичну истрагу да се види да ли му је општина то саопштила или не, и да ли је он то саопштење потписао или не.

Референат за основну наставу, г. Љуб. М. Протић. — Главна је ствар у томе да ли је казна наплаћена или не, а о томе ћете се уверити од учитеља, па ако није, онда наредите полициској власти да је она наплати од председника општине, јер по члану 20. зак. о нар. школама, председник је дужан да у року од 30 дана наплати ту казну, иначе је плаћа сам, па ако и полициска власт неће да изврши наплату, онда се жалите даље.

Борђе Ничић. — Треба да се одреди рок кад та казна застарева.

Референт за основну наставу, г. Љуб. М. Протић. — Никад

за председника, који казну није наплатио од ђачких родитеља у року од 30 дана.

Борђе Ничић. — А кад та казна застарева за председнике општине?

Референт за основну наставу, г. Љуб. М. Протић. — За њих

баш та казна не застарева никада.

Борђе Ничић. — Али неки су нашли да за председнике по некаквом

грађанском закону и та казна застарева за три месеца. И тако нити се деца шаљу у школу, нити се за то наплаћују казне од ђачких родитеља, нити ове казне плаћају председници општина.

Зато ја и мислим да ова ствар треба да се регулише, те да не буде

ових смицалица, него ако председник не наплати казну од ђачких родитеља,

онда да је плати он сâм (Чује се : тако стоји и у закону). Јесте, али ми писмо

били у стању да ту законску одредбу приведемо у дело, јер *нико неће да*

извршије наше наредбе, пошто ми не можемо да приморамо полициску власт

да то изврши. Ја бих желео да се ово регулише тако да се наплаћивање

казни не сматра као споредна ствар, која зависи од њихове милости, него да

су они по закону обавезни да те казне наплаћују.

Има у моме округу женских школа у које по десет ученица не долазе

у школу од почетка школске године и шта сад? Школски одбор је уредно

изрицао казне и слао општини на извршење, али кад то дође у општину, онда

ту и остане, јер општина нађе начина да брани поједине родитеље; на пр

каже да се он није одвојио од оца, да је кућа и имање очево, да он нема

ништа и да се према томе казна нема од чега наплатити.

Дакле, ја мислим да би ово питање требало једанпут да се пречисти,

па да знамо на чему смо.

Љуб. Павловић. — Ја бих имао да кажем само неколико речи у до-

пуну говора г. Ничића. Г. Ничићев говор о томе кад се казна достави по-

лициској власти да је она наплати, није потпуно изведен. У закону има једна

препона а то је : да се нико не може казнити док се не донесе решење, али

закон не каже ко је надлежан да донесе то решење. Па онда у закону стоји

да је председник дужан да казну наплати у року од 30 дана од дана саоп-

штења, иначе ће је сам платити. Мени се чини да је ова одредба „30 дана

од дана саопштења“ врло растељива, јер треба неко да води рачуна кад

је протекло тачно 30 дана (Чује се : о томе води рачуна управитељ школе).

Али кад родитељ ђачки каже да му казна није саопштена шта ћемо онда?

Дакле, у овим административним стварима успех зависи једино од лич-

ности. Ако је личност, која је представник школе, подесна биће успеха, ако

је учитељ на своме месту онда је и општинска управа и часништво те управе

њему више мање наклоњена и савлађиваће с њиме све препоне, а ако је учи-

тељ лабав, онда се не може доћи ни до каквог резултата.

Ja никада нисам имао случаја да казну нисам могао наплатити или да нисам могао извршити какво решење моје или школскога одбора. Ja сам нашао начина да га извршим, и ма да је противу мене пало много жалби, било умесних било неумесних, ипак је извршено све што закон прописује. То све зависи од начина како се то може извршити. Поједини примери, које је навео г. Ничић : како је син изврдао да плати казну, што није одвојен из задруге, те нема ничега свога итд. све то за мене није ништа вредело, ја сам увек наплаћивао казне. Имам ја већих задруга него тамо код њега, па су опет казне наплаћиване.

Дакле, у сваком случају казна се може наплатити, само ја налазим да је препона у закону, што стоји да нико не може бити кажњен без решења, а не стоји ко је надлежан да о томе донесе своје решење. То би требало да се допуни.

Јосиф Стојановић. — Ја бих молио да ми се објасни ова ствар : рецимо казна је изречена и на путу је да се изврши, али јави се родитељ и поднесе доказе из којих се види да не треба да буде кажњен, јер је учитељ требао да оправда изостанке. Ни у закону о народним школама ни у унутрњима за надзорнике нема одредбе о томе : да ли у том случају школски надзорник може сам поништити ту казну школскога одбора, или је мора послати министарству просвете на решење. Дакле ја бих молио да ми се објасни шта треба радити у таквом случају. (Чује се : Он је требао раније да поднесе доказе о томе).

Министар просвете и црвених послова, господин Живан Живановић. — Пошто се више није нико јавио за реч то сматрам да смо исприли тачку IV, и зато ћу ја да кажем неколико речи о томе.

Прво што се тиче потребе која је изазвала да се ова тачка стави на дневни ред, као што је објашњено, она потиче отуда, што је, разуме се, просветним људима у њиховим дужностима претежнија умна и васпитна страна задатка него административна; и тек дугим искуством на послу један школски надзорник, некадашњи професор, долази до извесне потребне пуне оријентације. Дакле несумњиво у почетку ће бити извесних недостатака у том послу, али с временом ће ти недостаци бити мањи и ако надзорник остане сталан у своме положају, онда ће он лако усавршити самога себе и у тим административним стварима.

Ову напомену молим да примите к срцу и да узмете као правило да, што имате да учините по једном питању, да учините искрпно и све, да се не би узалудним писањем и враћањем аката тамо и амо, узалуд губило времена. Боље је и учинити нешто више, можда нешто излишно за дотичну ствар, него да учините мање. Молим вас, дакле, да то са собом понесете као правило, — јер ћете тим путем уштедети себи труда, — да по једном предмету учините све што треба, па можда и више него што треба, те да министарство увек може одмах радити по тим стварима, а да не тражи увек још и накнадне извештаје.

www.uniliv.rs **Т**олико што се тиче администрације.

Друго што се тиче ваше моћи и власти као надзорника, то је већ тежа ствар; јер то зависи од много узрока. Прво то зависи од схватања шта српски народ сматра као власт. Српски народ сматра за власт само полициску власт. Чак и суд он не сматра за власт, јер суд нема непосредна додира са народом, не јавља се у улози наредбодавца, па не извршује сâм ни своје пресуде него их шаље на извршење полициској власти. Тако је било и са школским стварима. До вас, т. ј. до установљења школских надзорника, као што знате, све су школске ствари ишле преко полициских власти. Тај се појам о власти за 70—80 година утврдио у Србији, и тај појам још траје у народу. Стога је њему тешко да дође догле да увиди да има једна просветна власт, и зато он за сад и ако зна да и таква једна власт постоји, он је не ставља на равну висину као ону другу. Не замерите, али то лежи у моћи навике.

Међутим, ви се јављате као *власт*, ви сте извршни органи министарства просвете и црвених послова, ви сте у неку руку референти наставе код окружног начелства, односно окружног школског одбора. Као такви ви би требало да се кад треба користите ауторитетом самога начелства, као највише власти у округу, и, као што под потписом окружног лекара или инжењера не иде ништа, него све то потписује окружни начелник, тако исто не би можда требало да иде много што шта само под вашим потписом. Али није тако урађено, јер се хтело да вам се сачува нека самосталност положаја, те да и ви будете донекле самосталне чивенице у округу. Тај положај има својих слабости, и то одуда што народ, као што рекох, није навикао да вас сматра као власт.

Сад долази друга једна ствар коју је г. надзорник Агатовић умесно приметно, а то је суревњивост између школских надзорника и средских начелника у томе, ко је од њих старији. Обично плата одређује ранг; али друго је ранг, а друго надлежност.

Средски начелник каже да није за нешто надлежан надзорник, већ је надлежан начелник, а кмет опет каже надлежан је средски начелник. То опет потиче од оне старе навике, стога ту ствар треба поправити, и да се то поправи не остаје вам ништа друго него да по потреби уводите и окр. начелника ближе у те ствари. Све то у осталом зависи и од ваше умешности, те вам ја не бих световао да се ослањате на утицај страха или претње, него више употребљавајте пријатељство са начелником, па да он помогне, па и изврши увек све оно што интереси школници захтевају. Као што рекох, положај је ваш нов, недовољно регулисан, потребује потпоре, и да се много што шта, путем праксе утврди и огарантује, у колико то није писано у законима и уредбама. Стога вас ја молим да размислите о томе како би било да се у овом конкретном случају у многим стварима узме у помоћ окружни начелник, пошто сте ви са канцеларијом у начелству, као и о томе, да ли би се то уопште могло учинити и да ли то не би наносило уштрба вашој самосталности у по-

полагају. Што се мене тиче ја мислим да би се то могло учинити и да то не би худило вашој самосталности; а ја се надам да би вам то у многим стварима помогло. Пошто је окружни начелник у исто време и председник окружног школског одбора, и пошто су ваше канцеларије у окружним начелствима, ја бих вам предложио да ви оне ствари у којима имате да се саветујете са начелником, и у колико не допире даље од вас потпис самога министра просвете, да подносите нужне предмете на потпис окружном начелнику као председнику окружног школског одбора па да та наредба иде као наређење окружног начелника и ја сматрам да би се онда таква наређења брже вршила. То је, у осталом господо, само једна мисао, која није обрађена ни у министарству, ни иначе; а ви у пракси и имате највише прилика да је на делу проверите.

Вама је лако да радите са учитељима, јер што ви наредите то су они дужни да извршују; али је сва тешкоћа овде у двосмислености нашега положаја, што ви, као што рекох, у очима народним, и јесте власт и нисте власт. Дакле ви и даље радите са учитељима као и досада, а што се осталих тиче — као што су школски одбори, председници и др. — ја вас молим да се ређе ослањате на утицај путем застрашивања, него ви вршите своју дужност, а кад неко неће да изврши оно што ви тражите, онда се — пошто нецрпете сва средства, пошто се користите и ауторитетом окр. начелства — обратите за помоћ министарству просвете, а ми ћемо сами, а кад треба и код министарства унутрашњих дела чинити све што треба да ваше наредбе буду извршене.

Дакле из свега овога излази да у овом погледу не може још да се утврди неко правило о нашем положају; јер је ваш положај колико нов, толико и особите природе, и треба да се остави времену па да се то изведе начисто. Стога ви увек у случају потребе изволите потражити помоћи од министарства просвете, а будите уверени да ћете у министарству, а у интересу службе, увек наћи потпоре за све што не можете сами да извршите (Чује се: Хвала Вам!)

Вел. Вукићевић. — Да ли би било zgodно, да се препоручи преко министарства унутрашњих дела окружним начелницима да издаду наредбу средњим начелницима да бар оно, што је хитно и што не трпи одлагања, извршују у што краћем року, те да се на тај начин понови она наредба, која је већ једаред потекла из министарства просвете, као што нам је то у референту у свом малопређашњем говору напоменуо, јер ви знате да су сада на положајима окружних и средњих начелника нови људи, који и не знају за тај распис министарства просвете. Ја имам овакав случај: од месеца новембра до сада није могла да се изврши једна наредба. Општина је хтела да отме школски новац од школског одбора. Школски одбор се жалио мени и ја сам поводом тога писао и окружном и средњом начелнику, али није било никаквога успеха, јер та наредба ни до данас није извршена. Кад сам писао окружном начелнику о томе, он ми одговара да случајно у својој канцеларији нема закон о народним школама и тражи да му га пошаљем, и у место да нареди средњом начелнику да изврши оно што сам ја од њега тражио, он ми још ствара незгоде. У таквом случају ми не можемо да одговоримо својој дужно-

сти како се то од нас тражи, јер што год сам ја писао све то стоји законано по средњим канцеларијама. Ја сам имао и таквих случајева да се моја акта цепају. Све су то незгодне ствари које чине, да ми не можемо да урадимо ништа од онога што се од нас тражи, међутим сва одговорност морална а понекад и материјална припада нама. Дакле, ја мислим да би требало издати једну строгу наредбу, да су полицијске власти дужне да изврше све оно што од њих траже школски надзорници.

Министар просвете и црквених послова г. Жив. Живановић.

— Што се нас тиче, ја мислим да ову ствар треба боље извести, и ако се буде мењао закон о народним школама, онда је најбоље да се то унесе у закон, али и поред закона, и до новог закона, ми ћемо гледати да се то расписом регулише. Г. референат је нагласио, да је то већ један пут учињено али су на положаје начелника можда дошли на много места нови људи, који и не знају за то. Дакле као што рекох министарство ће гледати да се све то расписом регулише од нове школске године, јер би то незгодно било сада чинити. За сада само понесите то собом на размишљање и пишите отуда, који су то послови у којима се може употребити садејство окружног начелника, а тако исто предложите шта би све требало да се регулише расписом овога министарства.

Ви ипак на крају крајева морате жртвовати нешто а то је, да такве ваше наредбе потписује окружни начелник, наравно тек онда пошто сте ви испунили сва друга средства која су вам стајала на расположењу.

Јосиф Стојановић. — Ја сам тако и радио. Кад сам дошао у округ, нашао сам бедно стање и да би се то стање поправило, ја сам израдио један распис, који је потписао окружни начелник. У томе распису начелник окружни је сам, поред одредаба школскога закона, које сам ја унео у тај распис, додао и неке одредбе из закона о полицијској уредби и из закона о буџету и припретио је што је год јаче могао да се по томе распису поступа.

Кад сам држао прво учитељско веће, ја сам питао учитеље о утицају тога расписа на општинске председнике и према ономе, што су ми они казивали, верујте да се ништа није постигло тим расписом. Дакле, као што видите, ни окружни начелник нема тако великога утицаја на председнике. Стога сам ја ту практику напустио па сам практиковао овако, а не знам да ли је то правилно или не, главно је да је било успеха. Ја сам председнике узимао на одговор преко школских управитеља, нарочито због неправилног руковања школском касом, и верујте писам наплазио на јак отпор. (Чује се : то није правилно).

Министар просвете и црквених послова, г. Живан Живановић. — Господо, ја мислим да можете бити потпуно задовољни с оним што сам вам мало пре казао поводом ове ствари и, пошто се нико више није јавио за реч, то можемо сматрати да је претрес ове 4. тачке дневнога реда свршен.

Изволите чути тачку 5.

WWW.UNILIB.RS Референат за основну наставу, г. Љуб. М. Протић чита :

„5. О годишњем извештају школских надзорника (шта све да се унесе у њ) ;“

Као што знате у годишњем извештају се износи целокупно стање народних школа у округу на крају школске године. У том извештају надзорник даје рачуна о своме раду, износи и добро и зло, и предлаже шта би ваљало учинити, па да се то зло поправи и т. д. Али у тим годишњим извештајима школских надзорника нема сагласности. Сви су извештаји различни, и у њима нема система и реда. Да би се колико толико постигла сагласност у овим извештајима, министарство просвете жели, да се утврди један план по којем ће сви извештаји бити једнообразно написани, те кад министарству потребују какви подаци из надзорничковог извештаја, да их човек може лако наћи а да не мора да преврне и прочитава цео извештај док их не нађе.

На први поглед изгледа да министарство овим хоће да ограничи слободу да школски надзорници у својим извештајима износе све што хоће, али то не стоји. Напротив, овде се хоће, да надзорник у својем извештају изнесе оно, што министарство од њега тражи и што њему треба, а поједина посматрања, која су од општега интереса, могу надзорници слободно износити, и не само то, него министарство баш и жели да надзорници и то износе у својим извештајима. Дакле, главна је ствар овде да се сви извештаји пишу по једном истом плану, а надзорницима је слободно, да у свој извештај унесе све што хоће.

Владимир Д. Стојановић. — Господо, пре него што пређемо на претресање ове тачке дневнога реда, ја ћу да учиним овај предлог, који се односи на њу, а у исто време и на тачку 11. У тачки 5. говори се о годишњем извештају школских надзорника, а у тачки 11. говори се о општем погледу на школски рад — о упућивању учитеља у школском раду.

У унутствима за надзорнике стоји, да годишњи извештај надзорника треба да буде општа слика целокупног његовог рада. Међутим, 11. тачка говори о упућивању учитеља у школском раду. Према томе је ова 11. тачка један део надзорничкова рада у опште, јер као што знате надзорничков рад састоји се из административне и инструктивне стране. Стога ја мислим да за сада ову 5. тачку скинемо с дневнога реда и да о њој говоримо кад дође на ред тачка 11. и кад ту кажемо све што треба о упућивању учитеља у школскоме раду, онда ћемо лако моћи да претресемо и ову тачку. Дакле ја предлажем да одмах пређемо на тачку 6., а кад дође на ред тачка 11., ја ћу бити слободан да кажем неколико речи и о овој тачки 5. (Чује се: Можемо одмах да спојимо те две тачке.).

Министар просвете и црквених послова г. Живан Живановић. — Молим вас, господо. У годишњем извештају се износи оно што је било у току године. Међутим упућивање учитеља у школскоме раду односи се више на будућност, на оно што се тек има радити.

Тако се има разумети зашто су у дневни ред унете засебно ове две тачке, јер збиља ова 5. тачка говори о ономе шта је било, а 11. о ономе шта ће бити, и за то су то по садржини две разне тачке. Истина, оне се могу и заједно расправљати, али ја држим да је боље, да се расправљају овако посебице.

Ја мислим даље да ову тачку 5. скинемо са дневног реда из другог једног разлога, а не стога што она има везе са тачком 11. Ја вам, господо, предлажем да ову тачку скинемо с дневног реда стога, што је практичније да се изради једно упутство и да се у њему каже шта све треба да буде изнесено у вашим годишњим извештајима. Стога мислим да би најзгодније било, да г. референт спреми једно писмо у којем ће казати све, шта ви у годишњем извештају треба да изнесете, а у последњем завршном делу извештаја ви можете износити и поједине ствари, које су од општег значаја. Али, као што рекох, у главном извештају да буде извесног реда који ће бити општи за све. То ће онда овде у Министарству олакшати прегледност свију тих извештаја и сређивање њихове садржине. Вама ће се послати дакле један распис, у коме ће се нагласити сва питања на која ви треба да скренете главну пажњу и на шта у својим извештајима треба да одговорите, и стога предлажем да се преко ове тачке пређе даље на дневни ред. (Чује се : прима се.)

Молим вас, изволте чути тачку 6.

Референт за основну наставу, г. Љуб. М. Протић чита :

„6. Извештај школског надзорника о оценама у школама у којима су у току године радила два три наставника“.

Ова тачка дневног реда не може бити предмет ширијег разговора. Овде може бити само извесног обавештења и то кратког обавештења. Вама је познато да се у току године дешавају разни случајеви, који много утичу на успех у школи : или учитељ буде премештен, или у једној школи или одељењу раде по 2—3 наставника и т. д. и на крају школеке године долази школски надзорник и даје оцену о раду и успеху у тој школи, и сад настаје питање : коме ће припасти та оцена. То су тако зване *спорне оцене*, јер надзорник не подноси тачан извештај о таквој школи, и онда настаје тешкоћа у министарству просвете у томе, што мора да се решава о томе : коме ће та оцена припасти и то решавање, нећу да кажем да је било на памет, али је свакојачко било отежано баш тиме, што не сме да се реши на памет, него се траже извесни подаци, који су зато потребни, и отуда бива то да протекне готово по месец дана рада док се такво једно питање реши.

Овде је често бивало случајева, да се спорне оцене, које су ове године дате, реше тек у идућој школској години. Ја сам имао прилике да у јуну расправљам са г. статистичарем спорне оцене и за годину раније и за годину која је у току. То је велика тешкоћа и незгода за министарство, што не може да решава о тим спорним оценама а потребно је да се оне реше пре учитељског распореда, јер од тога зависи, хоће ли се неко преместити по молби или по казни. Стога је потребно, да ове године у таквим случајевима школ-

ски надзорници тачно обележе све податке, кад је и од кога до кога дана радио један учитељ, па други па трећи и т. д. и да тачно израчуна, колико је времена који наставник радио и који је од њих највише радио у томе месту и да те податке пошљу министарству заједно са својим мишљењем, коме наставнику треба да припадне дата оцена, или предлог о томе, да према околностима та оцена не припадне ни једноме наставнику. Кад тако исцрпан извештај дође у министарство, онда ће тај посао бити свршен за 2—3 дана за целу Србију. До сада, када министарство није добијало тачне и исцрпне извештаје са мишљењем и предлогом школскога надзорника, у тим се питањима о спорним оценама у министарству није поједнако ни поступало, јер се, у недостатку поменутих података, морало да тражи другога пута и начина да се та питања реше. Бивало је и таквих случајева, да су школски надзорници подносили предлоге без мишљења, али је и то била олакшица за министарство.

Према свему овоме ја држим, да ова тачка дневнога реда не може бити предмет дебате, него само жеља министарства да школски надзорници ове године имају на уму да, на случај спорне оцене, пошљу министарству све потребне податке како би се та питања што лакше и што брже могла овде свршавати.

Петар Ј. Петровић. — У самим упутствима за школске надзорнике стоји то, да, који је од двојице учитеља више радио у једној школи, њему припадне оцена. (Чује се: али где су тројица?). — Нека су и четворица, ко је више радио, његова је оцена.

Вел. Вукићевић. — Мени се чини да ми хоћемо да уведемо стари принцип у нов закон, ми овде хоћемо да применимо оно што је стари закон примењивао, кад су ревизори ишли на крају школске године, сада кад надзорници иду по школама преко целе године. Ја мислим да оцена коју надзорник да не припада разреду него самом учитељу. Стога ми учитеља не треба да ценимо само по резултату него и по раду. И ако примимо да га ценимо и по раду и по резултату, онда нека он ту оцену носи из округа из кога се премешта, а ако би у томе разреду, у коме је он радио, доцније било неуспеха, онда за тај неуспех нека одговара онај који је дошао на његово место, а ми треба да знамо како који учитељ ради и какав је успех рада у току године у појединим разредима и одељењима.

Ја сам имао овакав пример: Премести се један учитељ и на његово место дође други. Сад оцена учитељу треба да припадне по разреду. Зар не би било zgodније да надзорник дотичном учитељу запише какав је радник, или баш и да му да оцену?

Миливоје Башић. — Не може оцена да се да одједанпут.

Референт за основну наставу, г. Љуб. М. Протић. — Молим вас, господо, овде су у питању само т. зв. *спорне оцене* и о тим оценама само треба дати тачне податке и изнети предлог са позитивним мишљењем коме та оцена треба да припадне, па ће се то решити у министарству. Овде

се, дакле, тражи да само у том случају надзорник поднесе тачне податке о школи и наставнику да се у министарству при решавању тих питања не морају претурати учитељске листе и да се око тога не мора узалуд губити време. Као што видите овде је главна ствар да ви само пошљете потребне податке о тим спорним оценама, а министарство ће решити коме ће извесна оцена принасти, а несумњиво је да ће решење тога питања бити у сагласности и са науком, и са законом, и са осталим расписима.

Према свему овоме, као што сам и мало пре казао, ја сматрам да ово питање не може бити предмет даље дебате, него само жеља да у будуће и у овом погледу надзорници тачно одговарају својим дужностима на крају школске године.

Љуб. Павловић. — Кад школски надзорник може учитеља оставити без оцене ?

Рефернат за основну наставу, г. Љуб. М. Протић. — То је више теориско питање, и ако га почнемо расправљати овде у вези са овим питањем, могли би се удаљити од предмета. То је лепо питање за расправљање и ми га можемо оставити да о њему говоримо кад дође на ред тачка 12.

Министар просвете и црквених послова, г. Живан Живановић. — Дакле, господо, држим да сте ви обавештени о овоме и све се своди на то: да се за решавање ових спорних оцена од вас добију тачни подаци о учитељима, па ће министарство према тим подацима решавати та питања.

Треба ли да вам се и о томе пошље један распис? (Чује се: не треба).

Молим вас, изволте чути тачку 7.

Рефернат за основну наставу, г. Љуб. М. Протић чита:

„7. О оцени рада у школи крајем ове школске године“.

Овим, што је нарочито наглашено „на крају ове школске године“, хтело се да се скрене пажња надзорницима да при оцени рада у школи крајем ове школске године имају на уму све неприлике од којих су патиле све школе у Србији, и којих је, нема сумње, више ове него прошле школске године, зато што су се ове године шириле заразне болести више него лане. Кад знамо да су се и прошле године шириле заразне болести и да су оне у овој години владале још у већој мери, онда свакојако при оцени овогодишњег рада ми ћемо морати имати на уму те тешкоће.

Дакле, при оцењивању рада у школи треба не само имати у виду вештину наставника и његову стручну спрему, него и прилике, односно неприлике, које су га спречиле да постигне оно што се од њега очекивало.

У таквом случају, господо, ја мислим да не може бити разлике у мишљењу свих нас и да ми морамо признати да су оцене *релативне*, а не апсолутне, а та релативност оцена крајем ове школске године биће већа него прошле школске године, јер је прошле године, како већ рекох, било мање заразних болести, а ове године више. При том ваља имати на уму да је рад од прошле године имао неповољног утицаја на рад у овој години, јер је основа

www.unidesta.com
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Годиста школа била сумњива и она је спречила наставника да уради боље и више.

Ове околности треба да се узму у рачун при оцењивању унутрашњег рада и кад то узме у обзир један надзорник, онда треба да узму и сви остали надзорници, те да оцене буду приближно на једноме принципу.

Ваља узети на ум какав је био рад у тој школи у прошлој школској години, који је могао бити рђав, а томе је могло допринети што је радио неспреман наставник и његов је рад био лош, а ове године је дошао спреман, стручан и одушевљен наставник, који налази на те тешкоће и мора да исправља оно што је његов претходник искварио и да уради и оно што онај није прошле године учинио. То је околност, која овоме наставнику мора служити за олакшицу и због тога ће се при овогодишњој оцени таква околност узимати у обзир и према томе ће се дотични наставник блажије ценити. У осталом рад у прошлој години могао је бити мало уназађен и стога што је било прекида због заразе: школа није радила 3—4 месеца у средини или при крају школске године, те и о томе треба водити рачуна. Ово би била прва ствар, коју треба имати на уму при оцењивању рада у овој школској години.

Друго, треба имати на уму какав је био наставник који је радио у прошлој години. Ако је наставник био спремнији, онда надзорници имају права да од овогодишњег наставника траже и више рада, и бољег ради, и већег успеха, разуме се зато што је основица била добра. Ако он није радио довољно, или је запустио оно што је онај прошле године радио, онда му је то отежица при оцењивању рада.

Трећа би ствар била боловање појединих ученика. Често пута може да не буде прекидања рада, али да поједини ученици болују и због тога многи одсуствују. То је на сваки начин од утицаја на наставнике и њихов рад, јер се због тога много дангуби. Даље при оцењивању рада на крају ове школске године мора се узети на ум и болест учитеља — дакле не само боловање ученика него и боловање учитеља.

Затим мора се узети на ум и то да ли су деца била снабдевена свима потребама и јесу ли имала школске потребе. Затим је ли било у изобиљу наставних средстава, и ако није, настаје питање: да ли је наставник могао та средства да набави или да их сâм спреми, па ако се то могло учинити а учитељ није учинио, онда би му то требало рачунати у отежицу, јер заиста има наставних средстава која сâм наставник може да спреми на пр. географску карту може наставник сâм да направи, ако општина није набавила итд. Учитељ, који је прави васпитач и хоће да ради према научним педагошким захтевима, не сме се правдати за неуспех или механичан рад у школи тиме што му општина није набавила *сва* наставна средства. Многа он може начинити *сам* или заједно са ученицима, и онда је крив што то није и урадио, а тиме је и доказао да му није стало до правилнога рада и већег успеха у раду.

Затим долази још једна важна ствар, која се мора узети у обзир при оцењивању рада, а то је да ли деца станују код школе, или су њихови станови много удаљени. Често пута деца пођу доцкан од куће и кад стигну у школу, не могу да прате наставника, те наставник не уради колико би требало.

И, напослетку, да споменем само још једну ствар, која је врло важна и коју ћу истаћи, да се не бих упустио у теорисање овога питања, а то је: да ли треба мерити једном мером све наставнике, и оне који раде у једном разреду, и оне који раде у два, три или четири разреда? — Несумњиво је да од оних наставника који су радили у једном разреду треба тражити више него од оних који су радили са четири разреда.

То су у главноме ствари на које треба обратити пажњу при оцењивању успеха у школи, па да то буде једнообразно, те да не буде да се у једном округу узимало на ум оно што у другом није и да разлика у релативности оцена буде већа него што треба.

Софроније Симић. — Ја мислим, господо, да сте сви ви приликом оцењивања рада учитеља имали и имате на уму све напомене које је овде изнео г. референт. Ја мислим да се нико од вас није огрешио при оцењивању учитеља у приликама кад је школа редовно и правилно радила преко целе године, али верујем да надзорник може да се огреши онда кад хоће да оцени учитеља чија школа није радила целе школске године.

Узмимо за случај једну школу где је владала зараза шарлах, велики кашаљ итд. и где је учитељ радио свега $3\frac{1}{2}$ или 4 месеца преко целе године. Узмимо да је школа распуштена баш у оно доба кад се највише могло да уради. Затим претпоставимо да надзорник познаје учитеље, зна какви су радници, какви су на послу, да ли разумеју посао, и кад све то претпоставимо, а знамо да у таквој школи не може бити доброга успеха, онда ја стављам једно питање: да ли у таквој прилици треба да се оцени учитељ као радник или треба да се оцени успех у школи? Јер ако ценимо успех у школи, он не ваља, а да узимамо у обзир све те околности које су штетно утицале на рад у школи, то је врло незгодно и непријатно.

Ја узимам себе за пример. Ако учитеља ценим по успеху, ја верујем да бих се огрешио у оцењивању тога учитеља, за кога сам уверен да је добар радник, да има средстава да ради и да би урадио само да је имао времена, да није морао прекидати рад због ширења заразних болести.

Ја, дакле, хоћу да ми се објасни да ли у таквим приликама треба оцењивати учитеља као радника, кога ја као таквог познајем, или да оставимо учитеља и да оденимо успех.

Министар просвете и црквених послова г. Живан Живановић. — Господо, ви сте били сви и ђаци и наставници као и сам што сам био, па сте сад постали и судије наставника. Ми смо прешли у нашем животу све што имамо, разумем у школ. животу, да доживимо па да будемо добре и праведне судије. И нема сумње, да оцена коју ви дате учитељу да је то његова жетва, његова срећа, његова будућност, његово све.